

ISSN 2413-4953

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Р А Н З И Т Н А Я

ЭКОНОМИКА

В НОМЕРЕ:

2

2023

ҰЙЫМНЫҢ АҚША АҒЫНДАРЫН ТАЛДАУДЫҢ
ПРАКТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

ACTUAL ISSUES OF IMPLEMENTING ESG STANDARDS AS A
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE TERRITORY AND BUSINESS

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ УЛУЧШЕНИЯ
КАЧЕСТВА АУДИТА

ТРАНЗИТНАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан в области экономических наук, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

На страницах журнала Вы найдете широкий спектр различных мнений и полезную информацию по вопросам экономической политики, разработки экономического механизма индустриально-инновационного развития Казахстана, проблемам развития отдельных отраслей и сфер экономики.

Публикации журнала ориентированы на специалистов и аналитиков республиканских и региональных органов управления, государственного сектора экономики, крупных народнохозяйственных структур, высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, студентов, магистрантов, докторантов и круг читателей, проявляющих профессиональный интерес к проблемам социально-экономического развития. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Периодичность выхода журнала – один раз в 3 месяца.

Подписку на журнал можно оформить во всех почтовых отделениях «Казпочта», в подписных агентствах «Казпочта», «Евразия-Пресс», «Эврика-Пресс».

Индекс подписки 75781. Подписная цена на год для физических и юридических лиц – 11 200 тенге.

Издатель ИП «ХАНШАЙЫМ»: ИИН 721019401132
ИИК KZ44998СТВ0000997662, КБЕ 19
АО «Jusan Bank», БИК банка: TSESKZKA
БИН банка: 930741000122

Условия подписки и размещение статьи

Обращаться в редакцию по адресу:

050000, г. Алматы, ул. Толе би, 278

Сайт: www.tranzit-as.kz, <http://tranzit-as.lms.kz/>

E-mail: tranzit_ek@mail.ru, aijan1910@mail.ru

Телефоны: 8 (747) 373 93 26, моб. 8 (701) 373 93 26

ISSN 2413-4953

Научно-практический
журнал
«Транзитная экономика»

Издается с июля
1997 года

Учредитель:
ИП «Ханшайым»

Главный редактор
Айжан Асилова

Редакционная коллегия:

Узан Искаков
(Казахстан)

Мурат Алиев
(Казахстан)

Асан Сатмурзаев
(Казахстан)

Жангельды Шимшиков
(Казахстан)

Салима Барышева
(Казахстан)

Данагуль Тлеужанова
(Казахстан)

Назгуль Сырлыбаева
(Казахстан)

Райгүл Досжан
(Казахстан)

Лейла Гамидуллаева
(Россия)

Ричард Пукала
(Польша)

Журнал
зарегистрирован
в Министерстве
связи и информации
Республики Казахстан

Свидетельство
№ 14503-Ж

СО Д Е Р Ж А Н И Е

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

- Бегалиева Н.Ж., Актуреева Э.А.**
Исламские финансы и принципы шариата..... 4
- Сабырова М.Б.**
Ұйымның ықтимал банкроттығын кешенді
талдау мақсатында қаржылық тұрақтылық пен
кірістілігін талдаудың теориялық негіздері..... 14
- Төрбек К.М.**
Салық есебінің теориялық аспектілері және
оның бухгалтерлік есеппен байланысы..... 20

ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ
ИНТЕГРАЦИЯ

- Байдаулетов М.Б., Ардақханұлы А.**
Ұйымның ақша ағындарын талдаудың
практикалық аспектілері..... 26
- Сериккызы А.**
Анализ и учёт дебиторской задолженности
организации..... 31

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ
ПОЛИТИКА

- Кожаметова М.К., Әбуғалиев Ы.М.**
Қазақстанда шағын және орта бизнесті
дамытуды мемлекеттік қолдау..... 36
- Нургалиева Г.К, Әминов А.Б.**
Инфляцияның депозиттік табыстылыққа
әсері: кешенді талдау..... 44
- Baktybai B.A., Gumar N.A.**
Current status and development of audit of
securities transactions..... 49

За содержание публикуемых в журнале авторских материалов и рекламы редакция ответственности не несет.

Мнение автора не всегда совпадает с мнением редакции

Подписной индекс
75781

Формат 70×108 1/16.
Бумага офсетная
Печать Riso
Тираж 500 экз.
Цена договорная

050000, г. Алматы,
ул. Толе би, 278

Тел.: 8 (747) 373 93 26,
8 (701) 373 93 26

<http://tranzit-as.lms.kz/>
tranzit_ek@mail.ru,
aijan1910@mail..ru

Отпечатано в
издательском
центре журнала
«Транзитная экономика»

©Транзитная экономика
2023

Рустамова Р.Ш.

Бухгалтерский и налоговый учет в условиях цифровизации экономики..... 56

Төрбек К.М., Барышева С.Қ.

Бухгалтерлік есеп пен салық салу жүйелерінің өзара әрекеттесу модельдері..... 61

Нурғалиева Г.К., Сарсеналы С.

Компанияның қаржылық-шаруашылық қызметінің нәтижелерін бағалау мен басқарудағы ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есептің рөлі..... 68

ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Наурузкулова С.Б.

Система новых технологий на рынке платежных услуг..... 74

Байдаулетов М.Б., Сейдалиева А.А.

Басқару есебінің мәні және қаржылық есеппен айырмашылығы..... 83

Kurbanova K.A., Akhmad A.M., Nurmagambetova A.Z.

Actual issues of implementing esg standards as a sustainable development of the territory and business..... 90

Дуйсен Д.Ө., Маргацкая Г.С.

Особенности финансового рынка Республики Казахстан: состояние и перспективы развития. 102

Киргизбаев С.

Изучение изоморфных фреймворков javascript и одностраничных приложений..... 112

Сведения об авторах..... 121

Информация о членах редакционной коллегии 123

Требования к содержанию и оформлению статей 124

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

МРНТИ 06.51.87

УДК 336.15

Н.Ж. Бегалиева¹, руководитель компании

Э.А. Актуреева², старший преподаватель

¹ ТОО «NUR-VERITAS», г. Алматы, Казахстан

² Казахский национальный университета имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ИСЛАМСКИЕ ФИНАНСЫ И ПРИНЦИПЫ ШАРИАТА

Аннотация. Исламские финансы – это форма финансирования, основанная на исламском праве и руководствующаяся исламской экономикой. Это система банковской или финансовой деятельности, которая соответствует шариату (исламскому праву) и его практическому применению посредством развития исламской экономики. Шариат запрещает выплату или принятие процентов (ставки) за предоставление займы и принятие денежных средств, а также инвестирование в предприятия, которые предоставляют товары или услуги, которые считаются противоречащими его принципам. Исламское финансирование основано на концепции распределения рисков. Во всем мире властям пришлось изменить деловую среду, чтобы она стала более регулируемой из-за большого числа случаев мошенничества и недобросовестных деловых действий. Ислам поощряет социальную и этическую деловую практику как религиозный образ жизни, и поэтому риск и стоимость судебных разбирательств с компаниями за вредную экологическую и трудовую практику намного ниже, это создает более определенный деловой ландшафт. Поскольку в наши дни термины «альтернативные инвестиции» и «этические инвестиции» стали модными, а движения за экологичность и устойчивое развитие набирают обороты, исламские финансы соответствуют обоим этим критериям. Таким образом, в данной статье мы будем рассматривать исламские финансовые продукты как высококачественную инвестиционную возможность как для мусульман, так и для остальных стран.

Ключевые слова: финансы, исламские финансы, финансовые риски, принцип шариата, инвестиция.

Введение. После финансового кризиса 2008 года страх перед рисками в инвестиционной отрасли, особенно к фондовому рынку усилился. Люди, которые доверяют профессионалам в области инвестиций свои с трудом заработанные деньги, нуждаются в большей степени подтверждения того, что с помощью их средств будет создана ценность, а не наоборот. Управляющим активами пришлось активно пытаться вернуть доверие к фондовому рынку, поскольку истории о неудачах в бизнесе и разрушении богат-

ства стали популярными заголовками, что привело к снижению активности инвесторов. Однако ответ всегда был в рамках исламских финансов как метода инвестирования с низким уровнем риска, которая тесно связана с этическими нормами шариата. В разгар финансового кризиса 2008 года ведущие на рынке управляющие фондами, соблюдающие законы Шариата, превзошли своих коллег и рынок в целом, продемонстрировав разумность этой инвестиционной стратегии. Принципы основаны на твердой вере в религиозную систему, которая поощряет социальную ответственность, этичное поведение, низкий уровень задолженности, инвестиции в реальную экономику и ограниченное использование спекуляций и спекулятивных инструментов, таких как деривативы, и все это накапливается в методе увеличения стоимости с более высоким уровнем защиты активов [1].

Сфера исламских финансов быстро расширяется в зависимости от географии, типов финансовых инструментов, количества инвестиционных домов, предлагающих продукты, соответствующие шариату, и стоимости активов под управлением. Законы шариата определяют, что допустимо в исламе, и взяты из Корана и хадисов, которые являются записями высказываний и поступков пророка Мухаммеда (мир ему). Отрасль развивается и становится все более регулируемой и структурированной, а международные органы, такие как Совет по исламским финансовым услугам (IFSB), регулируют и выпускают стандарты для обеспечения дисциплины, управления рисками и подотчетности во всей отрасли. Генеральный совет исламских банков и финансовых учреждений (CIBAFI), базирующийся в Бахрейне и способствующий координации в рамках отрасли, защищает интересы отрасли во всем мире.

Организация по бухгалтерскому учету и аудиту исламских финансовых институтов (AAIOFI) способствует гармонии во всей отрасли, внедряя сто стандартов, которым следуют все исламские финансовые институты и которые поддерживаются центральными банками, регулирующими органами и аудиторскими и юридическими фирмами по всему миру. Стандарты ориентированы на принципы шариата, этику, бухгалтерский учет, аудит и управление для внедрения во всей индустрии исламских финансов. Многие страны рассматривают эту область финансов в своей нормативно-правовой базе. Сфера трансформируется: от центрального центра в преимущественно мусульманских регионах, таких как Малайзия, Дубай и Бахрейн, к разнообразным таким городам, как Лондон, Нью-Йорк, Сингапур и Гонконг, позиционируют себя, чтобы присоединиться к их рядам.

После 2008 года всемирного кризиса и далее 2019 года с началом Covid-19 инвесторы стали более осторожно относиться к тому, куда они размещают свои деньги, и многие находятся в поиске возможностей, обеспечивающих стабильную и привлекательную доходность. Известно бесчисленное множество историй о спекулятивных практиках, уничтожающих богатство поколений. Экономическая неопределенность может привести к разрушению богатства, и с учетом таких факторов, как торговые войны и события, подобные как выход Великобритании из Европейского союза, которые в настоящее время идут своим чередом, спекулятивная деятельность должна быть ограничена. Исламское финансирование включает в себя инвестиции только в реальный бизнес и реальные вещи, избе-

гается негативный риск и потери от спекуляций, что подтверждает приумножающий ценность характер этой стратегии [2].

Теоретически, исламские финансовые продукты подвергаются более строгим критериям отбора, основанным на принципах шариата, при этом операции осуществляются с целью экономической деятельности, приносящей пользу обществу в целом, включая защиту окружающей среды. Фундаментальная концепция заключается в том, что все контракты имеют базовый актив. Шариат запрещает получение прибыли посредством торговли долговыми инструментами, получение прибыли без реальной экономической деятельности, получение прибыли путем активного поиска риска или спекулятивных действий и операций, которые неприемлемы по шариату или не являются халяльными, таких как азартные игры, алкоголь, свинина, порнография, огнестрельное оружие, производные инструменты и обычные банковские депозиты и сберегательные продукты.

Исламские банки отличаются от обычных банков тем, что доходность депозитов зависит от эффективности инвестиций банка. В отличие от обычных банков, исламские банки не устанавливают никаких ставок в их контракте, а скорее оговаривается пропорция прибылей и убытков, поскольку, если исламский банк инвестирует плохо, вкладчик может потерять свои деньги. Однако были предприняты шаги по повышению безопасности в исламских банках с помощью инструментов исламского денежного рынка и исламских услуг кредитора последней инстанции, при этом IFSB выпустил обновленное руководство по этой теме в 2019 году, и большинство регулирующих органов взяли на себя ответственность за оказание помощи всем банкам с ликвидностью. Долговые инструменты, соответствующие шариату, сильно отличаются от обычных: контракты основаны на разделении бизнес-рисков между кредитором и заемщиком, а доходность достигается за счет инвестиций в реальную деловую деятельность, соответствующую шариату. Это противоречит общепринятой практике определения временной стоимости денег. Современные банки используют контракты о распределении прибылей и убытков для структурирования своих шариатских продуктов [3].

Законы шариата не допускают передаточного отношения, превышающего единицу. Каждая единица долга должна быть покрыта одной единицей активов, и проценты не допускаются, поэтому вероятность спасения бизнеса и его краха намного ниже. В мире меняющихся процентных ставок и сомнительной практики кредитования такой подход снижает волатильность и способствует повышению эффективности компаний. В соответствии с религиозными убеждениями мусульмане не могут отказаться от своих долговых обязательств, кредиторы обязаны предоставить им льготный период или даже возможность простить долг и поэтому вероятность банкротства и инцидентов с безнадежными долгами намного ниже, что подтверждается тем, что у исламских банков гораздо меньше случаев возникновения безнадежных долгов, чем у обычных банков. Это повышает экономическую эффективность и способствует улучшению функционирования бизнеса.

Существует две формы исламских долговых инструментов Сукук (рисунок 1).

Рисунок 1. Формы исламских долговых инструментов

Примечание – составлено автором на основе источника [4]

Старейший из них называется Мушарака, и это партнерство между поставщиком капитала и предпринимателем, который использует капитал. Это форма венчурного капитала, которая часто используется для долгосрочных проектов, таких как предоставление финансирования малому бизнесу. Вторым долговым инструментом является контракт Мурабаха, и это краткосрочное соглашение о торговом финансировании. Как в соглашениях «Мушарака», так и в соглашениях «Мурабаха» между сторонами заключается официальный контракт, в котором указывается объем предоставляемого финансирования, доля прибыли, что произойдет в случае убытков и условия соглашения об отчуждении активов. Отчуждение акций не осуществляется в одностороннем порядке, как при обычной торговле акциями, вместо этого проводятся консультации со сторонами, прежде чем доли будут проданы другой стороне. Мурабаха является наиболее распространенной формой финансирования в современных условиях, при этом банки предпочитают заключать долгосрочные контракты по Иджаре, которая является договором лизинга, однако при Мушарке существует разделение рисков (Уилсон, 1997).

Еще одной расширяющейся областью исламских финансов является страхование, называемое Такафул. В соответствии с принципами ислама страховая компания продает полисы и инвестирует вырученные средства. Выплаты производятся в зависимости от эффективности инвестиций, однако в контракте всегда указывается согласованный минимальный платеж. Такафул реализуется в соответствии с принципами совместного возмещения убытков и общей ответственности за общество (Институт исламского банкинга и страхования, 2019) [4].

Знатоки шариата предлагают отличное понимание и рекомендации с точки зрения того, что допустимо, а что недопустимо при инвестировании в соответствии с шариатом. Однако это личное решение мусульманина относительно того, предпочитают ли они инвестировать в традиционный фондовый рынок, поскольку существуют практики, которые проникают в систему, не соответствующие верованиям ислама, такие как Рибха. Однако исламские инвестиционные дома выбирают акции компаний, деятельность которых приемлема в соответствии с принципами ислама. Однако у большинства компаний, зарегистрированных на бирже, есть уровень задол-

женности, и если он слишком высок, то в компанию не будут инвестироваться средства, или если есть незначительная часть дохода, которая считается недопустимой, то с точки зрения инвестиций, соответствующих шариату, принято проходить процесс очищения компании.

Последствия инфляции со временем разрушают благосостояние людей и поэтому для людей очень важно инвестировать свои деньги в продукты, которые будут противодействовать разрушающему эффекту этого явления. В условиях растущих процентных ставок во всем мире необходима более консервативная инвестиционная философия. Для того, чтобы люди могли поддерживать и повышать качество своей жизни на протяжении всех этапов своей жизни, необходимы мудрые инвестиционные решения, которые приумножают стоимость без стратегии «азартных игр».

В данной области были много проведены исследовательских работ по изучению и сравнению исламских финансов с западными странами и их финансовой деятельностью. Например, Садеги (2008) исследовал инвестиционные показатели, соответствующие требованиям шариата, на Малайзийской фондовой бирже, ведущем регионе в области исламских финансов. В статье исследуется влияние введения индекса, соответствующего нормам шариата, на Малайзийскую фондовую биржу и рассматриваются показатели и ликвидность акций, составляющих индекс. Автор использовал методологию, основанную на исследовании событий, чтобы оценить среднюю совокупную аномальную доходность за дни, предшествующие событию. Автор создал показатель ликвидности, проанализировав, как меняется объем сделки, а также спред bid-ask в периоды, близкие ко дню события. Было обнаружено, что введение индекса, соответствующего шариату, положительно повлияло на финансовые показатели акций, включенных в индекс. Было подсчитано, что средняя совокупная ненормальная доходность составила 21,73%, изменение объема транзакций составило 110,22%, а изменение спреда bid-ask составило 19,63% с шестнадцатого по тридцать пятый день после события. Автор представил, что удорожание информационной асимметрии привело к увеличению спреда bid-ask в противовес снижению ликвидности на рынке. В документе представлен метод определения влияния индексов, соответствующих шариату, на показатели акций, включенных в индекс, и он может быть применен к индексам шариата в других географических регионах в преимущественно мусульманских странах, а также в западных регионах, которые включили исламские финансы в свою финансовую индустрию.

Мансур и Бхатти (2011) проанализировали данные за период с 1996 по 2009 год, рассчитав ежемесячную совокупную доходность, чтобы исследовать эффективность исламских и традиционных портфельных взаимных фондов в Малайзии. Они рассмотрели 128 исламских взаимных фондов и 350 обычных взаимных фондов. Их анализ включал 160 наблюдений, демонстрирующих, что как исламские, так и традиционные портфели превзошли рыночный портфель за указанный период. Однако их исламский портфель в среднем приносил несколько меньшую доходность по сравнению с традиционными портфелями. В ходе проведенного ими анализа рисков было обнаружено, что портфели имели значительную разницу в их стандартном отклонении и что исламский портфель был более риско-

ванным, чем обычный. Авторы также обнаружили, что исламские и традиционные портфели зависят от рыночного портфеля, поскольку они точно отражают рыночные движения. Этот документ дает ценное представление о рынке Малайзии и предлагает метод сравнения между традиционными и исламскими фондами, который может быть использован на других рынках.

Отправной точкой для этого анализа является сравнение между мировым индексом MSCI и исламским индексом Доу-Джонса. Эти индексы являются наиболее подходящим сравнением, поскольку оба они представляют собой глобальные индексы, один из которых использует традиционную инвестиционную философию, а другой соответствует принципам ислама. Оба они широко используются в отрасли для представления показателей мирового рынка. Исламский индекс Доу-Джонса был первым разработанным индексом, соответствующим нормам шариата. В то время как Мировой индекс MSCI включает только развитые рынки, исламский индекс Доу-Джонса включает как развитые, так и развивающиеся рынки, что, хотя и не полностью согласуется при сравнении, указывает на реальное осуществление инвестиций, соответствующих шариату, которые часто открывают инвесторам доступ к большему количеству развивающихся рынков, учитывая расположение многих из этих фондов. существуют, в то время как в традиционных инвестициях часто доминирует влияние развитых рынков (таблица 1).

Таблица 1 – 10 лучших акций по мировому индексу MSCI

№	Название	Название	Сектор	Удельный вес (%)
1	AAPL UW	Компания Apple	Технология	2.13
2	MSFT UW	Корпорация Майкрософт	Технология	2.07
3	AMZN UW	Amazon.com	Взаимодействие	1.74
4	JNJ UN	Johnson & Johnson	Потребительский, нециклический	0.97
5	JPM UN	JPMorgan Chase & Co	Финансовый	0.92
6	GOOG UW	Алфавит	Взаимодействие	0.91
7	FB UW	Фейсбук	Взаимодействие	0.88
8	GOOGL UW	Алфавит	Взаимодействие	0.87
9	XOM UN	Exxon Mobil	Энергия	0.81
10	BRK/B UN	Berkshire Hathaway	Финансовый	0.74
Итого:				12.04
Примечание – составлено на основе источника [5]				

Было обнаружено, что в целом для сравнения глобального фондового рынка и Соединенных Штатов исламский индекс Доу-Джонса и индекс Шариата S&P создали более высокую стоимость, чем мировой индекс MSCI и индекс S&P 500 соответственно, и при гораздо более низком уровне долга и риска за анализируемый период времени. На фондовом рынке Южной Африки индекс FTSE All Share Index за рассматриваемый период прибавил в стоимости больше, чем индекс FTSE Shariah All Share

Index, однако это высококонцентрированные индексы, при этом индекс FTSE Shariah All Share Index чрезмерно подвержен влиянию сырьевых товаров. Что касается фиксированного дохода, то глобальный совокупный индекс облигаций Barclays и глобальный индекс облигаций Merrill Lynch за исследуемые годы создали большую ценность, чем индекс Доу-Джонса Сукук, однако проанализированные данные и временной горизонт были ограничены.

При рассмотрении фондов нельзя было сделать окончательных выводов относительно относительной эффективности между традиционным индексом и доверенным лицом фонда, соответствующего шариату, однако были определены фонды, которые превосходили традиционный индекс в течение определенных периодов времени.

Мировой индекс MSCI и исламский индекс Доу-Джонса являются наиболее полными индексами, на которых основано данное исследование, поскольку они предлагают глобальную перспективу, наиболее диверсифицированы и содержат самый большой объем доступных данных.

На десятку лучших акций мирового индекса MSCI приходится 12,04%, а на десятку лучших акций исламского индекса Доу-Джонса приходится 17,33% индекса. Таким образом, исламский индекс Доу-Джонса является более концентрированным, чего и следовало ожидать при более строгих критериях отбора, чтобы соответствовать законам шариата, и, таким образом, существует меньшая область для инвестирования на биржевом рынке. Самая высокая взвешенная доля в мировом индексе MSCI принадлежит Apple Inc. с весом 2,13%, а в исламском индексе Доу-Джонса – Microsoft Corp с весом 3,57%.

Все компании, входящие в первую десятку акций мирового индекса MSCI, также входят в первую десятку акций исламского индекса Доу-Джонса, за исключением Amazon.com Inc, JPMorgan Chase & Co и Berkshire Hathaway Inc. Операции этих компаний, возможно, не соответствовали критериям, основанным на принципах шариата, например, деятельность обычных банков, которые осуществляют деятельность, приносящую проценты. Коммуникации, по-видимому, являются основным компонентом мирового индекса MSCI, составляя 4,41%, что немного больше, чем технологии, которые составляют 4,20%, следующей крупной отраслью является финансовая, составляющая 1,66%, Потребительская (нециклическая), составляющая 0,97%, и, наконец, энергетика с показателем 0,81%.

Для сравнения, основным компонентом исламского индекса Доу-Джонса являются технологии, составляющие 6,81%, за ними следуют коммуникации (4,31%), потребительские (нециклические) услуги (3,85%), энергетика (1,31%) и, наконец, финансовые услуги (1,06%). Как и следовало ожидать, финансовые предприятия составляли бы меньшую долю в первой десятке акций исламского индекса Доу-Джонса с более строгими критериями в отношении доли приносящей доход деятельности и ее очистки.

В обоих индексах нет чрезмерной концентрации какой-либо конкретной отрасли. Эти индексы были хорошо структурированы на основе критериев отбора и, следовательно, являются наилучшими показателями эф-

фактивности обычных акций по сравнению с показателями акций в соответствии с исламскими принципами.

Таблица 2 – Акции исламского индекса Доу-Джонса

Наименование	1YR CAGR	3YR CAGR	5YR CAGR	10YR CAGR	15YR CAGR	20YR CAGR
MSCI World Index	-10.44%	4.25%	2.55%	7.43%	4.06%	2.50%
Dow Jones Islamic Index	-8.16%	6.07%	4.05%	8.52%	5.34%	3.60%
Примечание – составлено на основе источника [5]						

После завершения анализа акций, составляющих Мировой индекс MSCI и исламский индекс Доу-Джонса, был проведен анализ, сравнивающий показатели каждого индекса на краткосрочной, среднесрочной и долгосрочной основе. Это упражнение выполнялось в течение двадцати лет. Отправной точкой было 31 декабря 1998 года, а конечной точкой – 31 декабря 2018 года. Эффективность измерялась как совокупный годовой темп роста цены индекса. Примечательным было то, что на всех временных периодах, в краткосрочной, среднесрочной и долгосрочной перспективе, исламский индекс Доу-Джонса превосходил мировой индекс MSCI. На падающих рынках, таких как в прошлом году, исламский индекс Доу-Джонса снизился меньше, чем мировой индекс MSCI, при этом совокупные годовые темпы роста за один год составили -8,16% и -10,44% соответственно, разница составляет 228 базисных пунктов, а на рынках с общим ростом исламский индекс Доу-Джонса вырос больше, чем мировой индекс MSCI. Таким образом, этот тест очень положительно говорит о результатах деятельности исламского фонда по сравнению с обычным фондом за рассматриваемый период [5].

Заключение. При проведении данного исследования фундаментальным вопросом была относительная ценность и стабильность инвестиций, соответствующих шариату, по сравнению с обычными инвестициями. При рассмотрении двух наиболее хорошо структурированных и диверсифицированных индексов, представляющих перспективу глобального рынка, а именно мирового индекса MSCI и исламского индекса Доу-Джонса, было продемонстрировано, что исламские инвестиции являются наиболее благоприятной инвестиционной возможностью с точки зрения доходности в течение рассматриваемого периода. Аналогичные результаты получены для рынка Соединенных Штатов, представленного индексом S&P 500 и индексом S&P Shariah Index. Эти исламские индексы также показали хорошие результаты в более сложные периоды, такие как финансовый кризис 2008 года. Хотя шариатские индексы являются более дорогостоящей инвестицией, они обеспечивают значительную доходность собственного капитала при гораздо более низком уровне риска и заметно более низком уровне долга, чем обычные инвестиции в акционерный капитал.

Переходя к рынку Южной Африки, в ходе этого анализа было обнаружено, что как традиционные, так и соответствующие шариату индексы,

индекс FTSE All Share Index и индекс FTSE Shariah All Share Index, были сильно сконцентрированы, причем первая десятка акций в индексе FTSE Shariah All Share Index в основном состояла из акций горнодобывающей промышленности.

Таким образом, результаты тестов, проведенных по этим индексам, имели меньшую ценность для исследования, однако было обнаружено, что общие инвестиции в индекс FTSE All Share Index за анализируемый период времени стоили больше по сравнению с инвестициями в индекс FTSE Shariah All Share Index. Индекс FTSE Shariah All Share Index также представлял собой более волатильный вариант инвестирования. Таким образом, результаты исследования, проведенного на южноафриканском рынке, менее благоприятны, чем результаты для глобальных рынков, но это может зависеть от структуры местной биржи. Акции горнодобывающей промышленности демонстрировали низкие показатели в последние периоды из-за сочетания экономических факторов, которые в результате повлияют на показатели местного индекса шариата.

В связи с этим можно сказать что исламские финансы – это форма финансирования, основанная на исламских принципах и ценностях, у которого есть стабильное будущее. Это финансовая система, основанная на принципах исламского права (шариат) и призванная содействовать экономической справедливости и этическим ценностям. Исламские финансы – это быстрорастущий сектор мировой финансовой системы, активы которого оцениваются в 2 трлн долларов под управлением. Исламские финансы становятся все более популярными в последние годы, поскольку все больше людей стремятся инвестировать свои деньги таким образом, чтобы это соответствовало.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ahmed, H. 2007. Waqf-based Microfinance: Realising the Social Role of Islamic Finance. https://www.isfin.net/sites/isfin.com/files/waqfbased_microfinance_realizing_the_social_role_of_islamic_finance.pdf
2. Al-Jarhi M. 2002. Islamic Finance: an efficient & equitable option. <http://www.iefpedia.com/english/wp-content/uploads/2009/11/ISLAMIC-FINANCE-AN-EFFICIENT-EQUITABLE-OPTION.pdf>
3. Ahmed A. 2010. Global financial crisis: an Islamic finance perspective. International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management. 3(4): 306-320. <https://doi.org/10.1108/17538391011093252>
4. The Accounting and Auditing Organisation for Islamic Financial Institutions. 2017. <http://aaofifi.com/about-aaofifi/?lang=en> [2019, 17 March].
5. Bloomberg. 2019. <https://www.bloomberg.com/africa> [2019, 15 March].

Н.Ж. Бегалиева¹, компания басшысы

Э.А. Актуреева², аға оқытушы

¹ «NUR-VERITAS» ЖШС, Алматы қ., Қазақстан

² әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Исламдық қаржы және шариғат принциптері

Түйіндеме. Исламдық қаржы – бұл ислам құқығына негізделген және ислам экономикасын басшылыққа алатын қаржыландыру түрі. Бұл шариғатқа (ислам құқығы) және оның ислам экономикасын дамыту арқылы практикалық қолданылуына сәйкес келетін банктік немесе қаржылық қызмет жүйесі. Шариғат қарыз беру және қолма-қол ақша алу үшін пайыздарды (ставкаларды) төлеуге немесе қабылдауға, сондай-ақ оның принциптеріне қайшы келетін тауарларды немесе қызметтерді ұсынатын кәсіпорындарға инвестициялауға тыйым салады. Исламдық қаржыландыру тәуекелдерді бөлу тұжырымдамасына негізделген. Бүкіл әлемде билік алаяқтық пен жосықсыз іскерлік әрекеттердің көп болуына байланысты реттелуі үшін іскерлік ортаны өзгертуге мәжбүр болды. Ислам Әлеуметтік және этикалық іскерлік тәжірибені діни өмір салты ретінде қолдайды, сондықтан зиянды экологиялық және еңбек тәжірибесі үшін компаниялармен сот ісін жүргізудің тәуекелі мен құны әлдеқайда төмен, бұл неғұрлым нақты іскерлік ландшафт жасайды. Қазіргі уақытта «баламалы инвестициялар» және «этикалық инвестициялар» терминдері сәнге айналғандықтан, тұрақтылық пен тұрақтылық қозғалыстары қарқын алуда, исламдық қаржы осы екі критерийге де сәйкес келеді. Осылайша, осы мақалада біз исламдық қаржы өнімдерін мұсылмандар үшін де, басқа елдер үшін де жоғары сапалы инвестициялық мүмкіндік ретінде қарастырамыз.

Түйінді сөздер: қаржы, исламдық қаржы, қаржылық тәуекелдер, шариғат қағидаты, инвестиция.

N.Zh. Begaliev¹, company Director

E.A. Actureeva², Senior lecturer

¹ «NUR-VERITAS» LLP, Almaty, Kazakhstan

² al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Islamic finance and sharia principles

Abstract. Islamic finance is a form of finance based on Islamic law and guided by Islamic economics. It is a system of banking or financial activity that complies with sharia (Islamic law) and its practical application through the development of the Islamic economy. Sharia prohibits the payment or acceptance of interest (rates) for lending and accepting funds, as well as investing in enterprises that provide goods or services that are considered contrary to its principles. Islamic finance is based on the concept of risk sharing. All over the world, the authorities had to change the business environment to make it more regulated due to the large number of cases of fraud and unfair business practices. Islam encourages social and ethical business practices as a religious way of life, and therefore the risk and cost of litigation with companies for harmful environmental and labor practices is much lower, this creates a more defined business landscape. Since the terms «alternative investments» and «ethical investments» have become fashionable these days, and the movements for environmental friendliness and sustainable development are gaining momentum, Islamic finance meets both of these criteria. Thus, in this article we will consider Islamic financial products as a high-quality investment opportunity for both Muslims and other countries.

Keywords: Finance, Islamic finance, financial risks, Sharia principle, investment.

М.Б. Сабырова, магистрант
«Нархоз» университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҰЙЫМНЫҢ ҰҚТИМАЛ БАНКРОТТЫҒЫН КЕШЕНДІ ТАЛДАУ МАҚСАТЫНДА ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚ ПЕН КІРІСТІЛІГІН ТАЛДАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Түйіндеме. Дағдарысты басқаруды көп функциялы және әртараптандырылған жүйе ретінде қарастыруға болады, оның ішінде белгілі бір қатынастарда байланысқан және бірегей тұтастықты құрайтын көптеген элементтер бар. Бұл тақырыптың маңыздылығы басқарудың өзекті әдістері мен компания көрсеткіштерін зерделеу арқылы кәсіпорынның өндірістік қызметті жетілдіру, нарық саласындағы өз позициясын сақтау және нығайту қабілетін анықтауға болатындығында көрінеді. Қаржылық талдау – бұл компанияның экономикалық қызметінің соңғы нәтижелерін толық көрсететін көрсеткіштер жиынтығы. Мақалада банкроттық критерилері мен оны алдын-ала болжау жолдары анықталған. Қазіргі экономикалық жағдайларға сүйене отырып шет елдік авторлардың тәжірибесіне шолу жасалады. Еліміздегі компаниялардың дағдарысқа жақын болуы немесе дағдарыс жағдайына түсу қауіпі бар уақытта жасалатын керекті анализдерге талдау жасалады. Шет елдік авторлардың модельдерінің кемшіліктері мен артықшылықтары анықталған. Компанияның табыстылық көрсеткішінің маңыздылығына баға беріледі. Тұтастай алғанда, дағдарысқа қарсы басқару компанияның ішкі және сыртқы секторының қаржылық көрсеткіштерін оңтайландыруға, қаржы ресурстарын бөлудегі теңгерімсіздіктерді еңсеруге, тәуекелдерін бағалауға және есепке алуға, сондай-ақ экономиканың нақты секторындағы қарыз қаражатын шамадан тыс пайдаланудың мүмкін салдарын анықтайды, бұл жаңа экономикалық жағдайларға тез бейімделу жолын көрсетеді.

Түйінді сөздер: қаржылық-экономикалық талдау, банкроттық, диагностика, дағдарысты басқару, кәсіпорынның кірістілігі.

Кіріспе. Қазіргі экономиканың жағдайына келетін болсақ, қолданыстағы экономикалық тұжырымдамаларды қайта қарау қажет. Бүгінгі таңда корпоративтік қызметтің тиімділігіне көп көңіл бөлінеді, ол әдетте кешенді экономикалық талдаумен анықталады.

Қазақстанның қазіргі экономикасы тұрақсыздық, салықтық, несиелік және валюталық, сақтандыру, кедендік, инвестициялық саясатының үйлесімсіздігі; инфляция әсерінен сатып алушылардың, жеткізушілердің, бәсекелестердің мінез-құлқындағы белгісіздігімен сипатталады. Тұрақты экономикалық өсудің негізгі кедергілерінің бірі – басқару жүйесінің тиімсіздігі, менеджерлердің шешімдер мен жетістіктердің салдары үшін жауапкершілігінің төмен деңгейі, кәсіпорынның экономикалық жағдайы, нарықтық жағдайдағы қаржылық-экономикалық қызметтің маңызды сипаттама-сы болып табылатын қаржылық тұрақтылық туралы ақпараттың болмауы-

на байланысты корпоративтік (ұйымдық) деңгейдегі өзгерістердің баяу процесі. Экономикалық факторлардың қоршаған ортаға әсерінің тұрақты салдарын бағалау үшін дамудың тұрақтылығын арттыруды еліміздің экономикалық жүйесінің құрылымдық элементі ретінде қарастыру қажет.

Сараптамалық бөлім. Қазіргі жағдайда көптеген еліміздегі ұйымдар (кәсіпорындар) өте қиын қаржылық жағдайға тап болады, банкроттық пен болашақ банкроттық қаупі артады, қателіктер қаупін азайтатын басқарушылық шешімдер қабылдаудың тиімді тетіктерін әзірлеудің объективті қажеттілігі бар. Себебі бұл компанияның активтері мен міндеттемелерінің оңтайлы құрылымынан ауытқу қайтымсыз теріс салдарға әкелуі мүмкін. Айта кету керек, кәсіпорынның қаржылық жағдайы мен оның деңгейін арттыруға зерттеуші ғалымдардың еңбектерінде үлкен көңіл бөлінеді. Сонымен, Вернер Глейснер мен Томас Гюнтер қаржылық тұрақтылықты жеке кәсіпорынның тиімді жұмысының ғана емес, сонымен қатар салалық тиімділіктің статистикалық көрсеткіштерінің бірі ретінде сипаттайды [1]. Шевченко Е.В. және Холодовская Е.О. қазіргі экономикадағы «өндіріс рентабельділігі» көрсеткішіне назар аударып, рентабельділік деңгейін бағалаудың маңыздылығын атап өтті [2]. Ромейке мен Хагер тәуекелдерді басқару міндеттеріне құрылымдық сәйкестендіру, сандық бағалау, жеке маңызды тәуекелдерді басқару және бақылау, сондай-ақ компания үшін жалпы тәуекел деңгейін анықтау үшін тәуекелдерді біріктіру кіреді деп тұжырымдайды [3]. Гюнтер мен Гюнтердің [4]. бұрынғы тұжырымдамасына негізделген «қаржылық тұрақтылық» терминін түсінуді келесідей қорытындылауға болады: қаржылық тұрақты компанияның оң өсу қарқыны, өмір сүрудің жоғары ықтималдығы (төлем қабілетсіздігінің төмен ықтималдығы), салыстырмалы түрде төмен табыс тәуекелі және оны инвестициялау үшін жеткілікті тартымды ететін тәуекел – кірістілік коэффициенті оның иелері үшін бар болуы. Қаржылық талдаудың мәні мен жіктелуі, рентабельділік пен өтімділік көрсеткіштерін модельдеу өз жұмыстарында Хенок, Заболотний және Василевски, Белогрудова П.Ю. және Иевлева Н.В., Блажевич О.Г. және Сүлейманова А.Л. қарастырды [5-8]. Алайда, бұл мәселені экономикалық әдебиеттерде кеңінен және жан-жақты қарастыруға қарамастан, қазіргі экономикалық жағдайда қаржылық тұрақтылық деңгейін арттырудың өзекті жолдарын жүйелеу қажеттілігі әлі де бар. Кәсіпорынның сыртқы факторлар әсерінен болып жатқан өзгерістерге бейімделу, инфляция әсерінен халықтың төлем қабілеттілігі және өндірістегі өнім сұранысының көлемі мен ұйымдастырушылық шараларының стратегиясын құру дағдарыстың алдын алуға үлкен мүмкіндік береді [9].

Дағдарысты басқару – бұл дағдарыстың алдын алу немесе оны жеңу процесі, ол екі компонентті біріктіреді: дағдарыс болмаған жағдайда алдын алу және дағдарыстан кейінгі кезеңде оны жеңу. Компанияның дағдарысты басқарудың негізгі міндеттерінің бірі – ішкі процесінің әртүрлі компоненттерін тартатын тиімді шараларды қолдану.

Дағдарыс кезінде ресурстарды ұйымдастыруға ерекше назар аудару керек. Дағдарысты басқару компанияны тұрақтандыруға қол жеткізу және олардың тиімді қызметін ынталандыру үшін көптеген функциялар мен өзара байланысты операцияларды қамтуы мүмкін.

Ұйымдастырушылық қызметтің ықтимал жағымсыз құбылыстарын уақытында тану және алдын алу үшін ұйымның қаржылық тұрақтылығы мен төлем қабілеттілігін жүйелі түрде талдап, бағалау қажет. Қаржылық тұрақтылықты бағалау сыртқы аналитикалық объектілерге (ең алдымен келісімшарттық серіктестерге) ұйымның капитал құрылымына байланысты ұзақ мерзімді перспективада қаржылық мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік береді. Несие берушілермен және инвесторлармен өзара әрекеттесу дәрежесі; сыртқы қаржыландыру көздері тартылатын және оларға қызмет көрсетілетін жағдайлар.

Сондықтан көптеген бизнес басшылары, соның ішінде экономиканың мемлекеттік секторының өкілдері өз бизнесіне ең аз қаражат салып, оны қарыз қаражаты есебінен қаржыландыруды жөн көреді. Алайда, егер «негізгі қарыз капиталы» құрылымы қарызға айтарлықтай бейімділікке ие болса, бірнеше несие берушілер күтпеген жерден «анықталмаған» уақытта ақшаны қайтаруды талап етсе, коммерциялық ұйым банкротқа ұшырауы мүмкін. Ұйымның балансының, өтімді активтерінің және төлем қабілеттілігінің өтімділік дәрежесін анықтаумен байланысты қысқа мерзімді қаржылық тұрақтылықты және компанияның рентабельділік көрсеткіштерін бағалау да маңызды.

Нәтижелер мен талқылаулар. Банкроттық ықтималдығын диагностикалау үшін қолдануға негізделген бірнеше тәсілдер қолданылады [4]:

- 1) критерийлер мен белгілердің кең жүйесін трендік талдау;
- 2) көрсеткіштердің шектеулі шеңбері;
- 3) баптау көрсеткіштері;
- 4) кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығының нарықтық критерийлері негізінде рейтингтік бағалаулар және т.б.;
- 5) факторлық регрессивті және кемсітушілік модельдер.

Банкроттық белгілерін екі топқа бөлуге болады. Бірінші топқа жақын арада мүмкін болатын қаржылық қиындықтар мен банкроттық мүмкіндігін көрсететін көрсеткіштер кіреді. Екінші топқа, егер қолайсыз мәндер ағымдағы қаржылық жағдайды елеулі деп санауға негіз болмаса, бірақ тиімді шаралар қабылданбаса, болашақта күрт нашарлау мүмкіндігін көрсететін көрсеткіштер жатады. Оларға мыналар жатады:

Кесте 1 – Банкроттық белгілері

I топ	II топ
1	2
Өндірістің созылмалы төмендеуінен, сатылымның төмендеуінен және коммерциялық емес ұйымдардың созылмалы құлдырауынан көрінетін негізгі бизнестің қайталанатын елеулі шығындары	Компаниялардың нақты жобаларға, жабдық түрлеріне, активтер түрлеріне, шикізат немесе сату нарықтарына шамадан тыс тәуелділігі
Өтімділік коэффициентінің төмен мәні және оның төмендеу үрдісі	Негізгі контрагенттердің жоғалуы
Созылмалы берешегі бар кредиторлық және дебиторлық берешектің болуы	Техника мен технологияны жаңартуды жете бағаламау
Қарыз капиталының жалпы сомадан бір бөлігін қауіпті шегіне дейін ұлғайту	Басқарма аппаратының тәжірибелі қызметкерлерін жоғалту
Меншікті айналым капиталының тапшылығы	Мәжбүрлі тоқтап қалу, тұрақты емес жұмыс

1-кестенің жалғасы

Өндірістік әлеуеттің төмендеуі	Тиімсіз ұзақ мерзімді келісімдер
Шикізат пен дайын өнімнің артық қорларының болуы	Күрделі салымдардың жеткіліксіздігі және т.б.
Қолайсыз жағдайларда қаржы ресурстарының жаңа көздерін пайдалану	
Кәсіпорын акцияларының нарықтық құнының төмендеуі	
Ескерту – дереккөздерге сәйкес автормен құрастырылған	

Мүмкін болатын дәрменсіздік индикаторларының осы жүйесінің артықшылықтары жүйелік және кешенді тәсілді қамтиды, ал кемшіліктер-көп негізді операциялар бойынша шешім қабылдаудың күрделілігі, есептелген индикаторлардың пайдалы қасиеттері, болжамды шешімдердің субъективтілігі. Қаржылық тұрақтылықтың әртүрлі көрсеткіштерін, бағалаудың маңызды деңгейлеріндегі айырмашылықтарды және банкроттық тәуекелін бағалаудың күрделілігін ескере отырып, көптеген экономистер қаржылық тұрақтылықты уақтылы бағалауды ұсынады. Бұл әдістеменің мәні компанияларды қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерінің нақты деңгейіне негізделген тәуекел дәрежесі бойынша жіктеу және ұпайлармен көрсетілген әрбір көрсеткішті жіктеу болып табылады.

Шет елдік тәжірибиеде компаниялардың банкроттық қаупін және олардың несиелік қабілеттілігін бағалау үшін, белгілі батыс экономистері Альтман, Фокс, Таффлер, Тишо және т.б. сынды ғалымдардың модельдерін кеңінен қолданады. Алайда, мұндай модельдерді қолдану үлкен алдыналу шараларын қажет ететіндігін ескеру қажет. Осы модельді қолданатын барлық компаниялардың тәжірибиесіне сәйкес келмеуі мүмкін, шаруашылық жүргізуші субъектілеріміздің банкроттық қаупін бағалау үшін көп жағдайда қолайлы екендігін көрсетті, алайда бұл модель әртүрлі салалардың капитал құрылымының ерекшеліктерін ескермейді. Альтман моделі бойынша төртінші көрсеткіштің (меншікті капитал / қарыз капиталы) жоғары деңгейі бар дәрменсіз кәсіпорындар өте жоғары баға алады, бұл шындыққа жанаспайды. Негізгі құралдарды қайта бағалаудың қолданыстағы әдіснамасының жетілмегендігіне байланысты, ескірген ескі тозған қорларға жаңа сияқты мән берілгенде, қайта бағалаудан түскен қаражат есебінен меншікті капиталдың үлесі негізсіз артады. Нәтижесінде меншікті капитал мен облигация капиталы арасында шындыққа жанаспайтын қатынас пайда болды. Сондықтан осы индикаторы бар модельдер нақты кескінді бұрмалауы мүмкін. Лис моделі басқа да шет елдік модельдермен санағанда есептеудің қарапайымдылығымен ерекшеленеді, алайда бұл еліміздегі компаниялардың қаржылық тұрақтылығын есептеуге келмейді. Бұл модель батыстың кәсіпорындарына арнап жасалған.

Таффлер мен Тишоудың модельдері есептеудің қарапайымдылығымен және сыртқы диагностикалық талдау кезінде қолдану мүмкіндігінің жеңілдігіне байланысты тиімді. Алайда, бұл модельдердің қолдану аясы шектеулі, есептеулердің дәлдігі модель құру кезінде бастапқы ақпараттың сапасына байланысты болады.

Дағдарысты жүйелеу шараларын жетілдіруде экономистердің ұсынуынша ұйымның қаржылық көрсеткіштері бойынша рейтингтік талдау жүргізген абзал. Бұл қаржылық тұрақтылық көрсеткіштері,

рентабельділік көрсеткіштері, өтімділік көрсеткіштері, операциялық қызметі және іскерлік беделдігіне назар аударуды қамтиды. Компания жағдайының алдағы уақыттағы стратегиясын құруға SWOT-талдауын пайдалану тиімді. Басқарушылық жағынан әлсіз және перспективті тұстарын анықтай отырып даму стратегиясы осал тұстарды қалыпқа келтіруге және перспективті тұстарды дамыту жолдарын қарастырады.

Қаржылық тұрақтандыруға әртүрлі әдістер арқылы қол жеткізіледі, мысалы, зерттеу және талдау, оның негізгі мазмұны компанияның дағдарыстық қаржылық дамуын тудыратын жекелеген ішкі және сыртқы факторлар контекстінде компания қызметінің оң және теріс салдарының сипатын зерттеу болып табылады.

Компанияның дағдарысты басқарудың әрі қарайғы әдісі және компанияның қаржылық талдауы үшін жүргізуі керек ең маңызды талдаулар – бұл кірістілік пен өтімділік көрсеткіштері.

Кәсіпорындар өндірісінің тиімділігін талдаудағы маңызды көрсеткіштердің бірі – шығындарды үнемдеу деңгейін және өнімді (жұмыстарды, қызметтерді) өндіру және сату процесінде ресурстарды пайдалану дәрежесін сипаттайтын рентабельділік. Рентабельділік – бұл ұйымның әр теңгеге: капиталға, активтерге, шығындарға және т.б. пайдасын көрсететін салыстырмалы көрсеткіш. Егер ұйымның қаржы саласындағы іскерлік белсенділігі ең алдымен ресурстардың айналым жылдамдығымен көрінсе, онда ұйымның рентабельділігі қызметтің рентабельділік дәрежесін көрсетеді. Әдетте, кәсіпорындардың қаржылық-экономикалық қызметін талдау мен диагностикалаудың барлық әдістері логикалық және субъективті зерттеулерге негізделген бейресми әдістерге және қатаң аналитикалық тәуелділікке негізделген формальды әдістерге топтастырылған. Сонымен қатар, компанияның дағдарыстық қаржылық жағдайының ауқымын түпкілікті анықтау банкроттықтың негізгі диагностикасының нәтижелерін талдау мен болжауды және қаржылық тепе-теңдікті қалпына келтірудің мүмкін бағытын анықтауды қамтуы керек. Ағымдағы қаржылық қызметті қалыпқа келтіру үшін ішкі тетіктерге жүгіну, терең қаржылық дағдарыс жағдайында санацияға жүгіну және сәтсіздікке ұшыраған жағдайда жою ұсынылады.

Қорытынды. Экономикалық объектілерінің көпшілігінің қазіргі жағдайын ескере отырып, олар үшін негізгі тактикалық міндет-банкроттықтың алдын алу және басқарудың белсенді нысандары болып табылады. Бұл тәсіл ұзақ мерзімді перспективада компанияның тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз ете алмайды. Сондықтан қазіргі жағдайда нарықтық жағдайларға сәйкес келетін қызметтің стратегиялық мақсаттарын белгілеуді және оларға қол жеткізу жолдарын іздеуді ескере отырып, қаржылық-экономикалық жағдайларды талдау негізінде компанияларды басқарудың тиімді тетіктерін қалыптастыру ерекше маңызды болып табылады. Банкроттықты болдырмау үшін бухгалтерлік есеп деректері бар компаниялар ықтимал банкроттықты болжайды. Бұл жағдайда дағдарыс жағдайының пайда болу дәрежесін анықтау үшін бірнеше әдістер қолданылады. Бұл жағдайда компания нақты тарату шараларын қабылдайды, банкроттық арқылы таратылады немесе өз қызметін тоқтатады.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Gleißner W., Günther T., Walkshäusl C. Financial sustainability: measurement and empirical evidence //Journal of Business Economics. – 2022. – Т. 92. – № 3. – С. 467-516.
2. Шевченко Е.В., Холодовская Е.О. Актуальные пути повышения уровня рентабельности предприятия //Иновационная парадигма экономич. механизмов хозяйствования. – 2022. – С. 436-439.
3. Romeike F. et al. Risiko-Management in der Logistik und Supply Chain //Erfolgsfaktor Risiko-Management 4.0: Methoden, Beispiele, Checklisten Praxishandbuch für Industrie und Handel. – 2020. – С. 353-385.
4. Günther T., Günther E. Finanzielle Nachhaltigkeit-Messung, finanzielle Steuerung und Herausforderungen //Controlling-Konzeptionen, Instrumente, Anwendungen. Schäffer-Poeschel, Stuttgart. – 2017. – С. 79-90.
5. Henock M.S. Financial sustainability and outreach performance of saving and credit cooperatives: The case of Eastern Ethiopia //Asia Pacific Management Review. – 2019. – Т. 24. – № 1. – С. 1-9.
6. Zabolotnyy S., Wasilewski M. The concept of financial sustainability measurement: A case of food companies from Northern Europe //Sustainability. – 2019. – Т. 11. – № 18. – С. 5139.
7. Белогрудова П.Ю., Иевлева Н.В. Комплексный анализ рентабельности предприятия на примере ОАО «Сады придонья» //Вопросы эффективного применения научного потенциала общества. – 2022. – С. 198.
8. Блажевич О.Г., Сулейманова А.Л. Рентабельность предприятия-важнейший показатель эффективности деятельности предприятия //Научный вестник: финансы, банки, инвестиции. – 2015. – № 4 (33). – С. 67-75.
9. Кусаинова А.Б. Основные факторы возникновения кризисных ситуаций в деятельности предприятий и их классификация //Вестник Alikhan Bokeikhan University. – 2023. – Т. 56. – № 1. – С. 62-65.

Сабырова М.Б., магистрант
Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Теоретические основы анализа финансовой устойчивости и доходности с целью комплексного анализа вероятного банкротства организации

Аннотация. Антикризисное управление можно рассматривать как многофункциональную и диверсифицированную систему, включающую множество элементов, связанных в определенных отношениях и составляющих единое целое. Актуальность данной темы проявляется в том, что путем изучения актуальных методов управления и показателей компании можно определить способность предприятия совершенствовать производственную деятельность, сохранять и укреплять свои позиции в области рынка. Финансовый анализ – это совокупность показателей, которые в полной мере отражают конечные результаты хозяйственной деятельности компании. В статье определены критерии банкротства и способы его прогнозирования. На основе современных экономических условий дается обзор опыта зарубежных авторов. Проводится анализ необходимых анализов, которые проводятся в то время, когда компании в стране находятся в непосредственной близости от кризиса или рискуют попасть в кризисную ситуацию. Выявлены недостатки и преимущества моделей зарубежных авторов. Дается оценка значимости показателя рентабельности компании. В целом антикризисное управление позволяет оптимизировать финансовые показатели внутреннего и внешнего сектора компании, преодолеть дисбалансы в распределении финансовых ресурсов, оценить и учесть риски, а также выявить возможные последствия чрезмерного использования заемных средств в реальном секторе экономики, что указывает на путь быстрой адаптации к новым экономическим условиям.

Ключевые слова: финансово-экономический анализ, банкротство, диагностика, антикризисное управление, рентабельность предприятия.

M.B. Sabyrova, undergraduate
Narхоз University, Almaty, Kazakhstan

Theoretical foundations of the analysis of financial stability and profitability for the purpose of a comprehensive analysis of the possible bankruptcy of the organization

Abstract. Crisis management can be considered as a multifunctional and diversified system, within which there are many elements that are connected in certain relationships and form a single whole. The relevance of this topic is expressed in the fact that by studying current management methods and company indicators, it is possible to determine the ability of an enterprise to improve production activities, maintain and strengthen its position in the market sphere. Financial analysis is a set of indicators that fully reflect the final results of the company's economic activity. The article defines the criteria for bankruptcy and ways to predict it in advance. Based on the current economic conditions, a review of the experience of foreign authors is made. The analysis of the necessary analyzes will be carried out at a time when companies in the country are close to the crisis or are at risk of entering a crisis situation. The disadvantages and advantages of models of foreign authors are identified. The importance of the company's profitability indicator is assessed. In general, anti-crisis management is aimed at optimizing the financial indicators of the internal and external sector of the company, overcoming imbalances in the distribution of financial resources, assessing and accounting for risks, as well as identifying possible consequences of excessive use of borrowed funds in the real sector of the economy, which indicates a way to quickly adapt to new economic conditions.

Keywords: financial and economic analysis, bankruptcy, diagnostics, crisis management, profitability of the enterprise.

К.М. Төребек¹, магистрант
С.Қ. Барышева², экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор
^{1,2} «Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

САЛЫҚ ЕСЕБІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПШЕН БАЙЛАНЫСЫ

Түйіндеме. Салық есебінің бизнесті жүргізумен тығыз байланысты теориялық аспектілері қарастырылады. Салық және бухгалтерлік есеп арасындағы байланыс талданады. Салық есебін жүргізудің әдіснамалық аспектілері ұсынылады. Мемлекеттің бизнесті жүзеге асыратын және пайда алатын ұйымдармен өзара іс-қимылы Қазақстан Республикасының заңнамасымен қатаң регламенттелген салықтар, алымдар және басқа да төлемдер ретінде әрекет ететін бюджетке төленетін төлемдер бойынша есеп айырысулармен байланысты. Бюджетпен есеп айырысу туралы ақпарат тиісті шоттардағы бухгалтерлік есеп жүйесінде көрінеді. Бұл Бухгалтерлік есеп заңда белгіленген талаптарға сәйкес объектілер туралы құжатталған, жүйеленген ақпаратты қалыптастыру және оның негізінде бухгалтерлік (қаржылық) есептілікті жасау болып табылатындығына байланысты. Бухгалтерлік есепте есепке алу объектілері оларды салық салу тұрғысынан емес, есепте көрсетудің дұрыстығы және ақпараттың толық қалыптасуы мақсатында қызығушылық тудырады, сондықтан бухгалтерлік есеп мақсаттары үшін олардың салық салдарына әсеріне қарамастан барлық операциялар көрсетіледі. Кең мағынада салық есебінің объектісі салық төлеушілерді есепке алу және бюджетке түсетін төлемдерді есепке алу және бақылау бойынша бірқатар шаралар жүргізу арқылы мемлекет пен бизнестің өзара қарым-қатынасы болып табылады. Салық есебінің объектісі салық салу объектісінен ерекшеленеді, бұл біздің ойымызша «салық салу» және «салық есебі» ұғымдарының анықтамасына байланысты.

Түйінді сөздер: бухгалтерлік есеп, салық есебі, салық салу, есеп объектісі, салық объектісі.

Кіріспе. Салық есебінің пайда болуымен бюджетпен есеп айырысу туралы ақпарат салық есептілігінде көрінеді. ҚР СК сәйкес салық есебі – бастапқы құжаттардың деректері негізінде салық базасын іске асыру үшін ақпаратты жинақтау жүйесі. Осыған ұқсас анықтаманы Н.И. Малис пен А.В. Толькушкин береді, олар салық есебімен ҚР СК көзделген тәртіпке сәйкес топтастырылған бастапқы құжаттардың деректері негізінде нақты салық бойынша салық базасын айқындау үшін ақпаратты жинақтау жүйесін түсінеді. Демек, Салық есебі салық салынатын базалар, салық ставкалары, салық сомалары туралы сенімді ақпаратты қалыптастыруға және салық төлемдерін төлеуге бақылау жасауға арналған. Осылайша,

бюджетпен есеп айырысу туралы ақпарат бухгалтерлік есепте де, салық есебінде де бар.

Сонымен бірге бюджетпен есеп айырысу бухгалтерлік есептің де, салықтық есептің де объектілері болып табылады, бірақ бухгалтерлік есеп регистрлерінде көрсетілуімен, құрастыру әдістемесімен және сәйкесінше есептіліктен ерекшеленеді. Мәселен, «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептеме» Заңына сәйкес бухгалтерлік есеп объектілері мыналар болып табылады: шаруашылық өмір фактілері; активтер; міндеттемелер; оның қызметін қаржыландыру көздері; кірістер; егер бұл ХҚЕС белгіленген болса, өзге де объектілердің шығыстары. Демек, бюджетпен есеп айырысу бухгалтерлік есеп объектілерінің бірі болып табылады. Экономикалық әдебиеттерде салықтық есепке алу объектісі деп салық салу объектілері түсініледі: ұйымның кірістері мен шығыстары, белгілі бір қуаты бар көлік құралы, мүліктің құны, тауарларды, жұмыстар мен қызметтерді сату және т.б., олардың құндық бағасы ағымдағы кезеңнің салық базасының немесе кейінгі кезеңдердің салық базасының мөлшерін анықтайды. Осылайша, салық есебінің объектісі кейбір аспектілерде бухгалтерлік есеппен сәйкес келуі мүмкін, бірақ бұл ақпаратты пайдалану әртүрлі мақсаттарда жүзеге асырылады.

Сараптамалық бөлім. Экономикалық әдебиеттерде бухгалтерлік есеп пен салықтық есеп жүйелерінің өзара әрекеттесуі әртүрлі экономикалық және саяси шындықтардың әсерінен салыстырмалы түрде тәуелсіз болды деген пікір бар. Бухгалтерлік есеп мемлекеттің қалыптасуы мен дамуына байланысты емес деп саналады. Оның дамуына экономикалық субъектілердің экономикалық қызметі себеп болды. Мемлекет дамып келе жатқанда, бастапқыда ешқандай қызығушылық тудырмаған шоттар кейіннен сот ісін жүргізуде қолданылатын дәлелдің мәніне ие болды, содан кейін ғана шоттарды жүргізу тәртібі заңнамалық деңгейде бекітілді. Экономикалық әдебиеттерде салық салу деп салықтарды өндіріп алудың заңмен белгіленген тәртібі түсініледі. Қазіргі экономикалық сөздік «салық салу» терминінің келесі анықтамасын береді – бұл елдегі салықтарды белгілеу және алу процесі, салықтардың мөлшерін және олардың мөлшерлемелерін, сондай-ақ салықтарды төлеу тәртібін және салық салынатын заңды және жеке тұлғалар шеңберін анықтау. ҚР СК салық салудың нақты анықтамасын бермейді [1].

ҚР ҰК-на сәйкес салық салу объектісі тауарларды (жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді), мүлікті, пайданы, табысты, шығысты немесе құндық, сандық немесе физикалық сипаттамасы бар өзге де мән-жайды сату болып табылады, оның болуымен салық және алымдар туралы заңнама салық төлеушіде салық төлеу жөніндегі міндеттің туындауын байланыстырады. Осылайша, салық салу объектісі – бұл заңды немесе жеке тұлғаны салық төлеушілер қатарына қосатын әрекеттер, оқиғалар немесе мемлекеттер. Бұл нысандар құндық немесе заттай көрсеткіштерде көрсетілуі мүмкін.

Экономикалық әдебиеттерде салықтық есепке алудың мақсаты – шаруашылық операцияларға салық салу мақсатында және есептеудің дұрыстығын, бюджетке салықтардың толық және уақтылы төленуін бақылау үшін есепке алу тәртібі туралы толық және дұрыс ақпаратты қалыптастыруды қамтамасыз ету.

О.А. Антошинаның мен үшін салық есебінің міндеттері: кәсіпорынның кірістері мен шығыстарының мөлшері туралы мәліметтер қандай тәртіппен қалыптасатыны туралы толық және сенімді ақпарат жинау, есепті салық кезеңінің салық базасының мөлшерін анықтайтын басқа көрсеткіштер, сондай-ақ есептеудің дұрыстығын бақылау үшін ішкі және сыртқы пайдаланушыларды осы ақпаратпен қамтамасыз ету, бюджетке салынатын салықтар бойынша есеп айырысулардың толықтығы мен уақтылығы [2].

Осылайша, «салық салу» және «салық есебі» терминдері әртүрлі. Егер салық салу – бұл мемлекеттің төлемдер мен салықтарды мәжбүрлеп алу процесі болса, онда салық салу объектісі – бұл мемлекет салық салатын нәрсе: мүлік, кірістер мен шығыстар, тауарларды сату және т.б. Салық есебі – бұл салық салынатын базалар туралы ақпарат қалыптастырылатын, экономикалық өмір фактілерін есепке алу және көрсету арқылы анықталатын мәліметтер жүйесі. және одан әрі тіркеу және жалпылау. Ұйымның кірістерін, шығыстарын салықтық есепке алу объектілері ретінде бөлу тек анықтамаға ғана емес, сонымен қатар салық есебінің мақсаттарына да қайшы келеді, өйткені кірістер мен шығыстар, мүлік және т.б. ұйымның салық салу мақсаттары үшін барлығы бірдей таныла бермейді және ұйымның кірістері мен шығыстары туралы ақпарат тек салық салынатын базаның мөлшерін анықтау үшін қажет. Осылайша, салықтық есептің мақсаты – салықтық есептілікте тиісті салықтар бойынша салық декларациясы түрінде ұсынылған нақты салық бойынша салық базасының сенімді және заңнамалық негізделген мөлшерін қалыптастыру. Бухгалтерлік есепте есепке алу объектілері оларды салық салу тұрғысынан емес, есепте көрсетудің дұрыстығы және ақпараттың толық қалыптасуы мақсатында қызығушылық тудырады, сондықтан бухгалтерлік есеп мақсаттары үшін олардың салық салдарына әсеріне қарамастан барлық операциялар көрсетіледі.

Салықтық есепке алу кең мағынада оны құқықтық, әдістемелік, технологиялық және ұйымдастырушылық қамтамасыз ету жүйесін білдіреді. Тар мағынада, салық есебі – бұл есепті кезеңдегі әрбір салық бойынша салық базасын есептеудің ерекше тәртібі мен механизмі. Осылайша, салық есебінің объектісі кең және тар мағынада қарастырылуы керек деп санаймыз. Кең мағынада салық есебінің объектісі салық төлеушілерді есепке алу және бюджетке түсетін төлемдерді есепке алу және бақылау бойынша бірқатар шаралар жүргізу арқылы мемлекет пен бизнестің өзара қарым-қатынасы болып табылады. Тар мағынада салық есебінің объектісі салық салынатын базалар, салық ставкалары, салықтардың сомалары және олардың белгілі бір салық бойынша төлемдері туралы ақпарат болып табылады.

Әрбір төлемде тиісті нормативтік актіге байланысты есептеудің жеке әдістемесі болады. Іс жүзінде бюджетке төленетін төлемдер бойынша есеп айырысулар бухгалтерлік есеп деректерінде көрсетіледі, бірақ заңнаманың дамуымен 1995 жылдан бастап салық салу немесе салықтық есепке алу мақсатында есеп жүргізу қажеттілігі туындады, бұл ғылыми ортада бүгінгі күнге дейін тоқтатылмайтын бірқатар пікірталастар тудырды. Сонымен, Д. Г. Черник былай деп жазды: «Заңның Елеулі есебі Салық есебі болып табылады. Princi re-де кез-келген бизнес бухгалтерлік есеп деректеріне

негізделген. Менің ойымша, егер бізде үлкен кемшіліктері бар Бухгалтерлік есеп болса, бұл кемшіліктерді заңды түрде түзету қисынды болар еді. Оның орнына, бухгалтерлік есеп нашар болғандықтан, біз салық есебін жүргізетін боламыз, ол мүлдем жоқ. Ол жоқтығынан әлі жаман бола алмайды және, әрине, ол бірден жақсы болмайды». Алайда, соңғы 10 жыл ішінде Пол Чилдің Салық есебі кең таралды және кемшіліктеріне қарамастан, автордан азырақ сөйлейді. Заң бойынша жылдан жылға бухгалтерлік есептен салық есебін бөлу шаралары жүргізілді. Салықтық есепке алу үшін бухгалтерлік есептен өзгеше мақсаттар мен міндеттер қойылды, оларды шешу тек бухгалтерлік есепті қолдану арқылы мүмкін емес [3].

ҚР ҰК позициясынан Салық есебі деп ҚР ҰК көзделген тәртіпке сәйкес топтастырылған бастапқы құжаттардың деректері негізінде салық бойынша салық базасын айқындау үшін ақпаратты жинақтау жүйесі түсініледі [1].

Салық есебінің пайда болуы мемлекет пен бизнестің өзара қарым-қатынасының дамуымен байланысты деп санаймыз. К. Маркс айтқандай, «салықтарда мемлекеттің экономикалық көрінісі бар». В.Ф. Пали мемлекеттік органдар бухгалтерлік есепті тек Ресейде ғана емес, сонымен қатар көптеген басқа елдерде тек XIX және XX ғасырлар тоғысында фискалдық мүдделер үшін белсенді түрде реттей бастағанын атап өтті. Кәсіпорындардың айналымы, олардың кірісі, пайдасы және басқа көрсеткіштері салық салу объектілері болған кезде, олар туралы ақпарат алуға болады, бірақ бухгалтерлік есеп жүйесінде есепке алу. Салық және бухгалтерлік есеп бір-бірімен бірыңғай ақпараттық базамен байланысты, ол бастапқы құжаттар болып табылады, бірақ салық есебінде журналдар мен салық есептілігін есептеудің өзіндік әдістері бар. Т.В. Севастьянованың пікірінше, бухгалтерлік және салықтық есеп жүйелерінің пайда болуы мен дамуы салыстырмалы түрде болды, бірақ бір-біріне тәуелсіз [4].

Бухгалтерлік және логикалық есепке өзара іс-қимыл шаруашылық өмір фактілерін тіркеу және бухгалтерлік және салықтық есептілікті қалыптастыру процесінде жүзеге асырылады. Логикалық төлемдердегі соманы анықтау әртүрлі деңгейдегі ақпаратты өңдеу процесінде және әртүрлі бағыттар бойынша жүзеге асырылады. Сонымен, салықтар мен алымдар бойынша есеп айырысулардың бухгалтерлік есебі оларды тиісті шоттарда көрсету болып табылады, ал салық есебі ұйымдардан салық базасының мөлшерін негіздеуді, құнға пайызбен немесе заттай есептегіште көрсетілуі мүмкін белгілі бір салық ставкасын қолдануды және төлем сомасын талап етеді. Мұндай негіздеме автоматтандырылған есепке алу жағдайында бағдарламалық қамтамасыз етуде қалыптасатын және бухгалтерлік қызметтер тарапынан да, салық органдары тарапынан да тиісті назар аудармайтын регистрлерде көрініс табады. Сонымен, бухгалтерлік есептің мақсаттары үшін көлік құралының қуаты, әртүрлі салықтар бойынша жеңілдіктер, өндірілген судың мөлшері және т.б. туралы ақпарат осы көрсеткіштерді есепке алу тұрғысынан қызықты емес, бірақ ол салық салынатын базаларды есептеу үшін қажет және іс жүзінде арнайы регистрлерде немесе бухгалтерлік есеп регистрлерін толықтыру арқылы қалыптасады [4].

Кез-келген жүйенің пайда болуы, қалыптасуы және дамуы құжатталған ақпаратта материалдық көрініс табатын ақпараттық байланыстардың көмегімен ғана мүмкін болады. Бастапқы құжат бойынша ұйымдар жасайтын мәмілелердің сипаты мен ерекшеліктері туралы бастапқы түсінік жасалады. «Құжат» сөзі латын тілінен аударғанда «қуәлік», «дәлелдеу тәсілі» дегенді білдіреді. Сондықтан, бұл бухгалтерлік және басқарушылық есепті ғана емес, сонымен қатар салықтық есепті де бухгалтерлік және аналитикалық қамтамасыз ету болып табылатын бастапқы құжаттар [5]. Салық ақпаратының сыртқы пайдаланушылары, ең алдымен, салық қызметтері болып табылады. Салық органдары салық заңнамасына сәйкес салық базасын, салықтардың сомаларын және оларды төлеу мерзімдерін қалыптастыруды ресімдейді. Осылайша, салық органдары өз әдістерімен жұмыс жасай отырып, бюджетпен есеп айырысуды сыртқы бақылауды жүзеге асырады. М.Л. Пятиов атап өткендей, «бұл жағдайда маңыздылық мүдделі тұлғаларға есеп беруді көрсететін нәрсе емес, олар оған қалай жауап беретіні». Экономикалық әдебиеттерде салықтар мен алымдарды дәл есептеу сияқты міндеттер Бухгалтерлік есептің негізгі міндеттерінің тізімінде қарастырылмаған деген пікір бар. Алайда, К.В. Гулпенко мен А.Г. Басангов атап өткендей, ұйымның мүлкі мен міндеттемелері бухгалтерлік есеп объектілері болып табылады [3]. А.К. Рошаховский ХХ ғасырдың басында салық төлеу үшін қаржылық ақпарат көзі ретінде бухгалтерлік есепке назар аударды.

Қорытынды. Мемлекеттің коммерциялық ұйымға деген үлкен қызығушылығы салықтар мен бюджетке төлемдерді есептеу және төлеу саласында көрінеді. Салық көрсеткіштерін есептеу процесінде жіберілген қателіктер кәсіпорынның өміріне ғана емес, сонымен қатар бас бухгалтерге де ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін. Осыған байланысты салық төлемдерін басқару, біздің ойымызша, бухгалтерлік есептің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Дәл осы салықтар мен бюджетке төленетін төлемдер туралы ақпаратты қалыптастыру процесі оларды есептеу әдістемесіне, есептеуге, төлеу мерзімдеріне және нормативтік актілер мен заңнамаға сәйкес бухгалтерлік есеп шоттарында бүлінуден мұқият қарауды талап етеді. Осылайша, салық есебі ұйымның басқаруында қолданылатын және кәсіпорынның бірыңғай есеп жүйесінде көрініс табатын кіріс ақпаратын қалыптастырудан бастап ресімделген есептілікке дейінгі өзіндік әдіснамаға ие.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. ҚР-ның Салық кодексі, (2022 жылғы өзгертулер мен толықтырулар)
2. Антошина О.А. Организация налогового учета и налогового планирования на предприятии // Экономикалық-құқықтық бюллетень. 2009. № 11. қараша. – 142 б.
3. Гульпенко К.В., Басангов А.В. Бухгалтерский учет обязательства перед бюджетом коммерческих организаций. Санкт-Петербург: Политехникалық университеті, 2008.
4. Жидкова Е. Ю. Налоги и налогообложение. 2-е изд. и доп. точки доступа: Эксмо, 2009. – 480 б.
5. Малис Н.И., Толкушкин А.В. Налоговый учет. М.: Магистр, 2009. – 573 б.

К.М. Турекбек¹, магистрант
С.К. Барышева², кандидат экономических наук, ассоциированный профессор
^{1,2} Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Теоретические аспекты налогового учета и его взаимосвязь с бухгалтерским учетом

Аннотация. Рассматриваются теоретические аспекты налогового учета, тесно связанные с ведением бизнеса. Анализируется взаимосвязь между налогами и бухгалтерским учетом. Предлагаются методологические аспекты ведения налогового учета. Взаимодействие государства с организациями, осуществляющими бизнес и получающими прибыль, связано с расчетами по платежам в бюджет, которые действуют как налоги, сборы и другие платежи, строго регламентированные законодательством Республики Казахстан. Информация о расчетах с бюджетом отражается в системе бухгалтерского учета на соответствующих счетах. Это связано с тем, что Бухгалтерский учет заключается в формировании документированной, систематизированной информации об объектах в соответствии с требованиями, установленными законом, и составлении на ее основе финансовой отчетности. В бухгалтерском учете объекты учета представляют интерес не с точки зрения налогообложения, а с целью правильности их отражения в учете и полноты формирования информации, поэтому для целей бухгалтерского учета отражаются все операции, независимо от их влияния на налоговые последствия. В широком смысле объектом налогового учета являются взаимоотношения государства и бизнеса через учет налогоплательщиков и проведение ряда мер по учету и контролю поступающих в бюджет платежей. Объект налогового учета отличается от объекта налогообложения тем, что, на наш взгляд, зависит от определения понятий «налогообложение» и «налоговый учет».

Ключевые слова: бухгалтерский учет, налоговый учет, налогообложение, объект учета, объект налогообложения.

К. Torebek¹, undergraduate
S. Barysheva², candidate of Economic Sciences, Associate Professor
^{1,2} Turan University, Almaty, Kazakhstan

Theoretical aspects of tax accounting and its relationship with accounting

Abstract. The theoretical aspects of tax accounting that are closely related to doing business are considered. The relationship between tax and accounting is analyzed. Methodological aspects of tax accounting are proposed. The interaction of the state with organizations that carry out business and receive profits is associated with settlements on payments to the budget, which act as taxes, fees and other payments strictly regulated by the legislation of the Republic of Kazakhstan. Information about settlements with the budget is reflected in the accounting system on the corresponding accounts. This is due to the fact that accounting is the formation of documented, systematized information about objects in accordance with the requirements established by law and the preparation of accounting (financial) statements on its basis. In accounting, the objects of accounting are of interest not from the point of view of their taxation, but for the purpose of the correctness of their reflection in accounting and the full formation of information, therefore, for accounting purposes, all operations are reflected, regardless of their impact on tax consequences. In a broad sense, the object of tax accounting is the relationship between the state and business through the accounting of taxpayers and the implementation of a number of measures to record and control payments to the budget. The object of tax accounting differs from the object of taxation, which, in our opinion, is due to the definition of the concepts of «taxation» and «tax accounting».

Keywords: accounting, tax accounting, taxation, accounting object, tax object.

ХҒТАР 06.73.45
ӘОЖ 336.71

М.Б. Байдаулетов¹, экономика ғылымдарының кандидаты
А. Ардақханұлы², магистрант
^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

ҰЙЫМНЫҢ АҚША АҒЫНДАРЫН ТАЛДАУДЫҢ ПРАКТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Түйіндеме. Бұл мақала компанияның ақша ағындарын талдаудың қолданбалы аспектілерін көрсетеді. Қаражатты бағалау және ақша ағындарын басқару тиімділігінің көрсеткіштері жүргізілді. Қосымша қаражатты қалыптастыру бағыттары ұсынылды. Ұйымның ақша ағындарын талдаудың практикалық аспектілеріне назар аударылады. Ақша ағындарын талдаудың маңыздылығы, оның ішінде компанияның қаржылық жағдайын бағалаудағы және ықтимал тәуекелдер мен мүмкіндіктерді анықтаудағы рөлі талқыланады. Ақша ағындарын талдау үшін қолданылатын әртүрлі құралдар мен әдістер, соның ішінде ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есептер, ақша ағындарының коэффициенттері зерттеледі. Сондай-ақ ақша ағындарын талдауға қатысты мәселелер, соның ішінде қаржылық деректердің күрделілігі, дәл болжау қажеттілігі және материалдық емес активтерді анықтау мен өлшеудің күрделілігі талқыланады. Ақша ағындарын талдау бойынша практикалық ұсыныстар, соның ішінде қаржылық деректерді жинау және талдау бойынша кеңестер, ақша ағындарын болжау әдістері және материалдық емес активтерді анықтау және өлшеу стратегиялары ұсынылады. Бұл мақалада қаржылық талдаушыларға, инвесторларға және компанияның қаржылық жағдайы туралы тереңірек түсінік алуға ұмтылатын басқа да мүдделі тараптарға құнды ақпарат пен практикалық ұсыныстар беретін ұйымның ақша ағындарын талдаудың практикалық аспектілеріне жан-жақты шолу жасалады.

Түйінді сөздер: талдау, ақша ағындары, қаржылық тұрақтылық, кіріс, шығыс, тікелей әдіс, жанама әдіс, пайда, өтімділік, төлем қабілеттілігі, рентабельділік, басқару.

Кіріспе. Ақша ағындарын қалыптастыру мүмкіндігі компанияның қаржылық тұрақтылығына байланысты. Сонымен бірге ақша қаражаты шектеулі ресурс болып табылады, ол ұйымның ақша ағындарын басқару механизмін әзірлеуді талап етеді. Ақша ағындарын талдаудың негізгі мақсаты – ұйымның шаруашылық қызметін жүзеге асыруға қажетті көлемде және уақыт бойынша ақша қаражаттарын өндіру мүмкіндігін

бағалау, сондай-ақ шаруашылық субъектінің ақша ағынына тікелей немесе жанама әсер ететін ішкі және сыртқы факторларды анықтау [1].

Таңдалған зерттеу тақырыбының өзектілігі қаржылық жағдай мен төлем қабілеттілігі компанияның сенімділігінің негізгі өлшемі болып табылатындығына байланысты. Зерттеудің мақсаты-белгілі бір шаруашылық жүргізуші субъектінің ақша қаражаттарының қозғалысы мен қаржылық жағдайын жақсарту бойынша практикалық ұсыныстар әзірлеу.

Сараптамалық бөлім. Зерттеу нысаны – «ТНС Энерго Кубань» АҚ ірі энергетика сату компаниясы. Оның ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есебінің деректерін негізге ала отырып, 1-кестеде келтірілген деректерді пайдалана отырып, компанияның таза ақша ағынын тікелей әдіспен талдау нәтижелерін қарастырамыз.

Кесте 1 – «ТНС энерго Кубань» АҚ таза ақша ағынының құрылымы

Көрсеткіштер, мың рубль	2015 ж.	2016 ж.	2017 ж.	Ауытқу, +/-
Сатып алушылардан алынған қаражат	42 843 763	47 030 623	44 252 813	1 409 050
Ағымдағы қызмет бойынша өзге де түсімдер	158 054	173 510	459 574	301 520
Ұзақ мерзімді активтерді сатудан түскен түсім	4 988	5 566	3 583	-1 405
Алынған пайыздар мен дивидендтер	33 133	25 998	348 402	315 269
Қарыздарды өтеуден түсетін түсімдер	448 779	196 943	833 057	384 278
Бағалы қағаздар эмиссиясынан түсетін түсімдер	-	1 749	-	-
Қарыз қаражаттарының түсімдері	18 640 000	14 814 000	13 958 000	-4 682 000
Қаржы қызметі бойынша өзге де түсімдер	3 521	-	-	-
Жиынтық оң ақша ағыны	62 132 238	62 248 389	59 855 429	-2 276 809
Тауарларға, жұмыстарға, қызметтерге ақы төлеу	41 663 362	45 196 730	43 709 641	2 046 279
Еңбекақы	744 167	807 278	882 636	138 469
Қарыз қаражаты бойынша пайыздарды төлеу	453 087	308 694	295 667	-157 420
Салық міндеттемелерін өтеу	99 199	-	48 171	-51 028
Басқа ағымдағы төлемдер	365 826	431 082	960 867	595 041
Негізгі құралдарды сатып алу, күрделі құрылыс	210 576	117 627	86 254	-124 322
Қаржылық инвестициялар	-	-	800 000	800 000
Меншік иелеріне төлемдер (дивидендтерден басқа)	139 095	-	46 245	92 850
Дивидендтер	-	-	76 110	76 110
Төленген несиелер	18 826 000	14 870 000	13 570 000	-5 256 000
Басқа қаржылық төлемдер	38	-	-	-
Жиынтық теріс ақша ағыны	62 501 350	61 731 411	60 475 591	-2 025 759
Жиынтық таза ақша ағыны	-362 746	523 221	-396 434	-33 688
Ескерту – басқарманың алғашқы құжат мәліметтері негізінде				

Энергия өткізу қызметінің ауқымын ескере отырып, уақтылы ақша ағындарының болмауы энергия жүйесінің тиімді жұмыс істеуіне қауіп төндіреді және тұтынушылардың дәрменсіздігі мәселелерін реттеуді талап

етеді. Талдау мәліметтері бойынша, компания өсуге бейім теріс таза ақша ағынымен сипатталады деп айтуға болады. Таза ағынның теріс мәні оң ақша ағынының төмендеуіне байланысты. Ұйымның ақша ағынының төмендеуі сатып алынған электр энергиясына, шикізат пен материалдарға, оны тұтынушыларға беру жөніндегі қызметтерге және ОЭК нарығы операторларының қызметтеріне ақы төлеуге жұмсалатын шығындардың өсуіне, сондай-ақ олар бойынша несиелік ұйымдар алдындағы берешектің өтелуін ескере отырып, қарыз қаражатының түсуінің төмендеуіне байланысты. 2015-2017 жылдардағы қаржылық есептілік деректері негізінде есептелген «ТНС Энерго Кубань» АҚ ақша ағындарын басқару тиімділігінің көрсеткіштерін 2-кестеде қарастырайық.

Кесте 2 – Ақша ағындарын басқару тиімділігінің көрсеткіштері

Көрсеткіштер	2015 ж.	2016 ж.	2017 ж.	Ауытқу, +/-
Ағымдағы өтімділік коэффициенті	1,05	1,10	1,11	0,06
Сыни өтімділік коэффициенті	1,03	1,08	1,08	0,05
Абсолютті өтімділік коэффициенті	0,99	1,03	1,03	0,04
Ағымдағы төлем қабілеттілігінің коэффициенті	0,99	1,01	0,98	-0,01
Таза ақша ағынының жеткіліктілік коэффициенті	0,13	0,21	-0,37	-0,24
Ақша ағындарының тиімділік коэффициенті	-0,01	0,01	-0,02	-0,01
Ақша ағындарын қайта инвестициялау коэффициенті	-0,53	-1,22	-25,63	-25,1
Ақша ағындарының синхрондылық коэффициенті	0,99	1,01	0,99	-
Ақша ағындарының рентабельділігі	0,66	0,10	0,12	-0,54
Ескерту – басқарманың алғашқы құжат мәліметтері негізінде				

Коэффициенттік талдаудың мәні төлем қабілеттілігін қолдау мақсатында ақша қаражаттарының қажетті мөлшерін қалыптастыру мүмкіндігі тұрғысынан ұйымның ақша қаражаттарын пайдалану тиімділігін сипаттайтын салыстырмалы көрсеткіштерді зерттеу болып табылады [2].

Нәтижелер мен талқылаулар. Көріп отырғаныңыздай, қарастырылып отырған кезеңде ағымдағы төлем қабілеттілігінің коэффициенті, таза ақша ағынының жеткіліктілігі, сондай-ақ ақша ағындарының тиімділігі, қайта инвестициялау және кірістілік коэффициенттері сияқты көрсеткіштер бойынша теріс динамика орын алды. Бұл көрсеткіштердің теріс мәні таза ақша ағыны мен таза пайданың төмендеуімен сипатталады, бұл ағымдағы қызметтен ақша ағынының, сатудан түскен пайданың және басқа қызметтен алынған қаржылық нәтиженің теріс мәнінің төмендеуіне байланысты. Осылайша, осы тенденциялардың болуы ақшаны басқару жүйесінің тиімділігінің төмендігін көрсетеді, бұл өз кезегінде ұйымның төлем қабілеттілігі қаупінің бар екендігін және ақша ағындарын құру мүмкіндігінің төмендігін көрсетеді. «ТНС Энерго Кубань» АҚ ақша қаражаттарының қозғалысын талдаудың негізгі нәтижелерін талдай отырып, олардың тепе-теңдігіне, синхрондалуына және таза ақша

ағынының өсуіне қол жеткізу мақсатында жоғарыда аталған факторларды ескере отырып, оларды ұйымдастырудың ең жақсы нысандарын таңдау арқылы ақша ағындарын оңтайландыруды ұсыну қажет. Айта кету керек, тапшы жиынтық ақша ағынының қалыптасуының негізгі себебі электр энергиясын тұтынушылар берешегінің және басқа төлемдердің өсуіне байланысты оң ақша ағынының төмендеуі болды, бұл өз кезегінде кәсіпорынның ағымдағы төлем қабілеттілігінің төмендеуіне әсер етті.

Тұтынушылардан берешекті өндіріп алу жөніндегі жұмыс құралдары дәстүрлі түрде: берешек сомасы туралы шағымдар, электр энергиясын тұтынуды шектеу режимін жоспарлы енгізу туралы хабарламалар, төрелікке талап арыздар болып табылады. Осы іс-шараларды қолдану тапшы ақша ағынының тепе-теңдігіне қол жеткізуге, ақша ағыны мен ағынын қалыптастыру кезіндегі маусымдық ауытқуларды жоюға, сондай-ақ таза ақша ағынының өсу жағдайларын қамтамасыз етуге ықпал етуі мүмкін, оның өсуі ұйымның өзін-өзі қаржыландыру деңгейінің жоғарылауын қамтамасыз етеді. Сайып келгенде, ақша ағындарын талдау ұйымның ағымдағы қаржылық жағдайына, оның өзгеру тенденциясына және болашаққа болжамына, соның ішінде қоршаған ортаның қолайсыз өзгеруіне қатысты сенімді көрініс алу мақсатына қызмет етеді [3].

Ақша ағындарын талдау қаржылық деректердің күрделілігіне және дәл болжау қажеттілігіне байланысты қиын болуы мүмкін. Сонымен қатар, бренд құны және зияткерлік меншік сияқты материалдық емес активтерді анықтау және бағалау қиын болуы мүмкін. Дәл және сенімді нәтижелерді қамтамасыз ету үшін ақша ағындарын талдау кезінде осы мәселелерді ескеру маңызды [4]. Ақша ағындарын тиімді талдау үшін қаржылық деректерді дәл жинау және талдау маңызды. Бұған ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есептерді дайындау және талдау, ақша ағындарының коэффициенттерін түсіну және болашақ ақша ағындарын болжау кіреді. Материалдық емес активтерді анықтау және бағалау стратегиялары салыстырмалы талдау деректерін пайдалануды және материалдық емес активтердің ақша ағындарына әсерін қарастыруды қамтиды [5].

Қорытынды. Ұйымның ақша ағындарын талдау оның қаржылық жағдайын бағалау және негізделген бизнес шешімдерін қабылдау үшін маңызды процесс болып табылады. Ақша ағындарын тиімді талдау қаржылық деректерді, ақша ағындарының коэффициенттерін және болжау әдістерін терең түсінуді талап етеді. Сондай-ақ ақша ағындарын талдаумен байланысты мәселелерді ескеру және оларды шешу стратегияларын әзірлеу маңызды. Осы практикалық аспектілерді ескере отырып, инвесторлар мен қаржылық талдаушылар компанияның қаржылық жағдайы туралы құнды ақпарат алып, негізделген инвестициялық шешімдер қабылдай алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Экономический анализ: Учебное пособие / О.А. Александров. – М.: ИНФРА-М, 2018. – 179 б.
2. Финансовый анализ деятельности организации: Учебник / Н.С. Пласкова. – М.: Вузовский учебник: ИНФРА-М, 2017. – 368 б.

3. Галицкая Ю.Н., Гукасян З.О. Прогнозный анализ финансовой отчетности в оценке и управлении финансовой устойчивостью организации // Экономика и предпринимательство. 2017. № 4-1 (81-1). – Б. 826-830.

4. Brigham E.F., & Houston J.F. (2019). Fundamentals of financial management. Cengage Learning.

5. Hillier D., Ross S.A., Westerfield R., Jaffe J. & Jordan B.D. (2017). Corporate finance. McGraw-Hill Education.

М.Б. Байдаулетов¹, кандидат экономических наук

А. Ардакханулы², магистрант

^{1,2} Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Практические аспекты анализа денежных потоков организации

Аннотация. В этой статье показаны прикладные аспекты анализа денежных потоков компании. Проведены показатели эффективности оценки средств и управления денежными потоками. Предложены направления формирования дополнительных средств. Основное внимание уделяется практическим аспектам анализа денежных потоков организации. Обсуждается важность анализа денежных потоков, включая его роль в оценке финансового состояния компании и определении потенциальных рисков и возможностей. Различные инструменты и методы, используемые для анализа денежных потоков, включая отчеты о движении денежных средств, изучаются коэффициенты денежных потоков. Также обсуждаются вопросы, связанные с анализом денежных потоков, включая сложность финансовых данных, необходимость точного прогнозирования и сложность определения и измерения нематериальных активов. Предлагаются практические рекомендации по анализу денежных потоков, включая советы по сбору и анализу финансовых данных, методы прогнозирования денежных потоков, а также стратегии выявления и измерения нематериальных активов. В этой статье дается всесторонний обзор практических аспектов анализа денежных потоков организации, который предоставляет ценную информацию и практические рекомендации финансовым аналитикам, инвесторам и другим заинтересованным сторонам, стремящимся получить более глубокое понимание финансового состояния компании.

Ключевые слова: анализ, денежные потоки, финансовая стабильность, доход, расход, прямой метод, косвенный метод, прибыль, ликвидность, платежеспособность, рентабельность, управление.

M.B. Baidaletov¹, associate professor, candidate of Economic Sciences

A. Ardakhanuly², undergraduate

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Practical aspects of analyzing the organization's cash flows

Abstract. This article shows the applied aspects of the company's cash flow analysis. Conducted indicators of the effectiveness of the assessment of funds and cash flow management. Directions for the formation of additional funds are proposed. The main attention is paid to the practical aspects of the organization's cash flow analysis. The importance of cash flow analysis is discussed, including its role in evaluating a company's financial health and identifying potential risks and opportunities. Various tools and methods used to analyze cash flows, including cash flow statements, cash flow ratios are studied. Issues related to cash flow analysis are also discussed, including the complexity of financial data, the need for accurate forecasting, and the difficulty of identifying and measuring intangible assets. Practical guidance on cash flow analysis is provided, including tips for collecting and analyzing financial data, methods for forecasting cash flows, and strategies for identifying and measuring intangible assets. This article provides a comprehensive overview of the practical aspects of an organization's cash flow analysis that provides valuable information and practical guidance to financial analysts, investors, and other stakeholders seeking to gain a deeper understanding of a company's financial health.

Keywords: analysis, cash flows, financial stability, income, expense, direct method, indirect method, profit, liquidity, solvency, profitability, management.

А. Сериккызы, магистрант
Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

АНАЛИЗ И УЧЁТ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. Дебиторская задолженность представляет собой разрыв между сделкой, подразумевающей куплю-продажу и оплатой товара или услуг. Чтобы финансовое состояние компании оставалось стабильным, важно контролировать границы такого актива как «дебиторка». Одним из инструментов регулирования такой задолженности является анализ. Этот метод позволяет оценить, насколько устойчиво положение предприятия, установить негативные факторы и слабые места. А уже после того, как картина будет ясна, можно приступать к устранению недостатков, мешающих наращивать прибыль. Дебиторская задолженность покупателей и заказчиков – это суммы, которые клиенты должны выплатить работы и услуги, реализованные (оказанные) в ходе осуществления обычной хозяйственной деятельности. Дебиторская задолженность покупателей и заказчиков подтверждается счетами-фактурами и является обычно наиболее существенным видом дебиторской задолженности. Дебиторская задолженность – это право организации на возмещение, которое является безусловным. Право на возмещение является безусловным, если наступление момента, когда такое возмещение становится подлежащим выплате, обусловлено лишь течением времени. В статье рассмотрим, как провести учёт и анализ дебиторской задолженности, что она из себя представляет и какие бывают её виды.

Ключевые слова: дебитор, дебиторская задолженность, покупатель, услуги, продукт, прибыль.

Введение. Дебиторская задолженность представляет собой разрыв между предоставлением услуг / продажи товара и моментом поступления средств на расчётный счёт предприятия. Иными словами, это задолженность юридических или физических лиц предприятию за реализованные услуги, товары или работы.

Бухгалтеры учитывают дебиторский долг в отчёте в качестве прибыли, несмотря на то, что данный актив ещё не поступил на расчётный счёт компании. Поэтому контроль такого фактора необходим, поскольку он напрямую сказывается на состоянии активов предприятия.

Экспериментальная часть. Учет дебиторской задолженности осуществляется в соответствии с МСФО (IAS) 32 «Финансовые инструменты: представление информации», согласно которому датой признания дебиторской задолженности является дата, когда предприятие передает покупателю риски и вознаграждения, связанные с правом собственности на активы. Например, организация признает дебиторскую задолженность, если у нее имеется существующее право на получение платежа, даже если такая сумма может подлежать возврату в будущем. Организация должна

учитывать дебиторскую задолженность в соответствии с МСФО (IFRS) 9. После первоначального признания дебиторской задолженности по договору любая разница между оценкой дебиторской задолженности в соответствии с МСФО (IFRS) 9 и соответствующей ей суммой признанной выручки должна представляться в качестве расходов (например, в качестве убытка от обесценения). Расчеты с покупателями и заказчиками учитываются на счете 1210 (Краткосрочная дебиторская задолженность покупателей и заказчиков). Счет активный, сальдо в дебете показывает остаток непогашенных расчетов на начало и конец месяца, в дебете также отражаются возникшие расчеты в текущем месяце, а в кредите погашение.

Структура дебиторской задолженности:

– Структура дебиторской задолженности (ДЗ) разнообразна. Она подразделяется по видам и реализации.

Если говорить о видах финансовой дебиторской задолженности, то её разделяют на:

- текущую и долгосрочную;
- связанную и несвязанную с реализацией производимого продукта или услуги;
- и по другим признакам.

Что касается определения ДЗ исходя из реализации, то есть:

- связанная с реализацией (денежный долг, задолженность в виде векселей или возникающая на условиях коммерческого кредита);
- не связанная с реализацией [1].

Исходя из этого можно определить основные пункты, которые влияют на образование ДЗ:

- долг по авансам поставщикам, входящий в счёт предстоящих поставок;
- долг компаний – покупателей по расчётам за товары или услуги;
- переплата налогов;
- расчёты по входному НДС;
- долг по расчётам с юридическими или физическими лицами, которые должны компенсировать ущерб.

Анализ дебиторской и кредиторской задолженности организации требует проработанного плана. Финансисты часто создают отдельный стратегический план для оценки финансовой стабильности предприятия. Такой подход универсальный, а итоговый результат покажет текущее состояние долгов компании и контрагентов, а также их влияние на финансовое положение в целом [2].

Результаты и обсуждения. Для достижения наиболее качественных результатов в вопросе анализа состояния дебиторской задолженности следует придерживаться определённого порядка действий. Первоначально следует обозначить элементы анализа:

1. Изучить размер долгов дебиторов, основные пункты и динамику. Полученные расчёты удобнее оформить в виде таблицы, чтобы наглядно определить изменения.

2. Изучить кредиторскую задолженность. Сюда должны входить данные о размере долга, изменениях динамики, структуре. Эти сведения помогут отследить изменения в сумме и доле краткосрочного долга перед

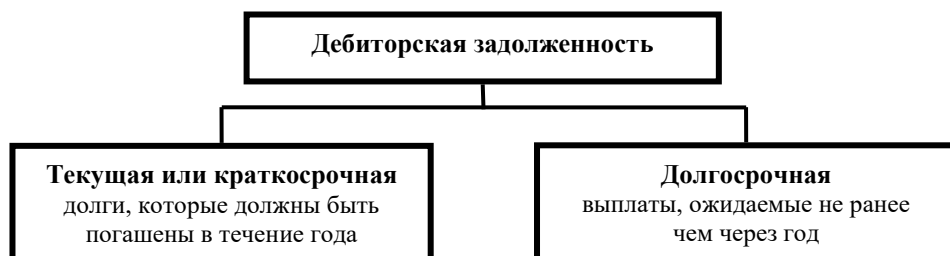
кредиторами, которые покажут картину возможных финансовых рисков – если доля и сумма увеличиваются, растут и риски.

3. Провести анализ дебиторской и кредиторской задолженности. Этот пункт позволит оценить сбалансированность показателей, поскольку часто они зависят друг от друга.

4. После определения показателей дебиторской и кредиторской задолженности можно приступить к анализу средних сроков погашения долгов. Для этого следует привести установленные сроки погашения и сравнить их с данными, рассчитанными в компании, с общетраслевыми показателями.

Опять же идеальной картиной на этом этапе анализа будет ситуация, когда сроки погашения дебиторской и кредиторской задолженности будут равны. Если же проявился рост срока оплаты долгов дебиторами, это значит, что компания использует достаточно либерную кредитную политику, которая по факту должна сказаться на росте объема реализации. Однако такая политика может привести к ухудшению ситуации в вопросе безнадежных долгов [3].

В зависимости от срока погашения:

В зависимости от поступления оплаты:

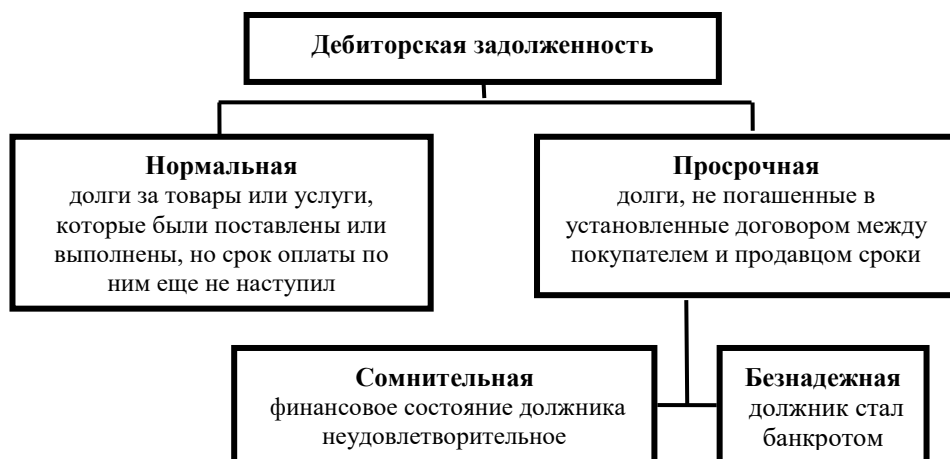

Рисунок 1. Виды дебиторской задолженности

*составлено автором на основе источника [4].

Часто встречаются ситуации, когда предприятие, стремясь увеличить прибыль, начинает перегружать себя дебиторами, что в итоге может привести к большому количеству непоплаченной задолженности и даже к банкротству предприятия. Разумные управленцы уделяют большое внимание объему долгов и ведут строгий учет дебиторской задолженности с помощью различных инструментов, например Excel.

Методы управления дебиторской задолженностью:

- Усиление работы с дебиторской задолженностью – взыскание долгов, не прибегая к помощи судебных органов.
- Контроль баланса и анализ кредиторской и дебиторской задолженности.
- Мотивация сотрудников отдела сбыта (относительно принятия мер, с целью максимально быстрого возврата средств со стороны дебиторов).
- Подсчет реальной стоимости ДЗ, учитывая возможность ее продажи.
- Создание системы реализации, при которой регулярно и гарантированно будут происходить платежи, например система скидок для пунктуальных клиентов.
- Расчет предельного уровня дебиторской задолженности.
- Аудит потерь от ДЗ (какую прибыль могла получить фирма в случае моментальной оплаты и использования этих денег) [5].

При грамотном контроле и управлении дебиторской задолженностью, предприятие максимально может оградить себя от рисков, связанных с непогашением долгов, снижением платежеспособности и недостатком оборотных средств.

Заключение. Таким образом, были рассмотрены все аспекты учета дебиторской задолженности. В качестве обобщающего вывода можно сформулировать следующее: своевременное и правильное отражение информации о дебиторской задолженности на счетах и регистрах бухгалтерского учета необходимо для точной оценки финансового состояния предприятия.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Попова Л.А. Бухгалтерский учет на предприятии. Учебное пособие – Караганда, 2021. – 174 с.
2. Чередниченко Д. – <https://www.moedelo.org/club/upravlencheskiy-uchet/analiz-debitorskoj-zadolzhennosti>
3. Бухгалтерский учет. Хрестоматия / под ред. В.И. Видяпина. – СПб.: Питер, 2017. – 864 с.
4. Бухгалтерский учет: Учебник / Ю.А. Бабаев [и др]; под ред. Ю.А. Бабаева. – М.: ТК Велби, изд-во Проспект, 2017. – 392 с.
5. Богатая И.Н. Бухгалтерский учет/ И.Н. Богатая, Н.Н. Хахонова. – 4-е изд., перераб. и доп. – Ростов н/Д.: Феникс, 2018. – 858 с.

Ұйымның дебиторлық берешегін талдау және есепке алу

Түйіндеме. Дебиторлық берешек тауарды немесе қызметтерді сатып алу-сатуды және төлеуді көздейтін мәміле арасындағы алшақтықты білдіреді. Компанияның қаржылық жағдайын тұрақты ұстау үшін «дебитор» сияқты активтің шекараларын бақылау маңызды. Мұндай қарызды реттеу құралдарының бірі – талдау. Бұл әдіс кәсіпорынның жағдайы қаншалықты тұрақты екенін бағалауға, жағымсыз факторлар мен әлсіз жақтарды анықтауға мүмкіндік береді. Сурет анық болғаннан кейін, сіз пайда табуға кедергі келтіретін кемшіліктерді жоюға кірісе аласыз. Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің дебиторлық берешегі – бұл клиенттер әдеттегі шаруашылық қызметті жүзеге асыру барысында іске асырылған (көрсетілген) жұмыстар мен қызметтерді төлеуге тиіс сомалар. Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің дебиторлық берешегі шот-фактуралармен расталады және әдетте дебиторлық берешектің ең маңызды түрі болып табылады. Дебиторлық берешек – бұл ұйымның өтемақы алу құқығы, ол сөзсіз. Егер мұндай өтемақы төленуге жататын сәттің басталуы уақыттың өтуіне ғана байланысты болса, өтемақы алу құқығы шартсыз болып табылады. Мақалада дебиторлық берешекті есепке алу мен талдауды, оның не екенін және оның қандай түрлері бар екенін қарастырамыз.

Түйінді сөздер: дебитор, дебиторлық берешек, сатып алушылар, қызметтер, өнім, пайда.

Serikkyzy, undergraduate
Turan University, Almaty, Kazakhstan

Analysis and accounting of accounts receivable of the organization

Abstract. Accounts receivable is a gap between a transaction involving the purchase and sale and payment for goods or services. In order for the financial condition of the company to remain stable, it is important to control the boundaries of such an asset as a «debtor». One of the tools for regulating such debt is analysis. This method allows you to assess how stable the position of the enterprise is, to identify negative factors and weaknesses. And after the picture is clear, you can begin to eliminate the shortcomings that prevent you from increasing profits. Accounts receivable of buyers and customers are the amounts that customers must pay for works and services sold (rendered) in the course of carrying out ordinary business activities. Accounts receivable from buyers and customers are confirmed by invoices and are usually the most significant type of accounts receivable. Accounts receivable is an organization's right to compensation, which is unconditional. The right to compensation is unconditional if the moment when such compensation becomes payable is due only to the passage of time. In the article we will consider how to carry out accounting and analysis of accounts receivable, what it is and what its types are.

Keywords: debtor, accounts receivable, buyers, services, product, profit.

ХҒТАР 06.81.30
ӘОЖ 336.6

М.К. Кожаметова¹, экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор
Ы.М. Әбуғалиев² магистрант
^{1, 2} «Нархоз» университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДА ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ДАМУДЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ

Түйіндеме. Мақалада Қазақстандағы шағын және орта бизнеске мемлекеттен қолдау жолдары мен түрлері қарастырылған. Шағын және орта бизнес шаруашылық жүргізуші субъектілер мен халықтың өндірістік және қаржылық ресурстарын жұмылдырады, экономика салаларын әртарапандыруға ықпал етеді, әлеуметтік нарықтық шаруашылық проблемаларын шешеді. Жеке кәсіпкерлік барған сайын жаппай сипатқа ие, халықты жұмыспен қамтуды ұлғайтуға, ішкі өндіріс көлемі мен сапасын арттыруға ықпал етеді. Дамыған шет елдерде шағын және орта бизнестің дамуы жылдам қарқынмен жүруде және оларда үлкен озық тәжірибе жинақталды. Шет елдерде шағын және орта бизнесті дамыту тәжірибесі экономикалық қатынастардың бұл субъектісі бәсекеге қабілеттілікті арттыруға, жаңа технологияларды енгізуге және өндірістің экономикалық және әлеуметтік тиімділігін жақсартуға ықпал ететін ел экономикасында ерекше рөл атқаратынын көрсетеді. Мақалада мемлекеттік органдардың шағын және орта бизнеске тікелей байланысы қарастырылған. Зерттеудің мақсаты – экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал ететін шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау тетігін жетілдіру бойынша бірқатар ұсыныстарды негіздеу болып табылады. Зерттеудің міндеті – мақала жазу кезінде орта және шағын бизнестігі мемлекеттік көмектің және қолдаудың тиімді әдістерін табу және ұсыну. Зерттеу объектілері – шағын және орта бизнесті дамытуды мемлекеттік қолдау процесі мен мекемелер болып табылады.

Түйінді сөздер: шағын және орта бизнес, экономика, мекеме, объектілер, ЖІӨ, ШОК (шағын және орта кәсіпорындар), инновация.

Кіріспе. Шағын бизнес кәсіпорындарын бір немесе бірнеше инвесторлар құрған, географиялық шектеулі аймақтарда жұмыс істейтін және нарықтың үлесі шектеулі деп санаған жөн, басқаруды барлық негізгі стратегиялық шешімдерді қабылдайтын құрылтайшылар жүзеге асырады; басқарудың сипаты икемді, шешім қабылдауда формализмнің болмауымен ерекшеленеді; басқару саласында да, сонымен бірге жұмысшылардың өзара алмасуы жоғары өндіріс саласында. Шағын бизнес ірі бизнеске қарағанда тиімді жұмыс істейтін қызмет салаларында өзінің нарықтық орнын

сәтті алады. Шағын бизнес шағын және орта қалалардың жұмыс істеуінің негізі болып табылады, бұл олардың тұрғындарына тұрғылықты жеріне жақын жерде жұмыс табуға мүмкіндік береді. Мамандандыру мен кооперацияны дамыту шағын кәсіпорындарды ірі бірлестіктердің ықпал ету саласына тартады. Ірі кәсіпорындар көбінесе олар үшін жеке бөлшектер мен түйіндер шығаратын жоғары мамандандырылған шағын фирмаларды тартады. Осы секторды дамытудың шетелдік және отандық тәжірибесін талдай отырып, шағын бизнестің келесі артықшылықтарын атап өтуге болады: жергілікті шаруашылық жағдайларына тезірек бейімделу; шағын кәсіпкерлік субъектілерінің іс-әрекеттерінің үлкен тәуелсіздігі, шешім қабылдаудағы икемділік пен жеделдік; қызметті жүзеге асыру кезінде салыстырмалы түрде төмен шығындар, әсіресе басқару шығындары; жеке тұлғаның өз идеяларын жүзеге асыруға, өз қабілеттерін көрсетуге үлкен мүмкіндігі; бастапқы капиталға деген қажеттіліктің төмендігі және жергілікті нарықтардың талаптарына жауап ретінде өнім мен өндіріс процесіне тез өзгерістер енгізу мүмкіндігі. Бизнесті қолдаудың мемлекеттік бағдарламаларын іске асыру тетігін жетілдіру, бизнесті дамыту проблемаларын зерделеу ұлттық экономиканың жұмыс істеу тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру процесінде маңызды рөл атқарады, өйткені қазіргі жағдайда экономиканың тұрақты дамуы көбінесе бизнестің даму деңгейіне байланысты. Өндірістің негізгі факторлары табиғи, еңбек және өндірістік ресурстар болып табылады. Бүгінгі таңда мемлекеттердің экономикалық саясатының негізгі құрамдас бөліктерінің бірі жеке кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау болды. Ұлттық экономиканы дамыту жүйесінің әлемдік тәжірибесі шағын және орта бизнесті дамыту деңгейі экономиканың әртүрлі салаларында бәсекелестік ортаны қалыптастыру процесіне әсер ететінін, нарықты отандық тауарлар мен қызметтермен толтыруға ықпал ететінін көрсетеді. Дамыған елдерде халықтың шағын және орта бизнес саласындағы үлкен қатысуы оны қоғамның маңызды мәселелерін шешу мақсатында экономиканы дамытудың негізі ретінде анықтайды.

Сараптамалық бөлім. Мемлекеттің шағын және орта бизнесті дамыту, экономиканың бірде бір бағыты. Шағын және орта бизнесті дамыту арқылы мемлекеттің экономика тікелей арақатынасын қарастыра аламыз. Шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту саласындағы мемлекеттік саясаттың мақсаттарын қарастыратын болсақ. Оларға шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерін дамыту үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету; барлық бюджеттердің салық кірістерінде төленген салықтардың үлесін ұлғайту деңгейлер (аймақтық, жергілікті); шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің санын ұлғайту болып табылады.

Шағын кәсіпкерлік субъектілері заңды тұлға құрмайтын жеке тұлғалар (яғни, дара кәсіпкерлер) және кәсіпкерлік қызметпен айналысатын, қызметкерлерінің жылдық орташа саны 50 адамнан аспайтын, ал орта есеппен 50-ден 250 адамға дейінгі заңды тұлғалар болып табылады. Қазақстанда шағын және орта кәсіпкерліктің қалыптасуы өнеркәсіп секторының іріленуімен бірлікте жүрді, бұл республиканың алдағы онжылдыққа арналған стратегиясының негізін құрады. Шынында да, Қазақстан шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуда айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізді, бірақ, әдеттегідей, сапалық жағынан емес, сандық жағынан.

Кесте 1 – Қазақстан Республикасының өңірлерінің шағын және орта заңды тұлғалардың көлемі

Аймақтар	2019 жыл, сандар	2020 жыл, сандар	2021 жыл, сандар	Өзгеріс	2022 жыл, сандар	Өзгеріс
Абай	0	0	0	0	49 693	100%
Ақмола	45 893	46 564	48 544	4%	54 838	13%
Ақтөбе	60 989	61 797	65 992	7%	82 580	25%
Алматы	121 757	123 181	129 716	5%	116 585	-10%
Атырау	49 855	50 239	52 031	4%	63 115	21%
Батыс Қазақстан	43 008	43 035	44 260	3%	53 008	20%
Жамбыл	68 700	69 338	71 298	3%	92 572	30%
Жетісу	0	0	0	0%	53 600	100%
Қарағанды	88 990	90 196	95 296	6%	93 086	-2%
Қостанай	51 559	52 495	54 870	5%	61 133	11%
Қызылорда	47 897	48 657	51 063	5%	67 145	31%
Маңғыстау	52 389	52 900	56 521	7%	75 341	33%
Павлодар	45 141	45 809	46 694	2%	52 084	12%
Солтүстік Қазақстан	29 826	30 331	30 228	0%	33 066	9%
Түркістан	140 999	140 605	144 778	3%	184 579	27%
Ұлытау	0	0	0	0%	17 413	100%
Шығыс Қазақстан	87 278	90 453	95 916	6%	61 475	-36%
Астана қаласы	142 877	144 769	163 017	13%	204 308	25%
Алматы қаласы	195 901	197 066	206 109	5%	292 734	42%
Шымкент қаласы	69 781	69 876	75 314	8%	110 409	47%
Қазақстан Республикасы	1 342 840	1 357 311	1 431 647	5%	1 769 071	24%
Ескерту: дереккөз [3] негізінде автормен құрастырылған						

Бірінші кестеде Қазақстан Республикасының өңірлерінің шағын және орта заңды тұлғалардың 2019-2021 жылдар аралығында көлемі мен өзгерімдері көрсетілген. 2020 жылы ҚР бойынша 1 357 311 заңды тұлға болса, 2021 жылы 1 431 647 тұлғаға дейін өскен, яғни ол 5 пайызды құрайды. Қазақстанның ең үлкен қалалары бойынша Алматы қаласы 2021 жылы барлық кәсіпорындардың 14 пайызын, Астана қаласы 11 пайызын құраған. 14 облыс бойынша ең аз кәсіпорындар Солтүстік Қазақстан аймағында орналасқанын көре аламыз. Яғни бұл жерде негізгі проблема ол ҚР шет аймақтарындағы кәсіп орынның аздығын көрсетеді. Шағын және орта бизнес тек модернизация объектісі ғана емес, сонымен қатар жаңа инновациялық схемалар әкелетін, тұтынушыға неғұрлым нәзік бейімделуді көрсететін субъект болып табылады. Шағын және орта бизнес жаңа нарықтар құруы, тауарлар мен қызметтердің кең спектрін шығаруы, әлеуметтік жағдайды тұрақтандыруы, жалпы тиімділікті арттыруға ықпал етуі тиіс. Сонда шағын және орта бизнес жұмысының нәтижелері басқа қоғамдық топтар үшін оң сыртқы әсерлер болып табылады.

Шағын және орта кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдауды жүзеге асыру нысандары Қазақстан Республикасында.

Сурет 1. Шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау жолдары

Қаржылық қолдау бюджет қаражаты есебінен субсидиялар, бюджеттік инвестициялар, мемлекеттік және шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің міндеттемелері бойынша муниципалдық кепілдіктер. Қолдаудың бұл түрі кепілдік қолдау сияқты форманы қамтиды. Ол қаржылық ресурстарға қол жеткізуді қамтамасыз етеді [1]. Оның мәні кепілгерліктер және (немесе) тәуелсіздер беру болып табылады бойынша кепілдіктер:

- шағын және орта субъектілердің өз міндеттемелеріне несиелік шарттары, қарыз, лизинг және басқа да шарттар бойынша кәсіпкерлікке;
- несиелік ұйымдардың, микроқаржы ұйымдарының міндеттемелеріне;
- кәсіпкерлік қаржыландыру ұйымдарына, шағын және орта кәсіпкерлік субъектілеріне қаржылық қолдау көрсететін өзге де заңды тұлғаларға.

Мүліктік қолдау өтеулі негізде, өтеусіз негізде немесе жеңілдікті шарттармен жер учаскелерін, ғимараттарды, құрылыстарды, ғимараттарды, тұрғын емес ғимараттарды иеленуге немесе пайдалануға беру болып табылады.

Кесте 2 – Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік ақша қаражатының бөліну көлемі

Атауы	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.	2021 ж.	Барлығы
Субсидия (млн. тенге)	30 609	40 793	35 725	64 667	128 400	300 194
Кепілдік (млн. тенге)	2 951	3 922	6 493	21 762	38 470	73 598

Консультациялық қолдау екі нысанда жүзеге асырылады:

- қолдау инфрақұрылымын құрайтын және консультациялық қызметтер көрсететін ұйымдарды құру және осы ұйымдардың қызметін қамтамасыз ету;

Қазақстан Республикасының негізгі мақсаттарының бірі ол шағын және орта бизнесті дамыту болып табылады. Негізгі мемлекеттік қолдау бағыттарына Қазақстандағы ШОБ қаржылық қолдау, оған субсидиялау, несиелерге кепілдік беру және шартты орналастыру қаржыландыруды айта аламыз. Кестеден бес жыл көлеміндегі мемлекеттен бөлінген қаражаттың өсу динамикасын көре аламыз. Сектордың өсуінің негізгі ресурсы ШОБ несиелер болып табылады. Дәл осы, сондықтан, негізгі екпін шеңберде шеңберінде Мемлекеттік бағдарламалар жасалды ШОБ-қа қол жетімділікті кеңейту несиелер. 2017-2021 жылдары ШОБ несиелері бойынша Екінші деңгейдегі банктер портфелінің өзгеру серпіні мемлекеттік қолдау құралдары ставкаларды субсидиялау ретінде екендігін айғақтайды, несиелерге кепілдік беру және ШОБ-ті одан әрі қаржыландыру үшін қаражатты шартты түрде орналастыру өз міндеттерін орындады.

Ұлттық экономиканы дамыту жүйесінің әлемдік тәжірибесі көрсетіп отырғандай, шағын және орта бизнесті дамыту деңгейі экономиканың түрлі салаларында бәсекелестік ортаны қалыптастыру процесіне әсер етеді, нарықты отандық тауарлар мен қызметтермен толтыруға ықпал етеді. Дамыған елдерде халықтың шағын және орта бизнес саласындағы үлкен қатысуы оны қоғамның маңызды әлеуметтік-экономикалық мәселелерін шешу мақсатында экономиканы дамытудың негізі ретінде анықтайды [1]. Мемлекеттің экономикалық саясатын іске асыру процесінде шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау әдістерін ұтымды пайдалану аса маңызды құрал болып табылады. ШОБ-ті мемлекеттік қолдау қажеттілігі экономиканы дамудың жоғары деңгейіне шығару, өндірісті тұрақтандыру, халықтың әртүрлі топтары арасында кірістер мен шығыстарды бөлуді оңтайландыру, өндірістің тиімді құрылымын қалыптастыру, мемлекет шығыстарын ұтымды ету жөніндегі міндеттерді шешумен байланысты. Демек, мемлекеттік қолдау және шағын және орта бизнесті дамыту мемлекеттік экономикалық саясаттың басым саласы болып табылады. Егер ШОБ-ті мемлекеттік реттеу тетіктеріне шағын және орта бизнес субъектілерінің жұмыс істеуінің заңнамалық, ұйымдық-экономикалық негіздері белгіленсе, онда ШОБ-ті мемлекеттік қолдау олардың мүмкіндіктерін одан әрі кеңейтуге, ұлттық экономиканың тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында бизнес субъектілерінің жеке мүдделерін олардың әлеуметтік-экономикалық мүдделерімен теңестіруге бағытталған.

Нәтижелер мен талқылаулар. Қазақстанда шағын және орта бизнесті дамытуды қолданыстағы мемлекеттік қолдау – бұл нарықтық процестерді дамытуды мемлекетке қажетті бағытқа бағыттайтын белгілі бір жағдайлар жасалатын ықпал ету шараларының жүйесі. Қабылданатын шаралардың мақсаты шағын және орта бизнес үшін неғұрлым қолайлы құқықтық және экономикалық жағдайлар, олардың қызметі үшін тұрақты жағдай жасау, бәсекелестік ортаны қорғау, Меншік құқығын қамтамасыз ету және қабылданатын экономикалық шешімдердің жиынтығы болып табылады.

Мемлекеттік қолдаудың негізгі бағыттары, нысандары, ауқымы республикада бизнесті дамыту саласында туындайтын экономикалық және әлеуметтік проблемалардың сипаты мен айқындылығымен айқындалады.

Қазақстанда ШОБ субъектілерінің қалыптасуы мен даму процестерін мемлекеттік қолдау, сондай-ақ мемлекет шағын және орта бизнесті қолдауға бағыттайтын қаржы ресурстарын пайдаланудың тиімділігі «Даму «кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ желісі бойынша жүзеге асырылады. Қор ШОБ субъектілеріне кейіннен несие беру үшін екінші деңгейдегі банктерде (ЕДБ) қаражатты шартты орналастыру бағдарламасы бойынша мемлекеттік қаражатты басқару жөніндегі оператор болып табылады. Қазақстанның шағын және орта бизнесінің жай-күйі жүргізіліп жатқан ШОБ субъектілерін дамыту мен қолдаудың мемлекеттік саясаты шеңберінде бизнес субъектілерін ынталандыру жөніндегі реформаларды одан әрі тереңдету қажеттігін көрсетеді. Бұл Қазақстанның шағын және орта бизнесін дамытуды қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары осы салада оңтайлы мемлекеттік стратегия әзірленбегендіктен әлі де қалағанын қамтамасыз етпейтіндігіне байланысты. Кеңес беретін салалық және өңірлік басымдықтар анықталмады, кері байланыс, нақты мониторинг болмады [2].

ШОБ-ті мемлекеттік қолдау тетіктерін одан әрі жетілдіруді ұлттық экономиканың ерекшеліктерін ескере отырып, жүйелі түрде жүргізу қажет. Сондықтан республикада шағын және орта бизнесті одан әрі дамыту жөніндегі кешенді міндетті іске асыру мақсатында олардың жұмыс істеуінің нормативтік-құқықтық негіздерін жетілдіру, бизнес субъектілерінің құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету, теріс әкімшілік кедергілерді азайту, кәсіпкерлер үшін тартымды инвестициялық жағдайлар жасау жөнінде шаралар жүргізу қажет. Шет елдердің тәжірибесі көрсеткендей, шағын және орта кәсіпкерлікке қатысты мемлекеттік саясат ШОБ-ті ынталандырудың ең маңызды дербес жүйелі бағыты болып табылады. Бұл саясаттың басты міндеті шағын және орта бизнес үшін мемлекеттің экономикалық саясатының тұрақтылығын, нарықтық инфрақұрылымды дамытуды, кәсіпкерлік бастаманы ынталандыру тетіктерін және т.б. болжайтын қолайлы жағдайлар жасау болып табылады. Бұл тұрғыда әсіресе АҚШ, Германия, Жапония, Қытай және Үндістанның шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау мәселесіндегі тәжірибесін пайдалану өзекті болып табылады.

Қорытынды. Шағын және орта бизнесті дамыту одан әрі серпінді және сапалы дамытуды ынталандыру мақсатында Шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдаудың нысандары мен әдістерін кеңейту жөніндегі шаралар кешенін субсидиялаудың ұзақ мерзімді, жеңілдікті несиелік ресурстарын ұсыну, Екінші деңгейдегі банктердің (ЕДБ) пайыздық мөлшерлемелеріне кепілдік беру, ісін жаңа бастаған бизнесмендерге салықтық жеңілдіктер беру, шағын және орта бизнестің тиісті инфрақұрылымдарын беру және құру жолымен жүзеге асыру қажет. Дамыған елдердің шағын және орта бизнесті дамыту жөніндегі тәжірибесін пайдалана отырып, Үкімет қаржы секторын реформалау және шағын кәсіпкерлікті қолдау инфрақұрылымын кешенді дамыту: шағын бизнес орталықтарының, бизнес-инкубаторлардың, консалтингтік, лизингтік және басқа фирмалардың желісін кеңейту, шағын кәсіпорындарға қызмет көрсетуге мамандандырылған деректер банктерін құру бойынша терең саясат жүргізеді. Қазіргі уақытта шағын кәсіпкерлік субъектілерін тіркеу тәртібі оңайлатылды – үлгілік жарғылар енгізілді,

тіркеу алымының мөлшері 4 есеге азайтылды; шағын кәсіпкерлік субъектілері үшін өнімді сертификаттау рәсімі оңайлатылды; жылжымайтын мүлікті және жерге құқықты тіркеу бойынша жеңілдіктер енгізілді; бақылаушы және инспекциялаушы мемлекеттік органдардың және олар жүзеге асыратын ақылы қызметтердің саны қысқарды; өндірістік қызметпен айналысатын шағын кәсіпкерлік субъектілеріне пайдаланылмайтын алаңдар мен жерлерді, сондай-ақ аяқталмаған құрылыс объектілерін беру бойынша тендерлер өткізіледі; жеңілдетілген бухгалтерлік есеп жүйесі енгізілді, шағын кәсіпкерлік субъектілері үшін есепке алу. Осылайша, қазіргі уақытта кәсіпкерлікті қолдау саласында көптеген түрлі институттар бар, қолдаудың негізгі принциптері, нысандары мен тетіктері қалыптасқан. Зерттеуді қорытындылай келе, шағын бизнес кәсіпорындарының саны айдан-айға өсіп келеді деп айтуға болады, ал өсу қарқынмен жүреді, ешқандай секірістер мен құлдыраулар болмайды, бұл жағдай елдегі кәсіпкерлікті тұрақты дамушы деп сипаттайды. Қазақстанда белгілі бір жетістіктермен қатар сапа саясатын жүзеге асыруда қызметті түбегейлі қайта құруды талап ететін күрделі проблемалар бар. Қазіргі уақытта бұл саладағы істердің жай-күйі Қазақстанда Еуропа елдерінен шамамен 12-14 жылға артта қалғандығын айтуға мүмкіндік береді. Егер қазір осы бағытта мақсатты жұмыс басталмаса, көрсетілген алшақтық айтарлықтай артады деп елестету қиын емес.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ұлттық банк Ресми сайты – [Электронды ресурс]. – [web-сайт]. URL: // <https://nationalbank.kz/> (дата обращения: 15.04.2023).
2. Шағын және орта бизнес субъектілеріне несиелік портфелі, өңірлік аспект – [Электронды ресурс]. – [web-сайт]. URL: // <https://nationalbank.kz/ru/news/kredity-bankov-v-regionalnom-gazreze/rubrics/245> (дата обращения: 11.04.2023).
3. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы – [Электронды ресурс]. – [web-сайт]. URL: // <https://stat.gov.kz/> (дата обращения: 15.04.2023).
4. Биткина И.К. Финансы организаций. Практикум: Учебное пособие для среднего профессионального образования / И.К. Биткина 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2023. – 123 с.
5. Бердникова Т.Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности организации 1-е изд. – Москва: Издательство ИНФРА-М, 2007. – 86 с.

М.К. Кожаметова¹, кандидат экономических наук, ассоциированный профессор

Ы.М. Әбугалиев² магистрант

^{1,2} Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Развитие малого и среднего бизнеса В Казахстане и зарубежный опыт

Аннотация. В статье рассмотрены пути и виды государственной поддержки малого и среднего бизнеса в Казахстане. Малый и средний бизнес мобилизует производственные и финансовые ресурсы хозяйствующих субъектов и населения, способствует диверсификации отраслей экономики, решает проблемы социального рыночного хозяйства. Индивидуальное предпринимательство приобретает все более массовый характер, способствует увеличению занятости населения, повышению объемов и качества внутреннего производства. Развитие малого и среднего бизнеса в развитых зарубежных странах происходит быстрыми темпами и в них накоплен большой передовой опыт. Опыт развития малого и среднего бизнеса за рубежом показывает, что этот субъект экономических отношений играет особую роль в экономике страны, способствуя повышению конкурентоспособности, внедрению новых технологий и улучшению экономической и социальной эффективности производства. В статье рассматривается прямая связь государственных органов с малым и средним бизнесом. Целью исследования является обоснование ряда предложений по совершенствованию механизма государственной поддержки малого и среднего бизнеса, способствующих повышению конкурентоспособности экономики. Цель исследования – средний и малый бизнес находили и предлагали эффективные методы государственной помощи и поддержки. Объектами исследования являются процессы и учреждения государственной поддержки развития малого и среднего бизнеса.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, экономика, учреждения, объекты, ВВП, МСП (малые и средние предприятия), инновации.

M.K. Kozhakhmetova¹, candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Y.M. Abugaliev², undergraduate

^{1,2} «Narkhoz» University, Almaty, Kazakhstan

Development of small and medium-sized businesses in Kazakhstan and foreign experience

Abstract. The article discusses the ways and types of state support for small and medium-sized businesses in Kazakhstan. Small and medium-sized businesses mobilizes the production and financial resources of economic entities and the population, contributes to the diversification of economic sectors, solves the problems of social market economy. Individual entrepreneurship is becoming more and more widespread, contributes to increasing employment, increasing the volume and quality of domestic production. The development of small and medium-sized businesses in developed foreign countries is taking place at a rapid pace and they have accumulated a lot of advanced experience. The experience of developing small and medium-sized businesses abroad shows that this subject of economic relations plays a special role in the country's economy, contributing to increased competitiveness, the introduction of new technologies and the improvement of economic and social efficiency of production. The article considers the direct connection of state bodies with small and medium-sized businesses. The purpose of the study is to substantiate a number of proposals to improve the mechanism of state support for small and medium-sized businesses that contribute to improving the competitiveness of the economy. The objective of the study is to ensure that at the time of writing, medium and small businesses find and offer effective methods of state assistance and support. The objects of the study are the processes and institutions of state support for the development of small and medium-sized businesses.

Keywords: small and medium-sized businesses, economy, institutions, facilities, GDP, SMEs (small and medium-sized enterprises), innovations.

Г.К. Нургалиева¹, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а.

А.Б. Әминов², магистрант

^{1, 2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

ИНФЛЯЦИЯНЫҢ ДЕПОЗИТТІК ТАБЫСТЫЛЫҚҚА ӘСЕРІ: КЕШЕНДІ ТАЛДАУ

Түйіндеме. Инфляция экономикалық тұрақтылық пен қаржылық шешім қабылдауға әсер ететін маңызды фактор болып табылады. Бұл ғылыми мақалада инфляция тенденциялары салымшылардың табысына қалай әсер ететінін түсінуге баса назар аудара отырып, инфляция мен депозиттердің табыстылығы арасындағы байланыс қарастырылады. Теориялық негіздер мен эмпирикалық деректерді зерттей отырып, әр түрлі тәжірибелерді талдай отырып, бұл зерттеу инфляция мен депозиттердің табыстылығы арасындағы күрделі динамикаға түсінік береді. Нәтижелер салымшылардың, қаржы институттарының стратегияларды әзірлеу және инвестициялық шешімдер қабылдау кезінде инфляцияның әсерін ескеру қажеттілігін көрсетеді. Қаржыны басқару кезінде жиі пайда болатын аспектілердің бірі – ақшамызды банктерге немесе қаржы институттарына орналастыру. Депозитке салу тұжырымдамасы қарапайым болып көрінгенімен, номиналды пайыздық мөлшерлемелердің қыр-сырын түсіну маңызды. Бұл мақалада біз инфляцияның әсерімен қатар депозиттің номиналды пайыздық мөлшерлемесінің тұжырымдамасында қарастыратын боламыз. Мен таңдаған тақырып қазіргі таңда өзекті болып табылады, өйткені депозит инвестициялау үшін ең қауіпсіз және сенімді нысандардың бірі болып саналады және оған инвестициялаудың қаншалықты орынды екенін түсіну үшін инфляцияны ескере отырып, оның табыстылығын бағалау өте маңызды.

Түйінді сөздер: депозит, инфляция, эмпирикалық деректер, экономикалық тұрақтылық, пайыздық мөлшерлемелер, Фишер эффектісі.

Кіріспе. Депозиттер қаржылық делдалдықта шешуші рөл атқарады, жеке тұлғалар үшін негізгі жинақ құралы ретінде әрекет етеді және банктер үшін қаржыландыру көзін қамтамасыз етеді. Депозиттердің табыстылығына әртүрлі факторлар әсер етеді және маңызды факторлардың бірі инфляция болып табылады. Инфляция уақыт өте келе ақшаның сатып алу қабілетіне нұқсан келтіреді, бұл депозиттердің нақты табыстылығына әсер етуі мүмкін. Бұл мақала теориялық негіздерді де, эмпирикалық деректерді де ескере отырып, инфляцияның депозиттердің табыстылығына әсерін талдауға бағытталған.

Сараптамалық бөлім. Инфляция және номиналды пайыздық мөлшерлемелер: Фишер эффектісі инфляция мен номиналды пайыздық мөлшерлемелер арасында тікелей байланыс орнатады. Инфляция өскен сайын несие берушілер сатып алу қабілетінің күтілетін жоғалуын өтеу үшін жоғары номиналды пайыздық мөлшерлемелерді талап етеді. Алайда,

Фишер эффектісі инфляцияға түзетілген кірісті түсіндіретін нақты пайыздық мөлшерлемелердің баламалы өсуін білдірмейді.

Фишер эффектісі (теңдеуі) туралы нақты айтар болсақ, ол – күтілетін инфляция мен пайыздық мөлшерлеме арасындағы байланысты сандық бағалау формуласы.

Фишер теңдеуі бойынша бағалаудың 2 түрі бар, мысал ретінде қарастырсақ: Жеңілдетілген теңдеу. Егер номиналды пайыздық мөлшерлеме N 10-ға тең болса, күтілетін инфляция I 6-ға тең, R -нақты пайыздық мөлшерлеме, яғни нақты пайыздық мөлшерлеме 4-ке тең, өйткені $R = N - I$ немесе $N = R + I$.

Дәл теңдеу. Нақты пайыздық мөлшерлеме номиналды мөлшерлемеден қанша есе өзгеше болатыны, бағалардың қаншалықты өзгергеніне байланысты. $1 + R = (1 + N)/(1 + I)$. Жақшаларды ашатын болсақ, онда алынған теңдеуде N және I -дегі NI мәні 10%-дан аз болса, оны нөлге ұмтылу деп санауға болады. Нәтижесінде біз жеңілдетілген формуланы аламыз.

N 10-ға тең және I 6-ға тең нақты теңдеу бойынша есептеу келесі R мәнін береді.

$$1 + R = (1 + N)/(1 + I), 1 + R = (1 + 0,1)/(1 + 0,06), R = 3,77\%.$$

Жеңілдетілген теңдеуде біз 4 пайыз алдық. Яғни инфляция мәні және номиналды мөлшерлеме 10%-дан аз [1].

Нақты пайыздық мөлшерлемелер және депозиттің табыстылығы:

Номиналды пайыздық мөлшерлемелерден инфляцияны шегеру арқылы алынған нақты пайыздық мөлшерлемелер депозиттік салымдардан алынған нақты сатып алу қабілетін көрсетеді. Жоғары инфляция депозиттердің табыстылығын төмендету арқылы нақты пайыздық мөлшерлемелердің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Бұл әсердің мөлшері инфляция мен қаржы институттары ұсынатын номиналды пайыздық мөлшерлеме арасындағы сәйкессіздікке байланысты.

Осы тұрғыда номиналды пайыздық мөлшерлеме туралы кеңінен айтар болсақ, номиналды пайыздық мөлшерлеме несие немесе депозит сияқты қаржы құралы бойынша мәлімделген немесе жарнамаланған пайыздық мөлшерлемені білдіреді. Бұл несие берушілер немесе қарыз алушылар белгілі бір мерзім ішінде сәйкесінше төлейтін немесе алатын несие немесе депозит сомасының пайызын білдіреді. Номиналды пайыздық мөлшерлеме инфляция немесе күрделі пайыздарды есептеу сияқты факторларды ескермейді, бұл оны нақты пайыздық мөлшерлемеден ерекшелендіреді.

Номиналды пайыздық мөлшерлеме мен нақты пайыздық мөлшерлеме арасындағы айырмашылық: Номиналды пайыздық мөлшерлемені нақты пайыздық мөлшерлемеден ажырату маңызды. Номиналды пайыздық мөлшерлеме қаржылық келісімшарттарда көрсетілген нақты мөлшерлеме болса, нақты пайыздық мөлшерлеме инфляцияның әсерін ескереді, бұл қарыз алудың немесе инвестицияның нақты кірісінің нақты құнын дәлірек көрсетуге мүмкіндік береді. Нақты пайыздық мөлшерлемені есептеу үшін инфляция деңгейін номиналды пайыздық мөлшерлемеден алып тастау қажет, ол туралы жоғарыда айтып кеткен болатынбыз [2].

Номиналды пайыздық мөлшерлемелер тұжырымдамасын түсіну қаржылық шешімдер қабылдау үшін өте маңызды. Бұл депозит немесе несие бойынша белгіленген пайыздық мөлшерлемені білдірсе де, нақты сатып алу қабілеті мен инвестициялық кірісті бағалау үшін инфляция және нақты пайыздық мөлшерleme сияқты факторларды ескеру қажет. Салымшы немесе қарыз алушы болса да, номиналды пайыздық мөлшерлемелерді түсіну қаржылық мақсатқа және тәуекелге, төзімділікке негізделген дұрыс таңдау жасай отырып, қаржылық ландшафтты сенімді түрде шарлауға мүмкіндік береді.

Эмпирикалық дәлел: тарихи деректерді зерттей отырып, жоғары инфляцияның өткен эпизодтары депозиттердің табыстылығымен теріс корреляцияны көрсетті. Инфляциялық кезеңдер депозиттердің нақты құнын төмендетіп, салымшылардың табысының төмендеуіне әкелді. Керісінше, төмен және тұрақты инфляция кезеңдерінде салымдардың табыстылығы салыстырмалы түрде жоғары болды.

Жағдайлық зерттеулер:

Бірнеше жағдайлық зерттеулер инфляцияның әртүрлі экономикалық жағдайларда депозиттердің табыстылығына әсерін зерттеді. Бұл зерттеулер депозиттердің нақты құнын сақтау үшін инфляцияны басқару мен тұрақтылықтың маңыздылығын атап өтті. Инфляцияны бақылау және тұрақты ақша-несие саясаты бойынша сенімді шаралары бар елдер депозиттердің жоғары табыстылық көрсеткішін көрсетеді [3].

Нәтижелер мен талқылаулар. Әсерді жеңілдететін факторлар: Пайыздық мөлшерлемені түзету: Қаржы институттары инфляциялық тенденцияларға жауап ретінде депозиттер бойынша номиналды пайыздық мөлшерлемелерді түзете алады. Банктер инфляциямен күресу үшін пайыздық мөлшерлемені көтерген кезде салымдардың табыстылығы артуы мүмкін. Яғни, орталық банктер инфляцияны бақылау, экономикалық өсуді ынталандыру немесе валюта бағамын басқару үшін базалық пайыздық мөлшерлемені жиі реттеп отыруы қажет. Алайда, бұл түзетулер инфляцияның өзгеруінен артта қалуы мүмкін, бұл депозиттердің табысы мен инфляция қарқыны арасындағы уақытша сәйкессіздіктерге әкеледі.

Инвестицияларды әртараптандыру: Депозиттің табыстылық деңгейі қаржы институттарының қаражатты бөлуіне байланысты болуы мүмкін. Инфляцияны хеджерлеудің жақсы сипаттамалары бар активтерге инвестицияларын әртараптандыратын банктер инфляцияның депозиттердің табысына жағымсыз әсерін азайта алады. Инфляциядан қорғалған бағалы қағаздарға немесе ықтимал инфляциялық пайдасы бар активтерге инвестициялау салымдардың кірістілігін сақтауға көмектеседі [4].

Салымшының стратегиялары: Салымшылар депозиттік өнімдерді таңдау кезінде инфляцияны ескеруі керек. Өйткені, инфляция - бұл уақыт өте келе тауарлар мен қызметтерге жалпы баға деңгейінің жоғарылау жылдамдығы. Номиналды пайыздық мөлшерлемені есептеу кезінде инфляция деңгейі маңызды фактор болып табылады, өйткені ол алынған немесе төленген пайыздардың нақты сатып алу қабілетіне әсер етеді. Сондықтан да инфляцияның жоғары қарқыны депозиттердің шарттарына, номиналды пайыздық мөлшерлемелерге және инфляцияны түзету

тетіктерінің мүмкіндіктеріне көбірек назар аударуды талап етеді. Инфляциядан немесе мерзімді пайыздық түзетулерден қорғауды қамтамасыз ететін шоттарды таңдау депозиттің табыстылығын қамтамасыз ете алады.

Инфляция «бағаның өсуі» сөзінің синонимі емес, өйткені бұл ұзақ, тұрақты процесс. Инфляция екі түрде көрінуі мүмкін:

1. Ашық – мемлекет бағаны реттемейді, сондықтан бағалар еркін жағдайда оң өседі.

2. Жабьқ – мемлекеттің бағаны қатаң бақылауымен тауар тапшылығы күшейеді.

Халық шаруашылығына инфляция әсер еткенде, тұтынушылар оның құрбаны болады, олар өмір сүру деңгейінің төмендеуінен зардап шегеді. Осы тұрғыда директивалық, яғни басшы органдар салымшылардың кірістерін қолдау үшін инфляцияны басқару мен тұрақтылыққа басымдық беруі керек. Тиімді ақша-несие саясаты есебінен төмен және тұрақты инфляцияны ұстап тұру депозиттердің табыстылығына қолайлы жағдайлар жасауға ықпал етеді. Сонымен қатар, нормативтік-құқықтық база қаржы институттарын инфляциядан қорғалған депозиттік өнімдерді ұсынуға немесе әртараптандыру стратегияларын ілгерілетуге итермелеуі мүмкін [5].

Қорытынды. Инфляцияның депозиттердің табыстылығына әсері мұқият талдауды қажет ететін күрделі құбылыс. Жоғары инфляция депозиттердің нақты құнын төмендетіп, табыс деңгейін төмендетуі мүмкін болса да, инфляция мен депозиттердің арасындағы байланысқа әртүрлі факторлар әсер етеді. Бұл динамиканы түсіну салымшылар, қаржы институттары үшін өте маңызды және шешімдер қабылдауға, сондай-ақ тәуекелдерді азайтуға негізделген.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Рыбакова С.В. Публичный финансовый контроль и надзор // Финансовое право. 2014. – 23 с.
2. Пашков Р., Юденков Ю. Депозитная политика // Бухгалтерия и банки. 2016. – 48 с.
3. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. М.: Прогресс, 1978. – 492 с.
4. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг. 2007. – 1018 с.
5. Саттарова Н.А. Инфляционные процессы и антиинфляционная деятельность: вопросы соотношения и взаимосвязи с правом // Финансовое право. 2014. – № 3. – С. 12-15.

Г.К. Нургалиева², кандидат экономических наук, и.о. профессора

А.Б. Әминов², магистрант

^{1, 2} Казахский национальный университета имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Влияние инфляции на доходность депозитов: комплексный анализ

Аннотация. Инфляция является важным фактором, влияющим на экономическую стабильность и принятие финансовых решений. В этой научной статье рассматривается взаимосвязь между инфляцией и доходностью депозитов с упором на понимание того, как тенденции инфляции влияют на доход вкладчиков. Анализируя различные практики, исследуя теоретические основы и эмпирические данные, это исследование дает представление о сложной динамике между инфляцией и доходностью депозитов. Результаты подчеркивают необходимость вкладчиков, финансовых учреждений учитывать влияние инфляции при разработке стратегий и принятии инвестиционных решений. Один из аспектов, который часто возникает при управлении финансами, - это размещение наших денег в банках или финансовых учреждениях. Хотя концепция депонирования может показаться простой, важно понимать тонкости номинальных процентных ставок. В этой статье мы также рассмотрим концепцию номинальной процентной ставки депозита, а также влияние инфляции. Выбранная мною тема актуальна на сегодняшний день, так как депозит считается одной из самых безопасных и надежных форм инвестирования, и для того, чтобы понять, насколько целесообразно инвестировать в него, очень важно оценить его доходность с учетом инфляции.

Ключевые слова: депозит, инфляция, эмпирические данные, экономическая стабильность, процентные ставки, эффект Фишера.

G.K. Nurgalieva¹, candidate of Economic Sciences, Associate Professor

A.B. Aminov², undergraduate

^{1, 2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

The impact of inflation on the return on deposits: comprehensive analysis

Abstract. Inflation is an important factor affecting economic stability and financial decision making. This scholarly article examines the relationship between inflation and deposit returns, with a focus on understanding how inflation trends affect depositor returns. Analyzing various practices, exploring theoretical foundations and empirical evidence, this study provides insight into the complex dynamics between inflation and deposit returns. The results highlight the need for savers and financial institutions to consider the impact of inflation when developing strategies and making investment decisions. One aspect that often comes up when managing finances is placing our money in banks or financial institutions. While the concept of deposit may seem simple, it is important to understand the intricacies of nominal interest rates. In this article, we will also look at the concept of the nominal deposit interest rate, as well as the impact of inflation. The topic I have chosen is relevant today, since the deposit is considered one of the safest and most reliable forms of investment, and in order to understand how expedient it is to invest in it, it is very important to evaluate its profitability, taking into account inflation.

Keywords: deposit, inflation, empirical data, economic stability, interest rates, Fisher effect.

B.A. Baktybai¹, undergraduate

N.A. Gumar², Candidate of Economics

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

CURRENT STATUS AND DEVELOPMENT OF AUDIT OF SECURITIES TRANSACTIONS

Abstract. This research focuses on the audit activity of securities transactions in the Republic of Kazakhstan. It explores the classification of audits in international practice and compares it to the Kazakhstan's context. The study emphasizes the importance of reducing entrepreneurial risk through effective audit practices. The objectives and methods of auditing securities transactions are discussed, highlighting the differences between external and internal audits. The research recommends an algorithm of verification procedures for conducting audits of securities transactions in Kazakhstan, aimed at assessing their impact on financial statements and ensuring a reliable audit opinion. The algorithm includes stages such as studying accounting policies, planning the audit, gathering relevant information, and verifying the accuracy and completeness of accounting records. The research concludes that implementing this algorithm will contribute to a thorough assessment of securities transactions and enable auditors to provide a professional opinion in their audit reports. Overall, the findings of this study shed light on the importance of securities audit in ensuring transparency and reliability in financial reporting.

Keywords: securities, securities audit, investor, issuer, international financial reporting standards.

Introduction. Securities in the Republic of Kazakhstan are one of the priority directions of integration of the country's economy into the world community. These financial instruments contribute to the growth of not only social production and the development of high-tech industries, but also the timely adaptation of the national economy to changing conditions of development [1, p. 93]. The use of financial investments in the economic activity of the organization leads to the need to manage cash flows and risks inherent in this type of assets. Providing reliable, complete and necessary information is impossible without proper control of this process. Financial investments in securities are subject to audit by auditors as components of the task within the framework of the audit. However, currently there are no developed methods for auditing financial investments in securities, which may lead to a decrease in the quality of the audit organization's work, the inability to fully reliably assess the impact on the audited entity's reporting and does not contribute to reliably expressing an opinion in the audit report.

The main part. Audit activity in the Republic of Kazakhstan is an entrepreneurial activity [2]. As noted by a well-known American expert in the field of audit theory and practice, Professor J. Robertson, «... audit is an activity

aimed at reducing entrepreneurial risk» [3]. In his opinion, the audit helps to reduce the information risk for users of financial reports to an acceptable level.

Since audit is an entrepreneurial activity aimed at making a profit, auditors should use such methods of verification that would allow to minimize the time for its conduct without reducing the quality. In international practice, auditing is classified according to various criteria (Table 1).

Table 1 – Classification of audit in international practice

Group	Classification	Note
Kazakhstan, Russia, Ukraine, Poland	External audit	It is conducted on a contractual basis by audit firms in order to objectively assess the state of affairs in the field of accounting and financial reporting of an economic entity
	Internal audit	It is an independent activity for checking and evaluating the work of the company in the interests of its managers. The purpose of internal audit is to help employees of the organization to perform their functions effectively
Russia, Germany, England, USA	Initiative (voluntary) audit	It is carried out by the decision of the management of the enterprise or its founders. The main purpose of the initiative audit is to identify shortcomings in accounting, reporting, taxation, to analyze the financial condition of an economic entity and to help it in the organization of accounting and reporting
	Mandatory audit	It is carried out in accordance with the Law «On Auditing Activities», which presents the essence of the annual mandatory audit of accounting and financial (accounting) statements of an organization or individual entrepreneur
Russia, USA	Audit on special audit assignments	It is carried out when checking individual items of accounting statements, the qualitative condition of property, if necessary, legal and economic expertise of contracts regulating civil law relations, when analyzing the efficiency of capital use and in other cases directly related to the financial and economic activities of the entity
Russia, Poland, England, USA, Ukraine	Initial audit	This is such a check, which is carried out for the first time at this enterprise (in the organization)
	Periodic (recurring) audit	It is carried out at this enterprise, as a rule, annually. This makes it possible to establish long-term cooperation between the auditor and the client, improve the quality of inspections, and give a more objective assessment of the economic condition
	Financial audit	Provides for an assessment of the reliability of financial information. Generally accepted principles of accounting organization are usually used as evaluation criteria
	Compliance audit	It is designed to identify how the company complies with specific rules, regulations, laws, instructions, contractual obligations that affect the results of operations or reports. In the process of checking for compliance, it is established whether the activity of the enterprise meets the requirements of its charter, whether funds are correctly accrued for labor, whether taxes are charged and paid flawlessly, etc
	Operational audit	It is used to check the procedures and methods of functioning of the enterprise, to assess productivity and efficiency. Such an audit can be successfully used to verify the implementation of business plans, estimates, various target programs, staff work, etc. Sometimes it is called an audit of the efficiency of the enterprise or the activities of the administration
Note – Developed based on references [4]		

Thus, it can be concluded that the audit in the Republic of Kazakhstan is similar in classification features to international practice. However, it should be noted that the above classification is not exhaustive. The expansion and deepening of the scope of audit services will allow identifying new types and areas of audit activity.

The audit helps to develop the most appropriate solutions to general and special issues of economic development, provides an opportunity to judge the correctness of decisions made, the timeliness and effectiveness of their implementation. Securities are one of the objects of accounting. Therefore, the securities audit is an integral part of the audit of the financial and economic activities of the enterprise.

The purpose of the audit of securities transactions is the same for the investor and the issuer. It consists in establishing the legality, efficiency and expediency of the operations performed with this accounting object. However, the tasks differ significantly. Thus, the objectives of the audit of business operations for accounting financial investments in securities of the investor are:

- study of the composition of financial investments in securities according to primary documents and accounting registers;
- confirmation of the initial assessment of financial investments in securities;
- confirmation of the correctness of the documentation of financial investments in securities;
- establishing the legality of accounting for transactions with financial investments in securities;
- confirmation of the reliability of accrual, receipt and accounting of income from transactions with financial investments in securities;
- assessment of the quality of inventories of financial investments in securities [7, p. 106].

Objectives of the audit of business transactions on accounting of transactions with securities of the issuer:

- to study the composition of securities according to primary documents and accounting registers;
- to confirm the initial assessment of the system of internal control and accounting of the issue and circulation of securities;
- to confirm the correctness of the documentation of the issue of securities;
- establish the legality of accounting for transactions with securities;
- to confirm the reliability of accrual, receipt and accounting of accrual and payment of dividends on securities [7, p. 107].

The subject of the audit of securities transactions is understood to be the business transactions carried out by the enterprise in relation to this accounting object.

The object of the audit is to verify the reality and correctness of the reflection in the accounting:

- from the investor's side: long-term and short-term financial investments in securities, authorized capitals of other enterprises;
- on the part of the issuer: transactions with securities, their issue and circulation, accrual and payment of dividends.

During the audit, auditors and audit organizations apply a certain methodology – a set of techniques by which the condition of the studied objects is assessed, based on certain principles. In this regard, «... in order to reduce the risk of material misstatement of the audit organization's statements, it is necessary to implement an audit methodology, thanks to which it is possible to obtain sufficient evidence to establish the reliability of the data ...» [8, p. 39]. So, in international practice, for the reasonable expression of one's opinion on the correctness of reflection in accounting for the issue and circulation of securities, the auditor must obtain sufficient audit evidence for this.

In the process of collecting them, the auditor can apply various audit procedures, such as: inspection (checking records, documents); inventory; recalculation (checking the accuracy of arithmetic calculations in primary documents and accounting records) [6, p. 27]. One of the ways to conduct an audit of securities is inventory. In order to ensure the reliability of accounting and reporting data, enterprises and organizations are required to conduct an inventory of property and financial obligations. An inventory of securities must be carried out for individual issuers with an indication in the act of the name, series, number, nominal actual value, maturity dates and total amount. The details of each security are compared with the data of the securities accounting book stored in the accounting department of the organization.

The inventory of securities deposited in special organizations (depository bank – specialized securities depository, etc.) consists in reconciling the balances of the amounts listed in the relevant accounts of the organization's accounting with the data of the statements of these special organizations. Upon completion of the audit, the auditor identifies violations related to incomplete or unreliable reflection of securities in the accounting of the organization.

At the same time, such a type of control activity as internal audit has gained particular popularity in international practice. Internal audit is an element of enterprise management, the absence of which reduces the effectiveness of internal corporate management. International Auditing Standards (ISA) are considered as an activity organized within the framework of a business entity and performed by a separate unit.

The functions of internal audit include, in particular, verification, evaluation and monitoring of the adequacy and effectiveness of the functioning of accounting and internal control systems. The professional standards of Internal Audit developed by the Institute of Internal Auditors (USA) define internal audit as the activity of providing objective and independent guarantees and consultations aimed at improving the economic activities of an organization [6, p. 27].

Internal audit is designed to assist in achieving the goals of the organization, «using a systematic and consistent approach to assessing and improving the effectiveness of risk management, control and corporate governance systems» [9, p. 133].

The Law of the Republic of Kazakhstan «On Auditing Activities» does not define the objects of internal audit. However, an analysis of international practice has led to the conclusion that the objects of internal audit may be different depending on the characteristics of the economic entity and the requirements of its management and (or) owners.

From an accounting point of view, the object of an audit may be a certain type of activity, process, element or management system as a whole that is subject to audit. In turn, «... transactions with securities may be subject to audit» [9, p. 133].

Securities as an object of audit should be considered from the point of view of the type of audit. The fundamental difference between the content of the activities of external and internal audit is that internal audit ensures the reliability of accounting, financial results, calculations, while external audit only establishes such reliability.

Accordingly, in an external audit, its objects depend on the content of the concluded agreement between the auditor and the business entity, and in an internal audit, they are determined by the needs of the management of the joint-stock company. The objects of external audit of securities are transactions with securities of the subject of audit reflected in accounting and reporting.

Accordingly, the objects of internal audit of securities are specific types of securities (corporate, debt, financial investments and derivatives) and sources of their financing (equity capital of the subject of the audit) [9, p. 138].

Based on the conducted research, we recommend the use of an algorithm of verification procedures when conducting an audit of securities transactions in organizations of the Republic of Kazakhstan, which will reliably assess the impact of securities transactions on the statements of the audited entity, will contribute to the expression of a reliable audit opinion in the audit report.

The first stage of the algorithm of verification procedures for securities transactions. It includes the study, analysis and evaluation of the information received, which includes the accounting policy and the regulation on the internal control system. An audit of the accounting policy is necessary in order to establish compliance with the requirements of the legislation and the constituent documents of the accounting system of the audited entity, used by it in the aggregate of primary documents and registers.

The sources of information for this stage of the audit are:

- an order on accounting policy and orders to change it;
- appendices to the accounting policy;
- document flow schedule;
- job descriptions, etc.

When conducting an audit of the internal control system, the audit organization should take into account that the internal control system of the audited entity cannot be absolutely effective.

The second stage is planning the audit of securities transactions. Based on the results of the planning, a general strategy and a detailed audit plan are developed.

The third stage of the algorithm of actions during the audit of securities transactions. At this stage, information support is provided by: primary documents; analytical and synthetic accounting registers; accounting (financial) statements with appendices; references; securities accounting books, etc.

The opinions of most authors on the audit of securities transactions are that their audit should be carried out in the context of types of securities. It is important for all selected types of investments to check the frequency of the inventory and the reflection of its results on the accounting accounts. During the

audit, it should be borne in mind that the main purpose of making financial investments on the part of the investor is to receive income by the enterprise, therefore they need to be monitored. When conducting transactions with financial investments investors have certain expenses that are subject to mandatory control. Transactions with financial investments may have a number of peculiarities in taxation, which must be taken into account when conducting an audit. For example, for transactions with securities on the part of the issuer, the correctness of their issue, circulation and repayment should be taken into account. The procedure and frequency of accrual and payment of dividends, as well as the specifics of taxation.

Thus, obtaining sufficient evidence on the issues under review allows us to give an independent assessment of these facts and to identify violations and deviations from existing regulatory legal acts and established accounting rules. Using the procedures presented above, the auditor checks securities transactions with the investor and the issuer in the main areas.

The fourth and final stage is the verification of the financial statements of the audited entity, the formation of an opinion on the reliability of accounting (financial) statements. If errors are detected in the reporting indicators, it is necessary to double-check the content of business transactions and establish their reliability by obtaining a sufficient amount of evidence.

Conclusion. Based on the results of the conducted research, it can be concluded that the audit of securities transactions will include verification of: the correctness of the attribution of the organization's assets to securities; the correctness of their assessment during initial recognition in accounting and subsequent operations; the inventory of securities. Auditors need to conduct an audit of transactions on the movement of securities of the investor and the issuer, which may include control of the reflection of the receipt from the investor and control of the reflection of the disposal of securities from the issuer. The receipt and disposal of securities must be confirmed by primary documents. It is proposed to use the developed register «Securities Accounting Book». Audit evidence is obtained from these sources. The audit will include checking the actual availability and checking them in form and substance. Next, the auditors will verify the completeness and correctness of synthetic and analytical accounting of securities transactions with the investor and the issuer.

Thus, the proposed algorithm of verification procedures during the audit of securities transactions will contribute to a reliable assessment of the impact of securities transactions on the audited entity's reporting and the expression of the auditor's professional opinion in the auditor's report.

REFERENCES

1. Samarina, I.P. Economic value of securities and their classification for the purposes of accounting students in practice approximations to IFRS.P. Samarina: SB. MATERIALSEXPUNAR. learned. – practical. conf. – Novosibirsk, 2016. – S. 92–98.
2. Law of the Republic of Kazakhstan dated November 20, 1998 No. 304-I «On Auditing activities» (with amendments and additions as of 01.05.2023)
3. Robertson B. Lectures about Audi qualities [Fluctron Urga resource]. / B. Robertson. – M.: Order. – inform.agency «Standard and quality», 2000. – 264 PP. – Dosupa mode <http://economy-ru.info/info/32862/>. – Date of purchase: 14.02.2018.
4. Audit Montgomery / F.L. Deflate [etc]; per. with English. in order. Ja.V. Sokolova. – M. Audit, unity, 2017. – 105 p.

5. Redchenko, K. Accounting and auditing in Japan / K. Redchenko // Economic issues. – 2015. – No. 10. – pp. 5-12.
6. Ruf, A.L. Audit profession in France / A.L. Ruf // Accounting. – 2016. – No. 9. – pp. 25-29.
7. Pimenov D.M. Audit of tools to illustrate investment attractiveness. Standardization of confirmation of the reliability of hypothetical financial information contained in the securities prospectus at the international level / D.M. Pimenov // Vestn. Moscow. un-ta. – 2014. – Issue 1 (18). – pp. 106-123.
8. Masko L.V. Development of audit methods for operations with environmental assets and liabilities / L.V. Masko // Accounting and analysis. – 2014. – No. 1. – pp. 39-47.
9. Audit: textbook for students of secondary professional studies. institutions / V.I. Podolsky [et al].; edited by V.I. Po-dolsky. – 4th ed., ispr. and add. – M.: Izdat. center «Academy», 2007. – 304 p.
10. Masko L.V. Financial instruments in the accounting system: recognition and evaluation / L.V. Masko, I.P. Samarina // Scientific support of agricultural development and reduction of technological risks in the food sector: collection of scientific. tr. international scientific. practical. conf. of the teaching staff: in 2-ch. – St. Petersburg: SPbGAU, 2017. – pp. 168-171.
11. Tsurkanu V.I. Development of accounting methodology of financial assets in the context of IFRS / V.I. Tsurkanu M.L. Focsha, I.N. Golochalova // Problems of theory and methodology of the accounting region, control and analysis. – 2018. – Vip. 1 (39).

Б.А. Бақтыбай¹, магистранты

Н.А. Гумар², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Бағалы қағаздармен операциялар аудитінің ағымдағы жағдайы және дамуы

Түйіндеме. Бұл зерттеу Қазақстан Республикасындағы бағалы қағаздармен операциялар бойынша аудиторлық қызметке арналған. Онда халықаралық практикадағы аудиттердің жіктелуі зерттеліп, қазақстандық контекстпен салыстырылады. Зерттеу тиімді аудит әдістері арқылы кәсіпкерлік тәуекелдерді азайтудың маңыздылығын көрсетеді. Бағалы қағаздармен операциялар аудитінің максаттары мен әдістері талқыланады, сыртқы және ішкі аудит арасындағы айырмашылықтар атап өтіледі. Зерттеуде Қазақстандағы бағалы қағаздармен операциялар аудитін жүргізу үшін олардың қаржылық есептілікке әсерін бағалауға және сенімді аудиторлық қорытындыны қамтамасыз етуге бағытталған тексеру рәсімдерінің алгоритмі ұсынылады. Алгоритм бухгалтерлік есеп саясатын зерттеу, аудитті жоспарлау, тиісті ақпаратты жинау және бухгалтерлік жазбалардың дұрыстығы мен толықтығын тексеру сияқты қадамдарды қамтиды. Зерттеу бұл алгоритмді енгізу бағалы қағаздармен операцияларды мұқият бағалауға ықпал етеді және аудиторларға өздерінің аудиторлық есептерінде кәсіби пікір білдіруге мүмкіндік береді деген қорытындыға келді. Тұтастай алғанда, бұл зерттеудің нәтижелері қаржылық есептіліктің ашықтығы мен сенімділігін қамтамасыз ету үшін бағалы қағаздар аудитінің маңыздылығын көрсетеді.

Түйінді сөздер: бағалы қағаздар, бағалы қағаздар аудиті, инвестор, эмитент, халықаралық қаржылық есептілік стандарттары.

Б.А. Бақтыбай¹, магистрант

Н.А. Гумар², кандидат экономических наук, и.о. доцента

^{1,2} Казахский национальный университета имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Текущее состояние и развитие аудита операций с ценными бумагами

Аннотация. Данное исследование посвящено аудиторской деятельности по операциям с ценными бумагами в Республике Казахстан. В нем исследуется классификация аудитов в международной практике и сравнивается с казахстанским контекстом. В исследовании подчеркивается важность снижения предпринимательских рисков с помощью эффективных методов аудита. Обсуждаются цели и методы аудита операций с ценными бумагами, подчеркиваются различия между внешним и внутренним аудитом. В исследовании рекомендуется алгоритм процедур проверки для проведения аудита операций с ценными бумагами в Казахстане, направленный на оценку их влияния на финансовую отчетность и обеспечение достоверного аудиторского заключения. Алгоритм включает в себя такие этапы, как изучение учетной политики, планирование аудита, сбор соответствующей информации и проверка точности и полноты бухгалтерских записей. В исследовании делается вывод о том, что внедрение этого алгоритма будет способствовать тщательной оценке операций с ценными бумагами и позволит аудиторам выражать профессиональное мнение в своих аудиторских отчетах. В целом, результаты этого исследования проливают свет на важность аудита ценных бумаг для обеспечения прозрачности и надежности финансовой отчетности.

Ключевые слова: ценные бумаги, аудит ценных бумаг, инвестор, эмитент, международные стандарты финансовой отчетности.

Р.Ш. Рустамова, магистрант
Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

БУХГАЛТЕРСКИЙ И НАЛОГОВЫЙ УЧЕТ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. В условиях развития цифровизации общества и перехода предприятий на ИТ – тип экономики возникает потребность в генерации идей. Потребность в творческом мышлении сотрудников, выпуске инновационной продукции, повышении стоимости организации и создании ее положительного имиджа как основа для обеспечения развития предпринимательства. Поэтому вопросы формирования и наращивания предпринимательских компетенций в современных критериях децентрализации экономики приобретают особую значимость и значимость. Движущей силой цифровой экономики считается человеческий капитал. Это умения, опыт, таланты, знания, навыки и интеллект людей. Ввиду стремительного внедрения цифровых технологий формирование цифровых навыков граждан приобретает решающее значение. Цифровизация и мультиплатформенность – главные тренды всего рынка труда на сегодняшний день. Цифровая грамотность на работе постепенно становится необходимой для большинства специальностей и профессий. С помощью онлайн-технологий у людей будет возможность более эффективно получать знания, умения и навыки в других областях. Цифровые навыки и компетенции являются ключом к полноценному развитию цифровой экономики, потому что ее создают граждане. Цифровые навыки должны быть одной из основных компетенций. В данной статье рассматривается необходимость внедрения цифровизации в бухгалтерский учет сегодня и ее влияние на бухгалтерскую профессию, которая является популярной и востребованной профессией на трудовом рынке. Современному бухгалтеру следует обладать не только навыками по бухгалтерской специализации, но и рассматриваться в аудите, экономическом анализе и сфере ИТ, принимать общие тенденции развития экономики, обладать умением прогнозирования.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, налоговый учет, цифровизация, информационные технологии, автоматизация.

Введение. Стремительное развитие инновации в условиях рыночной экономики определяет их значительную роль в формулировке темпов экономического роста. Цифровая экономика является ключевым фактором роста и развития государства. Цифровизация бизнеса позволит поднять уровень конкурентоспособности различных отраслей и создаст новые возможности для роста предпринимательства. Примечательно, что эта отрасль затрагивает не только сектор экономики, например, предопределяет значительные изменения по многим специальностям, в том числе и по бухгалтерскому учету [1]. В условиях рыночной экономики, в связи с достаточно быстрыми темпами развития инновационной индустрии, современно

менные компьютерные технологии динамично внедряются во все сферы жизни современного человека. Эти тенденции и становятся началом формирования цифровой экономики.

Экспериментальная часть. Цифровизация бухгалтерского учета относится к модернизации бизнес-операций организации, поскольку это процесс, который позволяет обрабатывать большой объем информации в отличие с ее обработкой только человеческими ресурсами. Сменяют традиционные представления об учетной информации инновационные. Такие как: онлайн-бухгалтерия, облачное хранилище учетной информации, различные информационные системы. По мере того как технологические достижения устраняют или заменяют многие задачи начальной стадии, бухгалтеру необходимо сосредотачиваться на более важных, более стратегических задачах. Что означает, что навыки, становящиеся очень важными для бухгалтеров как на начальных этапах их карьеры, так и позже, будут постепенно изменяться. Итог исследования вопроса влияния цифровизации на трансформацию трудового рынка отражен в научных трудах таких зарубежных авторов, как Э. Хармон, Дж. Берг, Ю. Рани, В.А. Арутюнян и др. В контексте этих проблем влиянию цифровизации на бухгалтерскую профессию посвящены работы А.А. Баева, М.А. Моревой, П.О. Сокерина, В.С. Левиной. Особенность влияния цифровизации в бухгалтерскую деятельность динамично отражается в научные работы многих ученых [2]. Вероятно, по мере внедрения организациями современных технологий основные задачи специалиста в области бухгалтерии будут автоматизированы. Например, программа сама сможет составлять бухгалтерскую отчетность на основе данных о хозяйственной деятельности компании. Однако значение бухгалтера будет состоять в его способности анализировать этот документ и оценивать показатели, определяющие эффективность деятельности организации. Автоматизация даст ряд преимуществ, таких как: создание аналитических и иных данных в виде таблиц и диаграмм; сокращение количества бумажных носителей и источников; быстрое и активное ознакомление с другими новыми стандартами и обновленными регламентами.

Следует отметить, что «освобождение практикующих бухгалтеров от повседневной работы приводит к перестройке рабочего процесса в сторону развития доли интеллектуальной составляющей, повышения рыночной стоимости способности мыслить». Внедрение в организацию современных технологий значительно упростило задачу ведения бухгалтерского учета, так как позволяет выполнять любые расчеты быстро и точно. При этом, функции, которые связанные с анализом или принятием управленческих решений нельзя делегировать искусственному интеллекту или робототехнике. Они требуют профессиональной оценки специалиста (регулирование денежными потоками, финансовый анализ и т.д.). С помощью популяризации цифровой экономики бухгалтерская профессия выйдет на новый виток развития. Положение полной автоматизации бухгалтерской профессии в обозримом будущем едва ли будет полностью реализована, а тенденция изменения бухгалтера есть и сейчас, представляющая собой гибрид, сочетающий в себе базовые знания из разных областей [3].

Большинство ученых экономистов также отмечают, что на сегодняшний день требования к бухгалтеру значительно расширились. Цифровая

экономика модернизирует хозяйственную деятельность предприятия, не отказывается от профессии бухгалтера, но облегчает работу благодаря автоматизированной обработке множества объемов данных.

В экономике,двигающейся в сторону цифровизации, бухгалтерам необходимо разбираться в функционировании ИТ-процессов и различных ИТ-систем, в целях автоматизации утомительных задач с минимальной вероятностью технических ошибок и без необходимости перепроверки данных, полученных на выходе. Таким образом, экономисты и бухгалтеры должны развиваться во многих областях. От привычных электронных таблиц до задач Time Series, Graph, и JSon, секторов объемных данных и потоковых платформ. В настоящее время эти технологии широко применяются в государственных и частных организациях. Включают разработку хранилищ данных, разработку отчетности, анализа бизнес-рисков, оценки взаимозависимостей, а также обработку данных на основании алгоритмов искусственного интеллекта. Однако напротив, применение информационных технологий недостижимо и безрезультатно без квалифицированного специалиста. Каждая организация, осуществляющая хозяйственную деятельность, имеет специфику работы и учета деятельности, по этой причине квалифицированный бухгалтер обязан уметь адаптировать программы для объемного круга потребителей к конкретным задачам и особенностям предприятия, в котором он работает. Работодатель ожидает, что выпускники факультетов бухгалтерского учета будут хорошо разбираться в бухгалтерском программном обеспечении. Приведение цифровой экономики в учет бухгалтерии имеет и преимущества, и недостатки. Основные преимущества – автоматизация, возможность работать удаленно (дистанционно) и сокращение бумажного документооборота. Автоматизация учетных процессов помогает быстрее выполнять множество задач, таких как ввод первичной документации, внедрение электронной отчетности, сопоставление выручки с базой НДС и др. операции. Это исключает погрешность при выполнении сравнительных операций и устраняет риск ошибок при расчете, сделанном из-за человеческого фактора. На отечественном рынке есть различные системы цифрового учета, основной из которых, конечно же, является 1С [4].

Также важным преимуществом является возможность работать удаленно, информационные технологии позволяют исполнять работу в подходящем месте и в удобное, так как для этого необходимо только технологическое оборудование. Таким образом, организации, нанимающие удаленных работников, могут значительно сэкономить на ведении бухгалтерского учета. Внедрение и развитие инновационных технологий положительно сказывается и на самих бухгалтерях, потому что, как было указано ранее, возникает множество новых возможностей. К примеру, разработка различных информационных ресурсов, позволяющих не только изучить все аспекты ведения учета бухгалтерского учета, деятельности компании, но и предоставляют программы повышения квалификации. Например, информационные системы «ПАРАГРАФ», «учет.kz», «cdb.kz» публикуют актуальную информацию по бухгалтерскому учету, а также дают возможность пройти курс повышения квалификации удаленно на платной основе. Таким образом, специалисты в области налогового и бухгалтерского учета могут не только быстро и легко приобрести необходимую им информа-

цию, а еще и новый опыт, и знания, что положительно отзовутся на его профессионализме. Все бизнес-процессы организации затягивает бумажный документооборот. Бумажные записи могут теряться, с бумажными документами часто сталкиваются с задержками и прочими различными проблемами, потому что нет жесткого контроля за всем процессом документооборота. Таким образом, переход на электронный документооборот значительно упрощает работу не только бухгалтеров, но и всей организации в целом. Есть много других преимуществ цифровой экономики в бухгалтерском учете. К примеру, такие как: повышение качества и эффективности учета, выявление и увеличение количества новых объектов учета, формирование и развитие подходов к интеграции различных видов учета.

Основными негативными факторами цифровой экономики считают: необходимость непрерывного повышения квалификации бухгалтера, а это приводит к повышенной интеллектуальной нагрузке на работу специалистов бухгалтерского и налогового учета, так как необходимо овладение сложными компьютерными навыками при работе с информационными технологиями и цифровыми системами; увеличивается перечень необходимых профессиональных компетенций для специалистов бухгалтерского учета, что усложняет процесс подготовки будущих специалистов в данной области; есть риск того, что множество специалистов бухгалтерского учета потеряют работу, поскольку цифровизация экономики и бухгалтерской деятельности компании приводит к автоматизации бизнес-процессов, создавая необходимость снижения трудозатрат при выполнении учетных задач; высокий риск утечки информации [5].

Заключение. На основании проведенного исследования, можно сделать вывод о наличии двух основных точек зрения относительно перспектив развития профессии бухгалтера. Согласно первой, трудовой рынок в век высоких технологий переживает избыток бухгалтеров, и в ближайшее время их услуги не будут пользоваться таким спросом. Поскольку, развитие бухгалтерского учета на нынешнем этапе имеет направленность к минимизации затрат на бухгалтеров. Работу бухгалтера и максимально использовать информационные технологии при обработке и передаче данных. Искусственный интеллект, робототехника сможет обрабатывать огромные объемы информации в тысячу раз лучше и находить оптимальные решения проблем. Вторая точка зрения заключена в том, что, невзирая на популяризацию цифровой экономики, бухгалтерская профессия начнет новый виток развития, так как функции, связанные с принятием управленческих решений, анализом, нельзя делегировать искусственному интеллекту или робототехнике. Все потому что они требуют профессиональное суждение специалистов (управление денежными потоками, финансовый анализ и др.). В связи с активным развитием современных компьютерных технологий в условиях цифровой экономики множество специалистов стараются совершенствовать свои профессиональные знания, навыки и умения, а также осваивать новые. Таким образом, можно говорить о трансформации бухгалтерской профессии в условиях цифровой экономики, но не о ее исчезновении. Таким образом, перестройка экономики на «цифровой путь» оказывает существенное воздействие на дальнейшее развитие бухгалтерской профессии. Но эта тенденция взаимна: полученные отчетные данные, которые являются целью бухгалтерского

учета, способствуют в целом подойти к анализу экономического положения не только на уровне компании, но и на уровне страны. По этой причине в условиях цифровизации бухгалтерский учет становится не только методом отражения данных, но и важным источником цифровой информации. В реалиях современной экономики бухгалтер – это не работник бухгалтерии, а аналитик, обладающий глубоким системным мышлением, постоянно повышающий свой профессиональный уровень.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Пласкова Н.С. Анализ финансовой отчетности, составленной по МСФО. ИНФРА-М, 2018.
2. Иванок Т.Н. Практикум по бизнес-анализу деятельности предприятия. Практические задания и методические указания по их выполнению. Алматы: Экономика, 2017.
3. Маркова В.Д. Цифровая экономика. М: Инфра-М, 2019.
4. Иванок Т.Н., Арышев В.А. Бизнес-анализ в принятии управленческих решений (теория, методика, кейс-практика). Учебное пособие. – Алматы: Университет «Туран», – 2020.
5. Ержанов М.С., Дауренбеков А.К. Ержанова А.М. Финансовая отчетность. Алматы: Изд-во: ТОО «Жания-Полиграф», 2019. – 208 с.

Р.Ш. Рустамова, магистрант
«Туран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

Экономиканы цифрландыру жағдайындағы бухгалтерлік және салықтық есеп

Түйіндеме. Қоғамды цифрландыруды дамыту және кәсіпорындардың экономиканың ат түріне көшуі жағдайында идеяларды қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Қызметкерлердің шығармашылық ойлауына, инновациялық өнім шығаруға, ұйымның құнын арттыруға және кәсіпкерлікті дамытуды қамтамасыз ету үшін негіз ретінде оның оң имиджін құруға қажеттілік. Сондықтан экономиканы орталықсыздандырудың қазіргі заманғы критерийлерінде кәсіпкерлік құзыреттерді қалыптастыру және арттыру мәселелері ерекше мәнге ие болып отыр. Цифрлық экономиканың қозғаушы күші адами капитал болып саналады. Бұл адамдардың дағдылары, тәжірибесі, таланты, білімі, дағдылары мен интеллектісі. Цифрлық технологиялардың қарқынды енгізілуіне байланысты азаматтардың цифрлық дағдыларын қалыптастыру шешуші мәнге ие болады. Цифрландыру және мультиплатформалылық – бүгінгі таңда бүкіл еңбек нарығының басты трендтері. Жұмыстағы цифрлық сауаттылық көптеген мамандықтар мен мамандықтар үшін біртіндеп қажет болады. Онлайн технологияның көмегімен адамдар басқа салаларда білімді, дағдыларды және дағдыларды тиімдірек алуға мүмкіндік алады. Цифрлық дағдылар мен құзыреттер цифрлық экономиканы толыққанды дамытудың кілті болып табылады, өйткені оны азаматтар жасайды. Сандық дағдылар негізгі құзыреттердің бірі болуы керек. Бұл диссертация бүгінгі таңда бухгалтерлік есепке цифрландыруды енгізу қажеттілігін және оның еңбек нарығында танымал және сұранысқа ие мамандық болып табылатын бухгалтерлік мамандыққа әсерін қарастырады. Қазіргі бухгалтер тек бухгалтерлік мамандандыру дағдыларына ие болып қана қоймай, аудит, Экономикалық талдау және АТ саласында қарастырылуы керек, экономиканың жалпы даму тенденцияларын қабылдауы керек, болжау қабілетіне ие болуы керек.

Түйінді сөздер: бухгалтерлік есеп, салықтық есеп, цифрландыру, ақпараттық технологиялар, автоматтандыру.

R.S. Rustamova, undergraduate
Turan University, Almaty, Kazakhstan

Accounting and tax accounting in the conditions of digitalization of the economy

Abstract. In the context of the development of digitalization of society and the transition of enterprises to the IT type of economy, there is a need to generate ideas. The need for creative thinking of employees, the release of innovative products, increasing the value of the organization and creating its positive image as a basis for ensuring the development of entrepreneurship. Therefore, the issues of formation and development of entrepreneurial competencies in the modern criteria of decentralization of the economy are of particular importance and significance. The driving force of the digital economy is considered to be human capital. These are the skills, experience, talents, knowledge, skills and intelligence of people. Due to the rapid introduction of digital technologies, the formation of digital skills of citizens is becoming crucial. Digitalization and multiplatformity are the main trends of the entire labor market today. Digital literacy at work is gradually becoming necessary for most specialties and professions. With the help of online technologies, people will have the opportunity to gain knowledge, skills and abilities in other areas more effectively. Digital skills and competencies are the key to the full development of the digital economy, because it is created by citizens. Digital skills should be one of the core competencies. This dissertation examines the need to introduce digitalization into accounting today and its impact on the accounting profession, which is a popular and in-demand profession in the labor market. A modern accountant should have not only skills in accounting specialization, but also be considered in audit, economic analysis and IT, accept general trends in the development of the economy, have the ability to predict.

Keywords: accounting, tax accounting, digitalization, information technology, automation.

К.М. Төребек¹, магистранты

С.Қ. Барышева², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

^{1,2} «Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ПЕН САЛЫҚ САЛУ ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУ МОДЕЛЬДЕРІ

Түйіндеме. Көптеген ғасырлар бойы бухгалтерлік есеп ұйым қызметінің нәтижелері, оның мүліктік жағдайы және сыртқы және ішкі пайдаланушылардың – меншік иелерінің, басқару аппараттарының, салық және басқа да мемлекеттік органдардың, банктер мен сақтандыру компанияларының, инвесторлар мен кредиторлардың, сондай-ақ басқа да мүдделі тұлғалардың қаржылық жағдайы туралы ақпаратпен қамтамасыз етіп келеді. Бухгалтерлік есептің көмегімен ұйымның мүлкі, міндеттемелері және олардың қозғалысы туралы ақпарат барлық экономикалық операцияларды үздіксіз, үздіксіз және құжаттамалық есепке алу арқылы жиналады, тіркеледі және жинақталады. Бухгалтерлік және салықтық есеп жүйелерінің пайда болуы мен дамуы әр түрлі экономикалық және саяси шындықтардың әсерінен бір-біріне тәуелсіз болды. Егер салық есебінің пайда болу себебі мемлекеттің қоғам өміріндегі рөлінің артуы болса, онда бухгалтерлік есептің пайда болу себебі экономикалық қызмет болды. Қазіргі экономикалық ғылымда бухгалтерлік есеп пен салық жүйелерінің қатар өмір сүруінің екі тұжырымдамасын бөлуге болады: континенталды (еуропалық) және англо-американдық. Бухгалтерлік есеп пен салық салу жүйелерінің қатар өмір сүруінің екі моделін бөліп көрсету өте шартты және тек зерттеу мақсаттарын көздейтінін есте ұстаған жөн.

Түйінді сөздер: бухгалтерлік есеп, салықтық есеп, нарықтық қатынас, салық кодексі, салық есептілігі.

Кіріспе. Бухгалтерлік есеп пен салық жүйесінің өзара әрекеттесі мәселесі әлемнің барлық елдерінде өзекті болып табылады және барлық жерде әртүрлі жолдармен шешіледі. Шет елдерде бухгалтерлік есеп пен салық салу арасындағы байланыстардың барлық спектрі жүзеге асырылады: салық ережелерінің бухгалтерлік есеп жүйесіне қатты әсер етуінен бастап екі жүйенің де тәуелсіз параллель өмір сүруіне дейін.

Сараптамалық бөлім. Елдердің барлығы есеп жүйелерінің әртүрлілігімен ерекшеленеді, бірдей есеп жүйелері жоқ. Олардың негізінде әлеуметтік саланың, саяси жүйенің, экономикалық даму деңгейінің, тіпті елдің географиялық аумақтық орналасуының әсері жатыр. Алайда, бухгалтерлік есеп жүйесін құрудың бірдей тәсілдерін ұсынатын елдердің топтарын ажыратуға болады. Белгілі бір классификация құрылымындағы бухгалтерлік есеп пен салық жүйесінің өзара әрекеттесуін қарастыру олардың арақатынасының туындаған мәселелерін шешуге, олардың пайда

болуын болжауға және алдын алуға бухгалтерлік есептің ұқсас моделін қолданатын басқа елдердің тәжірибесіне сүйене отырып мүмкіндік береді.

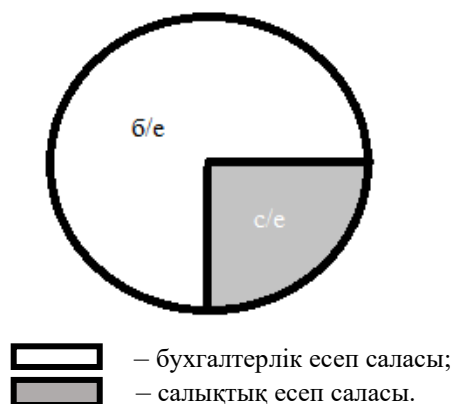
Қазіргі уақытта әртүрлі жіктеу белгілеріне негізделген бухгалтерлік есеп жүйелерінің әртүрлі классификациялары бар. Ең танымалдары – Г. Мюллер, Х. Гернон, Г. Мик келтірген бухгалтерлік есеп модельдерінің жіктелуі:

- британдық-американдық модель;
- континенталды модель;
- оңтүстік америка моделі;
- жаңадан пайда болған модельдер [1].

Бұл жіктеу бухгалтерлік есеп жүйесіне әсер ететін факторлардың белгілі бір ұқсастығына және оның дамуына негізделген, ол көптеген жалпы белгілердің болуын анықтайды. Елдерді бір жіктеу тобына жатқыза отырып, тек ұқсастығы ғана емес, сонымен қатар бухгалтерлік практикадағы белгілі бір айырмашылықтарды атап өту қажет. Белгілі бір елдегі бухгалтерлік есеп теориясы мен практикасының мазмұны мен дамуына әсер ететін негізгі факторларға мыналар жатады:

- халықаралық әлеуметтік-экономикалық қатынастар;
- бухгалтерлік есепті құқықтық реттеу;
- инфляциялық процестердің әсері;
- компанияның оның инвесторларының ақпараттық байланыстары;
- әлеуметтік-экономикалық жағдайлар (өндірісті, басқаруды, қаржы жүйесін дамыту дәрежесі, кәсіби кадрларды даярлау деңгейі т.б.).

Континентальды модель елдері үшін бухгалтерлік есеп пен салық салу жүйелері арасындағы тығыз байланыс тән. Бұл модель Германия, Франция, Италия, Бельгия, Испания және Еуропаның кейбір басқа елдерінің ұлттық есеп жүйелерін біріктіреді. Жапониядағы ұлттық есеп жүйесі осы модельге жақын. Бұл модельдің елдері бизнестің банктермен тығыз байланысымен сипатталады, олар негізінен компаниялардың қаржылық сұраныстарын қанағаттандырады [2].

Сурет 3. Бухгалтерлік және салықтық есептің барлық функционалды есеп міндеттерін орындайтын модель [2]

Модельді есепке алудың негізгі мақсаттарының бірі шаруашылық жүргізуші субъект қызметінің салық салынатын нәтижесін және мемлекет-

тік бюджетке салықтық және салықтық емес төлемдерді жүргізу және бақылау үшін қажетті өзге де ақпаратты есептеу болып танылады. Континентальды есепке алу моделі келесі ерекшеліктермен сипатталады:

- есепке алу практикасына мемлекеттің араласуының жоғары дәрежесі;
- міндетті түрде қолданылуы қажет деп танылатын ұлттық шоттар жоспарының болуы;
- бухгалтерлік есеп ережелері салық салу ережелерімен тығыз байланысты;
- тәжірибеде өзгерістер мен толықтырулар енгізуге рұқсат етілген есептіліктің әзірленген үлгілік нысандарының болуы;
- операцияларды көрсетудің бекітілген қағидаттарын ұстану міндеттілігі;
- бухгалтерлік есептіліктің салық және өзге де мемлекеттік билік органдары тұлғасындағы мемлекеттің ақпараттық қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағдарлануы.

Бұл модельде елдер бухгалтерлік есеп жүйесінің салық салуға тәуелділік дәрежесімен ерекшеленеді. Көбінесе салық салу бухгалтерлік есеп жүйесіне айтарлықтай әсер етеді. Германияның ағылшын-американдық елдерден айырмашылығы, бухгалтерлік есеп заңнама нормаларын, ең алдымен салықтық ережелерді мүмкіндігінше дәл сақтауға бағытталған. Нормативтік реттеудің негізгі көзі Коммерциялық кодекс болып табылады [3].

Неміс бухгалтерлік есебінің салықтық бағдарлануының жарқын мысалдарының бірі – салық салу мақсатында арнайы баланс баптары. Олар әдетте тепе теңдік пассивінің екінші бөлімін құрайды және екі түрлі болуы мүмкін:

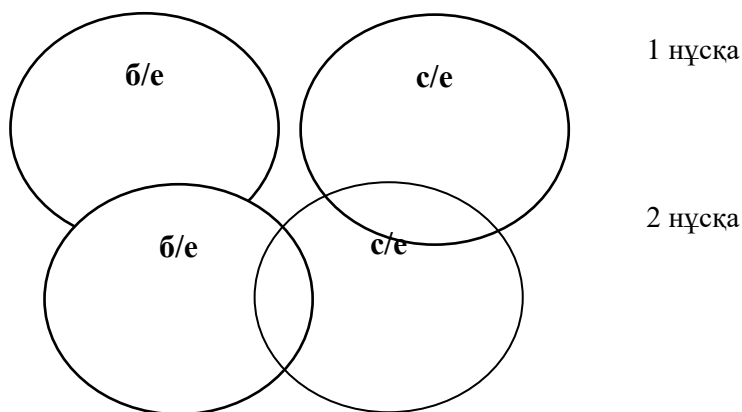
- салық салынбайтын резервтер – кредиторлық берешектің бір бөлігі және меншікті капиталдың бір бөлігі, әдетте, мұнда негізгі құралдар мен қаржылық активтерді сатудың қаржылық нәтижесі көрсетіледі;
- салық мақсаттары үшін қабылданған және коммерциялық тұрғыдан негізделген амортизация сомасы арасындағы жинақталған айырмашылық.

Неміс бухгалтерлік жүйесінің бір ерекшелігі – барлық салықтар пайда мен залал туралы есепте, олар алдын-ала төленгеніне немесе әртүрлі резервтерге бөлінгеніне қарамастан бірге көрсетіледі. Неміс салық заңдары салықтық және бухгалтерлік есептерді жасау үшін бірдей санау әдістерін қолдануды талап етеді. Сондықтан Германияда кейінге қалдырылған салықтардың пайда болу жағдайлары салыстырмалы түрде сирек кездеседі және олардың пайда болуы негізінен шоғырландырылған бухгалтерлік құжаттармен байланысты. Шоғырландырылған бухгалтерлік есептерде кейінге қалдырылған салықтармен байланысты кез келген активтер немесе міндеттемелер толығымен есепке алынады.

Континентальды бухгалтерлік есеп үлгісі бар елдер Аргентина, Бразилия, Перу, Чили т.б. сияқты оңтүстік американың бухгалтерлік есеп үлгісінің мемлекеттерімен тығыз іргелес. Мемлекеттік салық саясатының дұрыс орындалуын бақылау үшін қажетті сенімді ақпарат беру осы модельді есепке арудың негізгі мақсаты болып табылады. Бұл есепке алу

моделінің басты айырмашылығы – инфляция қарқынына тіркелігі деректерін тұрақты түзету. Модельдің негізгі идеясы – бағалы қағаздардың жоғары дамыған нарығына байланысты инвесторлар мен несие берушілердің кең ауқымының ақпараттық сұраныстарына бухгалтерлік есепті бағыттау [4]. Британдық американдық модельдің негізгі сипаттамалары:

- есепке алудың компания қызметінің нақты қаржылық нәтижелеріне бағытталуы;
- есепке алуды заңнамалық реттеудің болмауы;
- бухгалтерлердің кәсіби ұйымдары әзірлейтін жалпы қабылданған стандарттарды есепке алуды реттеу;
- бухгалтерлік есеп жүйесінің икемділігі және бухгалтерлік ақпараттың жоғары аналитикасы;
- бухгалтерлердің, қаржылық ақпаратты пайдаланушылардың жоғары білім деңгейі.

Сурет 4. Бухгалтерлік және салықтық есепті қатар жүргізу моделі [4]

Бұл модельдің континенттік есепке алу моделімен салыстырғанда артықшылықтарына мыналар жатады:

- пайдаланушылардың кең ауқымына пайдалы қаржылық ақпаратты қалыптастыру сияқты бухгалтерлік есептің маңызды мақсатын іске асыру;
- бухгалтерияға тән емес рәсімдер мен операцияларды болдырмау есебінен бухгалтерлік есепті оңайлату;
- басқарушылық еңбекті рационализациялау.

Модельдің кемшіліктері:

- шаруашылық жүргізуші субъектінің бухгалтерлік және салықтық есепті қатар жүргізуге операциялық шығыстар;
- салық есептеулерін қиындату және олардың дұрыстығын бақылау.

Көп жағдайда британдық-американдық модель әртүрлі шот жоспарлары бойынша есеп берудің екі жиынтығын және есеп регистрлерін жүргізу арқылы жүзеге асырылады. «Толық бөлінудің» мысалы ретінде салық пен бухгалтерлік есеп ажырасқан және іс жүзінде ортақ негіз жоқ АҚШ-ты келтіруге болады. Бухгалтерлік есеп – меншік иелері немесе акционерлер үшін және кәсіпорынның қызметіне қаржылық бақылау, ал

салықтық есеп – салық міндеттемесін анықтау және оның орындалуын бақылау. Салық есебінің түпкі мақсаттары қаржылық есеп беру мақсаттарынан айтарлықтай ерекшеленеді.

Кесте 1 – Бухгалтерлік есеп пен салық есебінің әр түрлі модельдерінің болуын анықтайтын факторлар

№	Фактор	Континентальды	Британдық-американдық
1	Капитал нарығының даму деңгейі	Компаниялардың капиталға деген қажеттіліктерін, негізінен, кәсіпорындардың қызметі туралы қосымша ақпаратқа қол жеткізе алатын ірі банктердің аз бөлігі қанағаттандырады	Дәстүр бойынша, АҚШ және Ұлыбританияда бағалы қағаздар нарығы кең дамыды, компаниялар үшін капиталдың негізгі жеткізушілері қаржылық есептіліктен алатын кәсіпорындар туралы тұрақты және толық ақпаратты қажет ететін көптеген шағын инвесторлар болып табылады
2	Кәсіпорындардың ұйымдық құрылымы	Шағын көлемді компанияларды әдетте меншік иелері басқарады, сондықтан жан-жақты қаржылық ақпаратқа сұраныс салық органдары мен банктердің қажеттіліктерімен шектеледі	АҚШ пен Ұлыбританияда экономиканың дамуының жоғары деңгейіне байланысты бұл елдердің кәсіпорындары үлкен көлемде және күрделі ұйымдық құрылымда ерекшеленеді, бұл бухгалтерлік ақпараттың күрделілігіне әкеледі
3	Заңнамалық жүйелер	Есепке алу ережелері заңнамалық деңгейде қатаң реттеледі. Франциядағы бухгалтерлік есепті мемлекет қатаң бақылайды, ал француз ұйымдары үшін есеп беру ережелері мемлекет экономиканы бақылайтын ұлттық есеп жүйесі үшін кіріс ақпаратын қалыптастыруға арналған	АҚШ-та стандарттар жалпы қабылданған бухгалтерлік есеп принциптері (GAAP) болып табылады. 1973 жылы есеп стандарттарын әзірлеумен айналысатын қаржылық есеп стандарттары (FASB) құрылды. Ұлыбританияда есеп стандарттары бухгалтерлік есеп тәжірибесі ережелері (SSAP) бар. Ұлыбританияда есеп стандарттарын әзірлеуге және жариялауға толық жауапты ұйым – бухгалтерлік есеп стандарттары кеңесі (ASB)

АҚШ-та операциялар бухгалтерлік есеп принциптеріне сәйкес есепке алынады және салық органдары салық салу мақсаттары мен төленетін салықтар үшін нәтижелердің қалай анықталатынын реттейтін өз ережелерін шығарады. Бұл ретте екі жүйе арасындағы айырмашылықтар салыстырылады және жылдық салық декларациясын дайындауға арналған жұмыс құжаттарында көрсетіледі.

АҚШ-та қаржылық есеп ақпаратының біркелгілігі мен сенімділігі бухгалтерлік есеп стандарттарының рөлін атқаратын жалпы қабылданған есеп принциптерінің (Generally Accepted Accounting Principles – GAAP) әрекетімен қамтамасыз етіледі. GAAP стандарттары халықаралық деңгейде танылған және халықаралық қаржылық есептілік стандарттарымен толық үйлесімді. Соңғы уақытта жаңадан пайда болған бухгалтерлік есеп үлгілері барған сайын дамып келеді. Олардың қатарына ең алдымен, трансұлттық корпорациялар мен халықаралық валюта нарықтарына қатысушылардың халықаралық есеп келісімділігі қажеттілігінен туындайтын халықаралық модельді жатқызу керек. Трансұлттық корпорациялардың қызметі халықаралық деңгейде бухгалтерлік есептің жаңа мәселелерінің пайда болуына, атап айтқанда, әлемдік деңгейде бухгалтерлік есепті үйлестіруге әкеледі. Қазақстан экономикасының нарықтық қатынастарға көшуі бухгалтерлік есеп пен салық салу жүйесіне түбегейлі өзгерістер енгізді. Осылайша, бухгалтерлік есептің әлеуметтік мақсаты мен міндеттері айтарлықтай өзгерді. Халықаралық стандарттарға негізделген бухгалтерлік есепті жүргізу кәсіпкердің заңды міндетіне айналды. Сонымен қатар, мемлекет пен шаруашылық жүргізуші субъектілер арасындағы қатынастардың негізгі аспектісі салық қатынастары саласына көшті [4].

Мемлекеттік қаржы жүйесінің негізгі элементтерін қайта бағдарлауға байланысты Ұлттық бухгалтерлік есеп пен салық жүйесінің қатар өмір сүру принциптері бірінші орынға шығады. Бұл жағдайда салықтық есеп бухгалтерлік есеп (оның екі түрімен: қаржылық және басқарушылық) бір-біріне тәуелділіктің әр түрлі дәрежесімен дербес жұмыс істейтіндігі туралы жоғарыда айтылғандардан басқа көзқарас туындайды.

Нәтижелер мен талқылаулар. 1995 жылдың ортасынан бастап, ҚР-да салық салу және бухгалтерлік есеп жүйесін реформалау басталғаннан бері олардың арақатынасы англо-саксондық модельге жақын. Континентальды модельде бухгалтерлік есеп жүйесі салық салудың күшті және тікелей әсерінен қалыптасады және жұмыс істейді. Англо-саксондық әр түрлі мақсаттарды көздейтін екі тәуелсіз қызмет түрі ретінде бухгалтерлік және салықтық есептердің қатар өмір сүруін болжайды.

Бухгалтерлік есептің салық есебіне қатысу дәрежесі бойынша салық есебінің үш түрін ажыратуға болады:

1. Салықтық есепке алу көрсеткіштері тек бухгалтерлік есеп деректерінде қалыптастырылған кезде бухгалтерлік салықтық есепке алу;
2. Салықтық есепке алу көрсеткіштері бухгалтерлік есеп деректері негізінде, салық салу мақсаттары үшін белгілі бір әдістерді қолдана отырып қалыптастырылған кезде аралас салықтық есепке алу;
3. Салық есебінің көрсеткіштері бухгалтерлік есептің қатысуынсыз қалыптастырылған кезде абсолюттік салық есебі [5].

Қорытынды. Осылайша, қазіргі уақытта ҚР-да қолданылып жүрген салық есебі екінші түрге – аралас салық есебіне жақынырақ.

1991 жыл тәуелсіз мемлекет болып жарияланған кезде Қаржы министрлігі автоматты түрде бөлінуі болды, еуропалық мемлекеттер негізге алынды, ҚР Конституциясының өзінде Франция Конституциясының кейбір элементтері бар, тиісінше елдің басты заңының элементтеріне сүйене отырып, әдетте басқа заңнамалық актілер құрылды, саяси шешімдер қабылданды т.б. онда Еуропаның тәжірибесіне негіз болды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Кругляк З.И. Взаимодействие систем бухгалтерского и налогового учета: международный опыт и российская практика [Электронный ресурс]: / З.И. Кругляк // Все для бухгалтера. – 2008. – № 15 – С. 18-27. // Консультант Плюс: Высшая школа.
2. Олохтонова Э.А., Углубленный финансовый учет: Олохтонова Э.А.. – Алматы: Университет «Туран», 2013. – 232 б.
3. Торшаева Ш.М. Бухгалтерлік есеп теориясы. – Қарағанды: 2000. – 155 б.
4. Пашигорева Г.И., Савченко О.С. Басқарушылық есептің мақсаттары мен міндеттері// Бухгалтерлік есеп, 2008, № 19. – Б. 23-24.
5. Сейдахметова Ф.С. Қаржы және басқару есебі// Қаржы-қаражат: Қазақстан қаржысы. – 2009. – № 1. – Б. 85-88.

К.М. Төребек¹, магистранты

С.Қ. Барышева², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

^{1,2} «Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

Модели взаимодействия систем бухгалтерского учета и налогообложения

Аннотация. На протяжении многих веков Бухгалтерский учет снабжал информацией о результатах деятельности организации, ее имущественном положении и финансовом положении внешних и внутренних пользователей – собственников, аппарата управления, налоговых и других государственных органов, банков и страховых компаний, инвесторов и кредиторов, а также других заинтересованных лиц. С помощью бухгалтерского учета информация об имуществе, обязательствах организации и их движении собирается, регистрируется и собирается путем непрерывного, непрерывного и документального учета всех экономических операций. Возникновение и развитие систем бухгалтерского и налогового учета были независимы друг от друга под влиянием различных экономических и политических реалий. Если причиной возникновения налогового учета было увеличение роли государства в жизни общества, то причиной возникновения бухгалтерского учета была экономическая деятельность. В современной экономической науке можно выделить две концепции сосуществования бухгалтерской и налоговой систем: континентальную (европейскую) и англо-американскую. Важно помнить, что выделение двух моделей сосуществования систем бухгалтерского учета и налогообложения весьма условно и преследует только исследовательские цели.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, налоговый учет, рыночные отношения, Налоговый кодекс, налоговая отчетность.

K. Torebek¹, undergraduate

S. Barysheva², candidate of Economic Sciences, Associate Professor

^{1,2} Turan University, Almaty, Kazakhstan

Models of interaction between accounting and taxation systems

Abstract. For many centuries, accounting has been providing information on the results of the organization's activities, its property status and the financial condition of external and internal users – owners, management apparatus, tax and other government bodies, banks and insurance companies, investors and creditors, as well as other interested parties. With the help of accounting, information about the property, obligations of the organization and their movement is collected, recorded and summarized through continuous, continuous and documentary accounting of all economic operations. The emergence and development of accounting and tax accounting systems was independent of each other under the influence of various economic and political realities. If the reason for the emergence of tax accounting was the increased role of the state in the life of society, then the reason for the emergence of accounting was economic activity. In modern economic science, two concepts of the coexistence of accounting and tax systems can be distinguished: continental (European) and Anglo-American. It should be borne in mind that highlighting two models of the coexistence of accounting and taxation systems is very conditional and pursues only research goals.

Keywords: accounting, tax accounting, market relations, tax code, tax reporting.

Г.К. Нурғалиева¹, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а
С. Сарсеналы², магистрант

^{1, 2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

КОМПАНИЯНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ-ШАРУАШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ НӘТИЖЕЛЕРІН БАҒАЛАУ МЕН БАСҚАРУДАҒЫ АҚША ҚАРАЖАТТАРЫНЫҢ ҚОЗҒАЛЫСЫ ТУРАЛЫ ЕСЕПТІҢ РӨЛІ

Түйіндеме. Бұл жұмыста компанияның қаржылық-шаруашылық қызметінің нәтижелерін бағалау мен басқарудағы ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есептің рөлі ашылады. Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есепті құрудың негізгі әдістері мен ерекшеліктері көрсетілген. Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есепті талдаудың екі негізгі әдісі қарастырылады, атап айтқанда тікелей және жанама әдістер. Есептілікті пайдаланушылар үшін ұйымның ақша ағындары туралы ақпараттың қажеттілігі туралы қорытындылар жасалды. Ақша қаражаты – шектеулі ресурс, осыған байланысты ұйымдағы ақша қозғалысын тиімді басқару тетігін құру маңызды мәселе болып табылады. Мұндай басқарудың мақсаты – қаражаттың тиімді түсуі мен жұмсалудың қамтамасыз ету арқылы жеткілікті қалдықты сақтау. Қазақстан Республикасындағы және шетелдегі өзгермелі экономикалық жағдай жағдайында басқарудың негізгі функциясы ретінде экономикалық талдауды қамтитын ақша ағындарын басқару саласындағы ұсыныстар мен әдістемелік ережелерге сүйене отырып, осы мақсатқа қол жеткізуге болады. Ақша қаражаттары – ұйымның жоғары дәрежедегі өтімділігін қамтамасыз ететін, осыған сәйкес қызмет жасау еркіндігін беретін, активтің ең өтімді бөлігі. Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп беру белгілі бір уақыт кезеңіндегі ақша қаражаттарының түсуі мен кетуі туралы ақпаратты ұсыну процесін білдіреді. Бұл экономикалық қызмет ететін субъектінің өтімділігі, төлем қабілеттілігі және қаржылық көрсеткіштері туралы түсінік беретін қаржылық есептіліктің маңызды құрамдас бөлігі. Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп беру есепті кезең ішінде ақша қаражаттарының көздері мен пайдаланылуын көрсететін ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есепті дайындауды қамтиды.

Түйінді сөздер: ақша қаражаты, ақша ағыны, қолма-қол ақшасыз айналым, ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп, ағымдағы қызмет, инвестициялық қызмет, қаржылық қызмет.

Кіріспе. Қазіргі жағдайда ақша ұйымдардың экономикалық өмірінің ажырамас атрибуты болып табылады. Қолма-қол ақша – абсолютті өтімділікке ие айналым қаражатының жалғыз түрі. Материалдық құндылықтарды жеткізуге және қызмет көрсетуге байланысты барлық мәмілелер ақшалай есеп айырысулармен аяқталады. Ұйымдардың дербес нарықтық жұмыс істеуі жағдайында тұрақты дамудың маңызды аспектісі

ұйымның тұрақты ақша ағыны болып табылады. Ұйымдардың жиынтық ақша ағыны оның ақша айналымын қалыптастырады. Ақша айналымының негізгі бөлігі қолма-қол ақшасыз айналым болып табылады [1].

Сараптамалық бөлім. Мемлекет үшін қолма-қол ақшасыз ақша айналымын жеделдету өте маңызды, өйткені бұл инфляцияны тежеуге және төлемдерді реттеуге ықпал етеді. Қазіргі уақытта ақшаны дамытудың ең жоғары кезеңі – бұл электронды түрде көрсетілген ақша қаражаттары тауарлар мен қызметтерді өндірушілер, сатушылар мен тұтынушылар арасындағы ағымдағы есеп айырысулар үшін құрылған әр түрлі төлем механизмдері. Ақша қаражаттарының қозғалысы және ақша ресурстарының түсуі мен кетуі бойынша бюджеттің орындалуы туралы ақпарат ұйымға өзінің төлем қабілеттілігін бақылауға, оны тұрақтандыру үшін түзету шараларын жедел қабылдауға мүмкіндік береді. Ақша ағындарын оңтайландыру олардың тепе-теңдігіне, синхрондалуына және тұрақты таза ақша ағынына қол жеткізу мақсатында сыртқы және ішкі факторларды ескере отырып, оларды ұйымдастырудың ең жақсы формаларын таңдау арқылы жүзеге асырылады. Қолма-қол ақшаны есепке алу ақша айналымын дұрыс ұйымдастыру, есеп айырысуды ұйымдастыру және ұйымдарға несие беру үшін өте маңызды [2]. Ақша қаражаттарын есепке алу төлем тәртібін нығайтуда және ұйымның қаржылық ресурстарын тиімді пайдалануда маңызды. Сондықтан қолма-қол ақшаны пайдаланудың дұрыстығы мен тиімділігін бақылау өте маңызды. Соңғы онжылдықтарда ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп әлемдік тәжірибеде бухгалтерлік (қаржылық) есептіліктің негізгі элементтерінің бірі болып табылады. Арнайы оқу әдебиеттерінде инвесторлар үшін ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп баланс пен қаржылық нәтижелер туралы есептен гөрі маңызды бола бастағанына назар аударылады, өйткені бұл заңды тұлғаның қаржылық жағдайындағы өзгерістерді бағалауға мүмкіндік береді, инвесторларды функционалдық қызмет түрлері бойынша есепті кезеңдегі ақша қаражаттарының түсуі мен шығуы туралы қажетті ақпаратпен қамтамасыз етеді. Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп басшыларға ақша ағындарын бақылау үшін де, осы есеп негізінде ұйымның өтімділігін басқару, оның кірісі және осы ұйымның қомақты қаражат тарту қабілеті туралы қорытынды жасай алатын үшінші Тарап инвесторлары мен акционерлеріне де қажет. Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп ұйымның бухгалтерлік есебінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақстандық және халықаралық нормативтік құжаттарда бухгалтерлік (қаржылық) есептілік пайдаланушыларға ұйымның қаржылық жағдайы мен оның қызметінің қаржылық нәтижелері туралы ғана емес, сонымен қатар есепті кезеңдегі ақша қаражаттарының қозғалысы туралы ақпарат беруі керек екендігі кездейсоқ емес [3]. Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп бухгалтерлік есептің екі негізгі формасына – бухгалтерлік баланс пен қаржылық нәтижелер туралы есепке қосымшалардың құрамына кіреді [4]. Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына сәйкес ол қаржылық жағдай туралы есеппен, кірістер, шығындар және қаржылық нәтиженің басқа компоненттері туралы есеппен, меншікті капиталдағы өзгерістер туралы есеппен, ескертпелермен және салыстырмалы ақпаратпен бірге жалпы мақсаттағы қаржылық есептіліктің толық жиынтығына кіреді. Ақша қаражаттарының

қозғалысы туралы ақпарат пайдаланушыларға экономикалық субъектінің қолма-қол ақша жасау қабілетін, сондай-ақ оның ақша ағындарына деген қажеттілігін бағалауға мүмкіндік береді. Айта кету керек, бұл есеп ақша қаражаттарының қозғалысы туралы ғана емес, сонымен қатар ақша баламалары туралы да ақпарат береді. Айта кету керек, бұл есеп ақша қаражаттарының қозғалысы туралы ғана емес, сонымен қатар ақша баламалары туралы да ақпарат береді. Ақшалай эквиваленттер дегеніміз – жоғары өтімді қаржылық инвестициялар, олар алдын-ала белгілі бір ақша қаражаттарына оңай айналуы мүмкін және құнның өзгеру қаупі аз. Ақшалай баламалардың критерийлері мен белгілері ұйым өзінің есеп саясатында нақтылауға құқылы. Қолма-қол ақшаның болуы ұйымның кредиторлар алдындағы міндеттемелерді орындау қабілетін көрсетеді. Л. С. Сүлейманова атап өткендей, «кейбір инвесторлар мен несие берушілер ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есепті фирманың кірісінің сапасын бағалау кезінде пайдалы деп санайды».

Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есептегі ақша ағындары үш бағыт бойынша жіктеледі:

- ағымдағы операциялардан ақша ағындары (ХҚЕС бойынша (IAS 7) [1];

- инвестициялық операциялардан ақша ағындары;

- қаржылық операциялардан ақша ағындары.

Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп Ұйымның ағымдағы, инвестициялық және қаржылық қызметінің белгілі бір кезеңдегі ақша қаражаттарының жағдайына әсерін айқын көрсетеді және сол кезеңдегі ақша қаражаттарының өзгеруін түсіндіруге мүмкіндік береді. Бұл ұйымның басшылығы үшін де, оның инвесторлары мен несие берушілері үшін де өте маңызды ақпарат. Ұйым басшылығы ұйымның өтімділігін есептеу кезінде, дивидендтерді анықтау кезінде қандай да бір бағдарламаларды қаржыландыру туралы шешімдердің ұйымның жалпы жағдайына әсерін бағалау үшін есеп мәліметтерін пайдалана алады. Басқаша айтқанда, ұйым басшылығына ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп оның қысқа мерзімді кредиторлық берешекті өтеуге, қызметкерлерді көтермелеуді арттыру мәселесін шешуге жеткілікті ақшасы бар-жоғын анықтау үшін қажет. Сонымен қатар, есеп басшылыққа ұйымның инвестициялық және қаржылық саясатын жоспарлауға көмектеседі. Пайдаланушылар қабылдаған экономикалық шешімдер осы бағалауларға байланысты. Бұдан шығатыны, ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есепті талдауды қолдана отырып, кәсіпорынның қолма-қол ақшаны басқару жүйесін зерттеу өзекті болып табылады. Халықаралық тәжірибеде ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп беру Халықаралық қаржылық есептілік стандартымен (IAS 7) реттеледі [1]. Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп – бұл кезең ішінде алынған және төленген ақша қаражаттарының қысқаша мазмұны. Жаңадан сатып алынған ұзақ мерзімді активтер немесе басқа инвестициялар үшін төлемдер сияқты бірдей сипаттағы төлемдер топтастырылады және олардың сомасы осы есепте көрсетіледі. Есептің қорытынды көрсеткіші – бұл белгілі бір кезеңдегі компанияның ақшалай қаражатының (және олардың баламаларының) таза өсуі немесе төмендеуі. Есеп тұтастай алғанда компанияның белгілі бір кезеңдегі ақша қаражаттарының (және

олардың баламаларының) қозғалысын талдау болып табылады. ХҚЕС (IAS) 7 қолма-қол ақшаны кассадағы банкноттар мен монеталар, сондай-ақ банктердегі немесе басқа институттардағы депозиттер ретінде анықтайды. Қолма-қол ақшаның баламалары – бұл қысқа мерзімді, өтімділігі жоғары инвестициялар, олар алдын-ала белгілі ақша сомасына оңай айналады және құнның өзгеру қаупіне ұшырайды. Ақша қаражаттарының баламалары инвестициялау мақсатында емес, қысқа мерзімді ақшалай міндеттемелерді қанағаттандыру мақсатында ұсталады [5].

Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есептің басты артықшылықтарының бірі – бұл тек бухгалтерлік баланстан немесе кірістер туралы есептен гөрі компанияның қаржылық жағдайы туралы толық көрініс береді. Мысалы, компанияда кірістер мен кірістер туралы айтарлықтай есеп болуы мүмкін, бірақ егер ол ақша ағынында қиындықтарға тап болса, ол өз шоттарын төлей алмауы немесе өз бизнесіне инвестиция сала алмауы мүмкін. Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп компанияның нақты ақша ағындары мен шығыстары туралы ақпарат береді, бұл инвесторлар мен талдаушыларға оның қаржылық тұрақтылығын бағалауға көмектеседі.

Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есептің тағы бір артықшылығы – бұл компания үшін ықтимал проблемаларды немесе мүмкіндіктерді анықтауға көмектеседі. Мысалы, егер компания өзінің операциялық қызметінен оң ақша ағындарын, бірақ инвестициялық қызметінен теріс ақша ағындарын тудырса, бұл компанияның пайда әкелмейтін активтерге тым көп инвестиция салатынын көрсетуі мүмкін. Екінші жағынан, егер компания өзінің қаржылық қызметінен оң ақша ағындарын жасаса, бұл компанияның өз қызметін қаржыландыру үшін қарызға тым көп сенетінін көрсетуі мүмкін.

Ақша ағындарын болжауды жүзеге асыру мерзіміне сүйене отырып, жедел, тактикалық немесе стратегиялық басқару қалыптасады. Жедел басқару бір жылдан аз мерзімге есептелген. Тактикалық басқару 365 күнге созылады. Стратегиялық басқару бір жылдан бес жылға дейін созылады. Басқару әдістеріне басқару қызметін жүзеге асыруға бағытталған әдістер жатады. Бұл хеджирлеу – бұл активтегі бағаның қолайсыз өзгеру қаупін азайтуға бағытталған инвестиция. Әдетте, хеджирлеу тиісті бағалы қағазда орын ауыстыру позициясын алу болып табылады. Сату көлемі мен құрылымының өзгеруінің, бағалардың, сатылған өнімнің өзіндік құнының, тауарлардың, жұмыстардың, қызметтердің және басқа факторлардың қаржылық нәтижелердің негізгі көрсеткіштеріне әсерін сандық бағалауға, пайданың өсу резервтерін анықтауға және алынған мәліметтер негізінде ұйымның даму нұсқаларын тұжырымдауға мүмкіндік беретін факторлық талдау.

Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы ақпаратты пайдалану көмектеседі:

– ұйымның таза активтеріндегі өзгерістерді, оның қаржылық құрылымын (оның өтімділігі мен төлем қабілеттілігін қоса алғанда) және өзгермелі жағдайлар мен мүмкіндіктерге бейімделу мақсатында ақша ағындарының сомалары мен уақтылығына әсер ету қабілетін бағалау;

– әр түрлі ұйымдардың операциялық қызметі туралы есептілікті салыстыру, өйткені бұл бірдей операциялар мен экономикалық қызмет оқиғалары үшін бухгалтерлік есептің әр түрлі әдістерін қолданудың салдарын жояды;

– ұйымның кредиторлармен есеп айырысу, дивидендтер төлеу және басқа да операциялар бойынша барлық міндеттемелерін өтеу мерзімінің басталуына қарай орындау қабілетін бағалау;

– тараптан қосымша ақша қаражатын тарту қажеттілігін анықтау;

– негізгі құралдарға және басқа да ұзақ мерзімді активтерге нақты капитал салымдарының мөлшерін анықтау;

– ұзақ мерзімді активтерге инвестицияларды ұлғайту немесе осы деңгейде өндірістік-шаруашылық қызметті қолдау үшін қажетті қаржыландыру мөлшерін айқындау [6].

Қорытынды. Ақша ағындарының бұл жіктелуі ұйым қызметінің үш бағытының әрқайсысының ақша қаражаттарына әсерін көрсетуге мүмкіндік береді. Олардың қолма-қол ақшаға әсер етуі кезеңдегі қолма-қол ақшаның таза өзгеруін анықтайды, ол қолма-қол ақшаның бастапқы және соңғы сальдосымен тексеріледі. Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есепте ақпарат кем дегенде екі жыл ішінде ұсынылуы керек: есепті және алдыңғы.

Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп есептіліктің негізгі нысандарын толықтырады және ұйымның ақша қаражаттарымен бухгалтерлік балансты құрудың бір күнінен екіншісіне дейінгі өзгерістерді түсіндіреді. Есепті кезеңдегі ақша қаражаттарының қозғалысын талдау ақша қаражаттарын алудың негізгі көздерінің өзгеруін және оларды пайдалану бағытын анықтауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, ұйымның ақша қаражаттарының қозғалысы туралы ақпарат оның қолма-қол ақшаны тарту және игеру қабілетін бағалау үшін негіз ретінде пайдаланылуы мүмкін екенін атап өткен жөн.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. № 7 ҚЕХС
2. Макаров Г.В. Ақша қаражаттары бухгалтерлік есеп және аудит объектісі ретінде [Мәтін]. / Г.В. Макаров // Халықаралық гуманитарлық және жаратылыстану журналы. – 2017. – № 12. – Б. 244-248.
3. Баймуханова С.Б. Финансовый учет [Текст]: Учебное пособие для вузов / С.Б. Баймуханова; КазНУ им. аль-Фараби. – 3-е изд., доп. и перераб. – Алматы: Қазақ университеті, 2016.
4. Белова Е.Л., Попельшко Т.М. Управление финансовой устойчивостью организации. – 2015. – Б. 115-118.
5. Бабаев Ю.А. Международные стандарты финансовой отчетности: Учебник для вузов / Ю.А. Бабаев, А.М. Петров. – М., 2020. – 352 б.
6. Бакаев А.С. Раскрытие бухгалтерской отчетной информации. Требования и практика. – М.: 2017. – 208 б.

Г.К. Нурғалиева¹, кандидат экономических наук, и.о. профессора

С. Сарсеналы², магистрант

^{1,2} Казахский национальный университета имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Роль отчета о движении денежных средств в оценке и управлении результатами финансово-хозяйственной деятельности компании

Аннотация. В данной работе раскрывается роль отчета о движении денежных средств в оценке и управлении результатами финансово-хозяйственной деятельности компании. Показаны основные методы и особенности составления отчета о движении денежных средств. Рассматриваются два основных метода анализа отчета о движении денежных средств, а именно прямой и косвенный методы. Для пользователей отчетности были сделаны выводы о необходимости информации о денежных потоках организации. Денежные средства – ограниченный ресурс, в связи с чем важным вопросом является создание механизма эффективного управления движением денег в организации. Цель такого управления – поддерживать достаточный баланс, обеспечивая эффективное поступление и расходование средств. В условиях меняющейся экономической ситуации в Республике Казахстан и за рубежом, исходя из рекомендаций и методических положений в области управления денежными потоками, включающих экономический анализ как основную функцию управления, эта цель может быть достигнута. Денежные средства – наиболее ликвидная часть актива, обеспечивающая высокую степень ликвидности организации, предоставляющая свободу деятельности в соответствии с ней. Отчет о движении денежных средств относится к процессу представления информации о поступлении и оттоке денежных средств за определенный период времени. Это важнейшая составляющая финансовой отчетности, дающая представление о ликвидности, платежеспособности и финансовых показателях хозяйствующего субъекта.

Ключевые слова: денежные средства, денежный поток, безналичный оборот, отчет о движении денежных средств, текущая деятельность, инвестиционная деятельность, финансовая деятельность.

G.K. Nurgalieva¹, candidate of Economic Sciences, Associate Professor

S.K. Sarsenaly², undergraduate

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

The role of the cash flow statement in assessing and managing the results of the company's financial and economic activities

Abstract. This paper reveals the role of the cash flow statement in assessing and managing the results of the company's financial and economic activities. The main methods and features of compiling a cash flow statement are shown. Two main methods of cash flow statement analysis are considered, namely direct and indirect methods. Conclusions were drawn for the users of the reports about the need for information about the organization's cash flows. Money is a limited resource, and therefore an important issue is the creation of a mechanism for effectively managing the movement of money in an organization. The purpose of such management is to maintain a sufficient balance, ensuring effective receipt and expenditure of funds. In the conditions of the changing economic situation in the Republic of Kazakhstan and abroad, based on the recommendations and methodological provisions in the field of cash flow management, including economic analysis as the main function of management, this goal can be achieved. Cash is the most liquid part of the asset, providing a high degree of liquidity of the organization, providing freedom of activity in accordance with it. A cash flow statement refers to the process of presenting information about the receipt and outflow of funds for a certain period of time. This is the most important component of financial statements, which gives an idea of the liquidity, solvency and financial performance of an economic entity.

Keywords: cash, cash flow, non-cash turnover, cash flow statement, current activities, investment activities, financial activities.

МРНТИ 06.73.55
УДК 336.71

С.Б. Наурузкулова, магистр экономических наук
Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан

СИСТЕМА НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА РЫНКЕ ПЛАТЕЖНЫХ УСЛУГ

Аннотация. В статье рассматриваются Национальная платежная система, осуществляющая обслуживание всего спектра финансовой системы с использованием всех новейших технологий, является комплексным институтом, имеющим важное значение для государства и общества. Современные технологии в значительной степени упрощают жизнь населения и ускоряют процесс оказания платежных услуг. Разрабатываются и используются отечественные информационные технологии при оказании платежных услуг, некоторые из которых рассмотрены в представленной статье. Национальная платежная система как составляющая финансовой системы Казахстана, способная обеспечивать финансовую безопасность страны и гарантировать ее экономический суверенитет в условиях глобализации и интеграции Казахстана в мировую экономическую систему. В статье рассматривается платежная система Национального Банка РК. Эта система является ведущей в национальной платежной системе Казахстана и играет в ней доминирующую роль, ведь через платежную систему Национального Банка осуществляются значительные по количеству и преобладающие по объему доли платежей, проводимые в национальной платежной системе. Отмечается, что необходимость усовершенствования платежной системы Национального Банка возникла, когда была запущена система валовых расчетов в режиме реального времени. Эта система в настоящее время входит в платежную систему Национального Банка в качестве ее структурного элемента. Благодаря внедренным современным технологиям в платежной системе действует сервис срочного перевода, который предусматривает процедуру незамедлительного исполнения распоряжений о платеже. Также в статье рассматривается развитие технологии распределенного реестра – блокчейн. Эта технология позволяет формировать распределенную децентрализованную сеть хранения данных об операциях, в том числе платежно-расчетных транзакциях, при этом все данные должны быть в цифровом формате.

Ключевые слова: платежная карта, платежная система, криптовалюта, сервис быстрых платежей, межбанковская система перевода денег, платежное приложение, блокчейн.

Введение. Во всем мире в связи с растущей рыночной инфраструктурой, технологическими изменениями и развитием глобальной и национальной правовой и нормативной среды, увеличением объемов производства и соответственно количества совершаемых операций экономических субъектов, включая частных лиц и предприятий сектора материального производства, а также развитием технологий в индустрии финансовых услуг порождается необходимость в постоянном развитии и адаптации национальных платежных систем к вызовам со стороны рынка и трансформации в более современные и удобные сервисы, отвечающие вызовам своего времени. Надежные и безопасные платежные системы способствуют повышению стабильности финансовой системы государства в целом, обеспечивают эффективное использование финансовых ресурсов и улучшают ликвидность финансовых рынков, а также гарантируют своевременный расчет между продавцами и покупателями [1].

Экспериментальная часть. Стремление к повсеместному внедрению достижений цивилизации оказывает весьма существенное влияние на все сферы жизнедеятельности общества и государства. Экономика становится все более восприимчивой к внедряемым технологиям в силу их рентабельности, в первую очередь для предпринимательской деятельности и интересов потребителей товаров, работ, услуг. Применительно к национальной платежной системе в качестве современных технологий, на базе которых она функционирует, нельзя не учитывать цифровые достижения в сфере оказываемых в рамках национальной платежной системы платежных услуг, и прежде всего услуг по переводу денежных средств. Именно поэтому современные технологии, применяемые в национальной платежной системе, в большей степени касаются таких ее элементов, как платежные системы, в рамках которых оказывается данный вид платежной услуги. Современные технологии позволяют интегрировать в экономику новейшие финансовые инструменты, максимально ускорить процесс осуществления платежей, расширить возможности всех субъектов национальной платежной системы. В числе таких достижений необходимо назвать и расширение платежного пространства, и развитие технологии распределенного реестра (блокчейн), и искусственный интеллект, и многие другие. Благодаря своим «прорывным» свойствам, современные технологии активно проникают во все сферы человеческой жизни. Они позволяют не выходя из дома совершать не только безналичные переводы между контрагентами внутри страны, но и международные денежные переводы; осуществлять платежи максимально быстро вплоть до мгновенных платежей; работать с криптовалютой и выполнять множество других операций, в том числе выходящих за рамки национальной платежной системы, например организовать процедуру электронного голосования.

Особую роль в разработке и внедрении современных технологий в национальную платежную систему играет Национальный банк РК. Нельзя не упомянуть большую значимость проводимой им работы по определению, развитию и совершенствованию приоритетных направлений реализации современных цифровых технологий в национальной платежной системе в целом. Нельзя не упомянуть платежную систему Национального Банка РК. Эта система является ведущей в национальной платежной системе Казахстана и играет в ней доминирующую роль, ведь через платеж-

ную систему Национального Банка осуществляются значительные по количеству и преобладающие по объему доли платежей, проводимые в национальной платежной системе.

Необходимость усовершенствования платежной системы Национального Банка РК возникла, когда была запущена система валовых расчетов в режиме реального времени. Эта система в настоящее время входит в платежную систему Национального Банка в качестве ее структурного элемента. Благодаря внедренным современным технологиям в платежной системе действует сервис срочного перевода, который предусматривает процедуру незамедлительного исполнения распоряжений о платеже. Имеется также сервис быстрых платежей, предусматривающий выполнение круглосуточно, в режиме реального времени [2].

Таким образом, современные технологии позволяют Национальному Банку обеспечивать проведение платежей в режиме реального времени по всему территориальному охвату нашей страны. Платежная система Национального Банка РК предоставляет широкий круг услуг для осуществления перевода денежных средств всем кредитным организациям. Национальный Банк РК учитывает и обеспечивает удовлетворение интересов всего общества и государства. При этом Национальный Банк осуществляет надзор и наблюдение в национальной платежной системе страны в целом. В настоящее время на территории Республики Казахстан функционируют две национальные платежные системы: Межбанковская система переводов денег (МСПД) и Система межбанковского клиринга (СМК).

Все изложенное придает платежной системе Национального Банка публичную значимость и способствует защищенности информации, касающейся расходования бюджетов всех уровней, информации о межбанковских расчетах и платежах, иной информации, характеризующей состояние казахстанской экономики.

В настоящее время зарегистрировано 19 платежных систем. Из них по закрепленным законодательством критериям одна система признана системно значимой и 3 отнесены Национальным Банком к значимым платежным системам. Системно значимая платежная система – это Межбанковская система переводов денег, владельцем или оператором которой выступает сам Национальный Банк. Данная система обеспечивает расчет свыше 95% от общей суммы всех безналичных межбанковских платежей, проведенных в стране. Поэтому Национальный банк уделяет первостепенное внимание обеспечению непрерывности функционирования данной системы, управлению рисками и проводит мониторинг за ее работой на постоянной основе. По другим платежным системам осуществляется сбор статистической или иной информации, в том числе по инцидентам и операционным событиям, и ведется наблюдение за их функционированием.

Еще одно произошедшее изменение связано с реализацией процедуры передачи банками информации в госорганы о принятых платежах в бюджет. На сегодня к сервису оперативного уведомления «электронного правительства» о принятых платежах подключены все банки. В результате органы государственных доходов, судебные органы в оперативном режиме получают уведомления от банков о проведенных платежах в бюджет сразу же после их совершения клиентами, что позволит им ускорить процесс оказания собственных услуг и ликвидировать ненужный оборот бу-

мажных квитанций. По сути, все перечисленные направления представляют собой наиболее актуальные новации Закона, и все они нашли применение на практике. Кроме того, была обновлена вся нормативная правовая база Национального Банка, регламентирующая вопросы оказания платежных услуг, процедур исполнения платежей и применения платежных инструментов [3].

Рынок платежей растет, показывая высокие темпы роста по всем основным направлениям. Особенно быстро развивается сегмент онлайн платежей – это Интернет и мобильные платежи. Свыше 70% платежей юридических лиц и каждый второй безналичный платеж физических лиц проводятся сегодня через дистанционные каналы. Мы видим, что в мире наиболее значимые тренды сегодня также связаны с ростом дистанционных услуг, появлением новых небанковских игроков, технологий и решений, дополнительных сервисов, в результате которых меняется роль банков в обслуживании платежей и действующие бизнес-процессы. В целом нормы нашего главного отраслевого Закона закладывают необходимую правовую основу для будущего развития рынка и повышения его инновационного потенциала. Что касается новых сервисов, то в ближайшее время мы ожидаем появление со стороны банков новых технологий оплаты с применением мобильных устройств, в том числе на основе использования QR-кодов, в торговой сети. Ведется также работа совместно с банками и заинтересованными госорганами над реализацией проекта по онлайн открытию банковского счета на этапе регистрации юридического лица/предприятия посредством портала «электронного правительства». Продолжается работа по организации в банках сервисов онлайн оплаты административных штрафов путем организации их доступа к информации о наложенных штрафах в системах госорганов. Совместно с банками постепенно планируем двигаться в сторону внедрения моментальной обработки и исполнения отдельных категорий платежей, а также создания интегрированной платежной среды. Очевидно, что цифровые технологии создают новые возможности, в т.ч. в части организации банками и другими участниками рынка новых услуг с добавленной стоимостью, которые раньше не были доступны. В то же время диктуют необходимость совершенствования, а в ряде случаев построения новой инфраструктуры, ориентированной на эффективное обслуживание таких услуг. Большой блок вопросов, который требуют совместных решений с банковским сообществом в предстоящий период – это вопросы внедрения удаленной идентификации клиентов, биометрической технологии для повышения безопасности операций, создания открытых платформ для инициирования платежей посредством приложений сторонних провайдеров, переход на использование финансовых (платежных) сообщений, основанных на стандартах ISO 20 022 для гармонизации коммуникации между финансовыми институтами и их клиентами, и естественно, перспективы использования в финансовой сфере технологии блокчейн.

Криптовалюты это не электронные деньги, понятие и правовой статус которых закреплены действующим законодательством. Криптовалюты, к числу которых относятся биткоин, эфириум и др., по казахстанскому законодательству не относятся ни к деньгам, ни к валютным ценностям, финансовым инструментам, ни к электронным деньгам – они сами по себе

никакую ценность в стоимостном и другом выражении (право требования) не представляют. Три отличительных свойства криптовалюты – отсутствие эмитента (т.е. читай – гаранта), децентрализованность (т.е. наднациональность и трансграничность) и применение криптографических алгоритмов для их создания. Операции физических лиц по криптовалюте должны быть ограничены. Цена на криптовалюты складывается исключительно из имеющегося на них спроса и предложения, основанного на доверии к этому «продукту». Учитывая высокую волатильность, на рынках возникают различные схемы, в том числе напоминающие финансовые пирамиды, когда увеличивается число желающих получить быструю прибыль на стремительном росте курса отдельных видов криптовалют. В случае обвала цен на биткойн или другие криптовалюты граждане не смогут претендовать ни на возмещение какой-либо стоимости, ни на судебную, государственную защиту, поскольку они вложили деньги в «инструмент», за которым отсутствует ответственность и обязательства кого-либо, в том числе государства. Подходы разных стран к классификации и использованию криптовалют различаются. В США их признают биржевым товаром, в Японии – средством платежа, в Бангладеше и ряде других стран – запрещают. Если Китай и Южная Корея запрещают проведение первичного размещения токенов/монет ICO (Initial Coin Offering), то, например, Австралия решила этот рынок регулировать. То есть единая политика на уровне мирового сообщества на сегодня еще не выработана. Национальный Банк, в свою очередь, принимает превентивные меры информационно-разъяснительного характера. Предупреждает население и предпринимателей о рисках, связанных с операциями с криптовалютами. Несмотря на отсутствие прямых норм, ограничивающих хождение криптовалют в Казахстане, их использование в качестве средства платежа противоречит действующему законодательству. Что касается электронных денег, то данный сегмент у нас активно развивается, существует специальное правовое поле по их обращению. Если так называемые криптовалюты не имеют единого эмитента, юридически обязанных лиц и не привязаны к реальным активам – деньгам, то электронные деньги у нас эмитируют (выпускают) финансовые организации (банки, Казпочта) и они представляют собой обязательства соответствующего банка – эмитента, который гарантирует их обмен на реальные деньги по эквивалентной стоимости по первому требованию клиента. Также выпускаемые отечественными финансовыми институтами электронные деньги могут быть выражены только в национальной валюте – тенге. При этом сам процесс выпуска электронных денег представляет собой процедуру обмена реальных денег на электронный их эквивалент. Сегодня в стране функционируют 17 систем электронных денег, контроль за их деятельностью осуществляет Национальный Банк.

Стремительный рост безналичных платежей обусловлен изменением потребительских запросов и появлением новых платежных технологий. Согласно данным за 2022 год, сумма безналичных платежей составила 14,5 триллионов тенге, что на 82% больше значения 2021 года. Стоит отметить, что частота оплаты (количество транзакций) через безналичный расчет также растет, на это указывает ежегодный прирост в 2020 и 2021 годах на 34% и 77%, соответственно. Несмотря на то, что пандемия COVID-19 и ограничительные меры ускорили процесс перехода с налич-

ных платежей на безналичные, активный спрос на безналичные способы платежей начался ранее: с первого квартала 2020 года мы наблюдаем увеличение суммы за счет оплаты через POS-терминалы. Согласно данным НБРК* за 2021 год количество офлайн POS-терминалов увеличилось на 27%, со 126 тысяч до 161 тысячи, что может означать повышение спроса на оплаты картами. Уже в 2022 году сумма безналичных платежей составляла одну треть общего рынка платежей. Всемирный локдаун, бум онлайн-доставок, удаленная работа, развитие розничной электронной коммерции и распространение инновационных технологий внесли свои изменения в потребительское поведение. Несмотря на сокращение рабочих мест и безработицу, вызванную закрытием многих объектов малого и среднего бизнеса в 2022 году, номинальные доходы к концу года, а именно в 4 квартале, выросли на 15,5% по отношению к предыдущему кварталу, за счет чего может быть обоснован сильный рост в 27%. Новый кризис вызванный пандемией COVID-19 дал основу для создания более безопасной и устойчивой системы по проведению оплаты. Многие участники рынка приспособились к новым условиям через диджитализацию, улучшили свои бизнес модели и процессы, а также расширили диапазон предлагаемых услуг и сервисов. Как следствие, данные факторы помогли сформировать большее доверие покупателей к онлайн покупкам, что можно наблюдать из роста доли безналичных платежей через онлайн POS-терминалы во второй половине 2021 года. В 2022 году сохранялся тренд на удобство и безопасность. Создаются новые экосистемы с разнонаправленными потребительскими услугами, тем самым охватывая все большую долю рынка [4].

Анализируя применяемые в национальной платежной системе современные технологии в сфере оказания платежных услуг, нельзя не упомянуть платежные карты. Они относятся к одним из самых популярных и распространенных розничных электронных платежных инструментов. И здесь особое значение имеют национальные платежные карты, поскольку они способствуют решению очень важной задачи – позволяют замкнуть внутриказахстанские транзакции без вовлечения в процесс их осуществления иностранных субъектов инфраструктуры. В этом ярко проявляется национальный характер национальной платежной системы, принцип ее построения [5].

Наличие собственных национальных платежных карт типично для всех развитых стран. Например, в Японии преимущественное хождение имеют карты национальной платежной системы JCB, в Германии – Geldkarte, в Австрии – Quick, во Франции – Cartes Bancaires, в Португалии – SIBS, в Италии – Pago, в Голландии – Chipknip, в Англии – Oyster card, в Канаде – Interac и т.д. В Дании наряду с иностранными карточными платежными системами действует национальная платежная система Dankort. Платежные карты этой платежной системы почти повсеместно принимаются на территории страны, а за ее пределами Dankort не принимается. Собственная карточная платежная система есть и в Индии: RuPay. Информация о совершенных транзакциях также остается внутри страны, а не за ее пределами. Как видно из приведенных примеров, практически во всех странах обращение национальной платежной карты строится на одинаковых принципах. Широко распространено применение в большинстве

платежных систем операторами услуг платежной инфраструктуры и банками – участниками платежных систем уже неоднократно упоминавшегося платежного приложения.

Основная цель платежных приложений – дать возможность клиентам совершать платежные операции дистанционно, что весьма снижает операционные расходы. Рынок платежных карточек является одним из наиболее динамично развивающихся и перспективных сегментов финансового рынка в Казахстане. Наблюдается рост количества предоставляемых услуг с использованием платежных карточек, улучшается качество данных услуг, что способствует росту безналичных платежей и переводов денег в последние годы. Вместе с тем, необходимо продолжение работ по расширению сети обслуживания платежных карточек в регионах Казахстана, стимулированию населения к использованию данного продукта при оплате товаров и услуг. В Казахстане постепенно набирает обороты рынок электронных платежей, и у национальных компаний есть реальная возможность, выбрав свой путь и развивая экономику страны в целом, создать информационно-коммуникационную платформу для построения собственной платежной системы. Находясь на своей самой первой стадии роста, рынок новых платежных систем в любом случае имеет активные предпосылки роста. Можно ожидать, что данный рынок будет активно развиваться. На сегодняшний день внедрение бесконтактных технологий является большим капиталовложением для банков. Окупаемость проекта во многом зависит от того, насколько быстро менталитет населения изменится в сторону использования новых передовых технологий.

Рассматривая наиболее распространенные внедряемые современные цифровые технологии, невозможно не упомянуть технологию блокчейн, условно означающую «цепочку блоков» (англ. block – блок, chain – цепочка). Эта технология позволяет формировать распределенную децентрализованную сеть хранения данных об операциях, в том числе платежно-расчетных транзакциях, при этом все данные должны быть в цифровом формате. Поступающие в сеть данные об операциях, основанных на технологии блокчейн, становятся доступными всем компьютерам, подключенным к этой технологии. Полученные данные разделяются на маленькие части (блоки). Каждый блок охраняется путем использования математических способов шифрования, посредством которых каждый участник этой цепочки отношений в единой сети имеет доступ только к тому блоку, который принадлежит конкретному участнику и доступ к которому он получает с помощью специального цифрового ключа.

Попытка проникновения в любой другой блок становится немедленно известной всем участникам сети, которые в силу децентрализованного характера технологии блокчейн находятся в равных условиях доступа. Технология блокчейн является, с одной стороны, полезной и весьма перспективной, поскольку она позволяет осуществлять основанную на ней операцию между двумя контрагентами без участия третьих лиц, в частности банков, что значительно снижает затраты обеих сторон сделки. Кроме того, она снижает операционную нагрузку на всех участников операций, прежде всего на операторов услуг платежной инфраструктуры национальной платежной системы, и, следовательно, их операционные риски. С другой стороны, практика применения технологии блокчейн в национальной

платежной системе вызывает множество вопросов, касающихся необходимости обеспечения безопасности государства и защиты его интересов и интересов общества. Так, технология блокчейн не требует управления, обеспечивающего ее функционирование, она функционирует сама по себе. Однако, как и любую систему организации сбора и передачи информационных данных, ее необходимо подвергать наблюдению, координации.

Заключение. Таким образом, национальная платежная система, с одной стороны, предоставляет возможности для решения множества задач в сфере платежных услуг. Платежные системы воплощают новые бизнес-решения, снижают транзакционные потери, которые несут и участники платежных систем, и клиенты этих участников. Новые технологии обладают огромным потенциалом в сфере платежей и расчетов, их активно внедряют не только субъекты инфраструктуры платежных систем, но и банки. Это вполне логично, поскольку рассматриваемые технологии в несколько раз ускоряют и значительно упрощают системы электронных платежей и расчетов, являющихся фактором всех без исключения сфер жизнедеятельности любого государства, начиная от организации системы уплаты налогов и сборов и заканчивая оплатой услуг ЖКХ. Изменения, происходящие в сфере экономики и предпринимательства, неизбежно влекут последствия их отражения на интересах государства, причем как положительные, так и отрицательные. «Ключевой проблемой будущего, как показывают нынешний опыт и прогнозы современной науки, станет поиск более эффективных способов государственного управления цифровой экономикой и обществом с целью противостоять глобальным технологическим, финансовым, экономическим и социальным вызовам».

Государство подвергается общему потоку глобальных изменений под влиянием новых цифровых технологий. Достигнутые и внедренные в национальной платежной системе прогрессивные современные технологии позволили упростить жизнь населения, а в масштабах государства – практически свести на нет зависимость внутренних платежей от внешнеполитических воздействий и обеспечить контроль за движением денежных средств. Установленные механизмы защиты интересов Республики Казахстан ярко демонстрируют национальный характер казахстанской национальной платежной системы. Говоря о финансовой безопасности государства, следует исходить из того, что она может обеспечиваться исключительно системными методами. И национальная платежная система играет в этом процессе далеко не последнюю роль.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Есымханова З.К., Платежная система, Учебник, Нур-Султан, 2020.
2. Сейткасымов Г.С. Банковское дело: Учебник, 3-е доп и перераб. Астана, ИПЦ, КазУЭФМТ, 2016.
3. Мусина А.А., Парусимова Н.И., Усенбаев Т.М. Клиентоориентированность как основа цифровизации банковского обслуживания // Вестник КазУЭФМТ. – 2019 – № 4, – С. 120.
4. Есенгелдинова С.Ж., Усенбаев Т.М. Развитие платежной системы Казахстана в условиях финансовой глобализации //Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің жаршысы. – 2020, № 4.
5. Сайт Национального Банка РК <http://www.nationalbank.kz/>

Төлем қызметтер нарығындағы жаңа технологиялар жүйесі

Түйіндеме Мақалада барлық соңғы технологияларды пайдалана отырып, қаржы жүйесінің барлық спектріне қызмет көрсететін Ұлттық төлем жүйесі мемлекет пен қоғам үшін маңызды күрделі институт болып табылады. Заманауи технологиялар халықтың өмірін айтарлықтай жеңілдетеді және төлем қызметтерін ұсыну процесін жылдамдатады. Төлем қызметтерін көрсетуде отандық ақпараттық технологиялар әзірленуде және пайдаланылады, олардың кейбіреулері осы мақалада талқыланады. Ұлттық төлем жүйесі жаһандану және Қазақстанның әлемдік экономикалық жүйеге интеграциясы жағдайында елдің қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және оның экономикалық егемендігіне кепілдік беруге қабілетті Қазақстанның қаржы жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Мақалада Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің төлем жүйесі қарастырылады. Бұл жүйе Қазақстанның ұлттық төлем жүйесінде жетекші болып табылады және онда басым рөл атқарады, өйткені Ұлттық банктің төлем жүйесі арқылы саны жағынан маңызды және ұлттық төлем жүйесінде жүргізілген төлемдердің көлемі бойынша басым. Ұлттық банктің төлем жүйесін жетілдіру қажеттілігі нақты уақыт режиміндегі брутто есеп айырысу жүйесі іске қосылған кезде туындағаны атап өтілген. Бұл жүйе қазіргі уақытта Ұлттық Банктің төлем жүйесіне оның құрылымдық элементі ретінде енгізілген. Енгізілген заманауи технологиялардың арқасында төлем жүйесінде төлем тапсырмаларын дереу орындау тәртібін қарастыратын жедел аударым қызметі жұмыс істейді. Мақалада сонымен қатар жаңа технология – блокчейннің дамуы талқыланады. Бұл технология операциялар бойынша деректерді, соның ішінде төлем және есеп айырысу операцияларын сақтау үшін бөлінген орталықтандырылмаған желіні қалыптастыруға мүмкіндік береді, бұл ретте барлық деректер цифрлық форматта болуы керек.

Түйінді сөздер: төлем картасы, төлем жүйесі, криптовалюта, жылдам төлем қызметі, банкаралық ақша аудару жүйесі, төлем қосымшасы, блокчейн.

S.B. Nauruzkulova, Master of Economics
Taraz Regional University named after M.Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

System of new technologies in the market of payment services

Abstract. The article discusses the National Payment System, which serves the entire spectrum of the financial system using all the latest technologies, is a complex institution that is important for the state and society. Modern technologies greatly simplify the life of the population and speed up the process of providing payment services. Domestic information technologies are being developed and used in the provision of payment services, some of which are discussed in this article. The national payment system as a component of the financial system of Kazakhstan, capable of ensuring the country's financial security and guaranteeing its economic sovereignty in the context of globalization and Kazakhstan's integration into the world economic system.

The article deals with the payment system of the National Bank of the Republic of Kazakhstan. This system is the leading one in the national payment system of Kazakhstan and plays a dominant role in it, because through the payment system of the National Bank significant in number and predominant in volume of payments made in the national payment system. It is noted that the need to improve the payment system of the National Bank arose when the real-time gross settlement system was launched. This system is currently included in the payment system of the National Bank as its structural element. Thanks to the implemented modern technologies, the payment system operates an urgent transfer service, which provides for the procedure for the immediate execution of payment orders.

The article also discusses the development of distributed ledger technology – blockchain. This technology allows the formation of a distributed decentralized network for storing data on operations, including payment and settlement transactions, while all data must be in digital format.

Keywords: payment card, payment system, cryptocurrency, fast payment service, interbank money transfer system, payment application, blockchain.

М.Б. Байдаулетов¹, экономика ғылымдарының кандидаты

А.А. Сейдалиева², магистрант

^{1,2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ МӘНІ ЖӘНЕ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕП ПЕН АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ

Түйіндеме. Мақалада басқарушылық есептің пайда болуының алғышарттары, оның қаржылық есеппен негізгі айырмашылықтары, олардың бизнес ортасындағы рөлдері және қазіргі ғылыми тұжырымдамасы қарастырылады. Қаржылық есеп және басқарушылық есеп ұйымдарда қолданылатын бухгалтерлік есептің екі негізгі тәсілі болып табылады. Қаржылық есеп сыртқы есеп беруге бағытталған және белгілі бір уақыт кезеңіндегі компанияның қаржылық жағдайы мен нәтижелері туралы ақпарат береді. Оның негізгі мақсаты инвесторлар, кредиторлар және мемлекеттік органдар сияқты мүдделі тұлғаларды объективті және сенімді қаржылық ақпаратпен қамтамасыз ету болып табылады. Қаржылық есеп халықаралық қаржылық есептілік стандарттарын (IFRS) немесе ұлттық бухгалтерлік есеп стандарттарын басшылыққа алады. Басқарушылық есеп, керісінше, менеджменттің ішкі қажеттіліктеріне назар аударады және стратегиялық және операциялық шешімдерді қабылдауға көмектеседі. Ол компанияның шығындары, кірістері, пайдасы және ресурстардың тиімділігі туралы ақпарат береді. Басқару есебінде бюджеттеу, шығындарды есептеу және өнімділікті талдау сияқты әртүрлі әдістер мен құралдары қолданылуы мүмкін. Қаржылық есеп пен басқарушылық есептің негізгі айырмашылығы мақсатты аудиторияда және ақпараттың пайдалану мақсаттарында. Қаржылық есеп сыртқа бағытталған және жалпыға қолжетімді ақпаратты қамтамасыз етеді, ал басқарушылық есеп ішкі басқару қажеттіліктеріне бағытталған және жедел және стратегиялық шешімдер қабылдау үшін ақпарат береді. Қаржылық және басқарушылық есеп арасындағы айырмашылықты түсіну ұйымды тиімді басқару үшін өте маңызды. Бухгалтерлік есептің екі тәсілі де бірін-бірі толықтырады және бизнестегі әртүрлі тараптар мен процестерге қажетті ақпаратты береді.

Түйінді сөздер: басқарушылық есеп, басқару есебінің міндеттері, ғылыми түсінік, қаржылық есеп, кесте.

Кіріспе. Басқару есебінің қалыптасуы мен дамуын калькуляция мен өндіріс есебінің даму тарихынан бөлек түсінуге болмайды. Калькуляциялық есеп шаруашылық есеппен бірге пайда болып, биржалық операциялардың нәтижесі болды. Өндіруші әрқашан өнімді өндіру мен өткізу құнын оның өзіндік құнын және қанша тұратынын білуі керек. Оның дамуының басында шығындар есебі қарабайыр болып табылады. XVIII ғасырдың аяғында болған өнеркәсіптік революция, өндірісті жеке және мануфактурадан зауыттық ұйымдастыруға көшу, көптеген өнеркәсіптік кәсіпорындардың, акционерлік қоғамдардың және еркін кәсіпкерліктің

пайда болуы – бәсекенің, капитал нарығының, сондай-ақ еркін баға белгілеудің пайда болуына ықпал етті. Осы жағдайларда калькуляциялаудың, ең алдымен, тауардың пайдалылығын және нарықтық бағаның табыстылық деңгейін бағалау құралы ретіндегі маңызы артты.

Осы кезеңдерде ұйымдастырушылық-техникалық шешімдер пайда болды, олар: желілік өндіріс, өнімді конвейерлік құрастыру, автоматты өңдеу желілері. Қысқа уақыт ішінде нарыққа тиімді сұранысты толығымен қанағаттандыратын осындай тауарлар массасы шығарылды. Өндірісті басқару әлдеқайда күрделене түсті, мүдделі тараптар кәсіпкерлерден өздерінің қаржылық, өндірістік және коммерциялық қызметі туралы көбірек ақпарат беруін талап ете бастады. Сонымен қатар, шығындар есебінің кемшіліктері де анықталды, олар жедел шешімдер қабылдауға мүмкіндік бермейтін ақпарат берді. Ондаған цехтарда ауқымды жаппай өндірісте өндірілетін түпкілікті өнімнің өзіндік құнының орташаланған мәліметтері құнның қалыптасуының тұтас көрінісін көрсете алмады, өйткені жасырын себептерді табуға және құнының қымбаттауына әсер ететін себептерді табуға мүмкіндік бермеді. Бұл жағдайда пайда табу басқару жұмысының тиімділігіне, өндірісті нақты ұйымдастыруға және ресурстарды үнемдеу саясатын жүзеге асыруға көбірек тәуелді болды, бұл кәсіпорындағы бүкіл есеп жүйесін қайта құруды талап етті.

Сараптамалық бөлім. Басқару есебінің негізін салушылардың бірі – американдық ғалым, профессор К. Друри болып табылады. Ол өз еңбектерінде басқарушылық есептің мынадай ұстанымдарына назар аударады:

- басқарушылық есептің міндеттері;
- бухгалтерлік есеп ақпаратын пайдаланушылар;
- басқарушылық есеп пен қаржылық есеп жүйелерінің салыстырмалы сипаттамасы;
- шешім қабылдау процесі;
- басқару процесі.

Басқа шетелдік авторлардың әдебиеттерінде «басқару есебі» түсінігінің мынадай түсіндірмелерін табуға болады:

«Басқару есебі деген компанияны тиімді басқару мақсатында басшылыққа ақпаратты сәйкестендірумен, ұсынумен және түсіндірумен байланысты менеджменттің құрамдас бөлігі» (А. Упчерч) [1];

«Басқару есебі – бұл ұйымның басқару аппаратын оның қызметін жоғарылау, басқару және бақылау үшін пайдаланылатын ақпаратпен қамтамасыз ететін ұйым ішіндегі процесс» (Р. Энтони) [5];

«Басқару есебі – бұл кез келген объектілерді басқаруға қажетті ақпаратты анықтау, өлшеу, жинау, жүйелеу, талдау, декомпозициялау, түсіндіру және беру» (Ч. Хорнгрен) [5].

Сонымен қатар, біздің елімізде басқарушылық есептің жұмыс істеу қажеттілігі артып келеді. Себебі қазіргі заман талабы, кәсіп жүргізудегі сұраныс басқару есебімен тікелей байланысты. Мұны соңғы уақытта көптеген ғылыми еңбектердің, оқулықтардың, оқу құралдарының, монографиялардың және басқарушылық есепті ұйымдастыру мәселелеріне арналған мақалалардың пайда болуы дәлелдей алады. Еңбектері бухгалтерлік есепті ұйымдастыру мен әдістемесіне арналған белгілі ғалымдардың ішінде мыналарды атауға болады: М.А. Бахрушин, В.Б.

Ивашкевич, В.Е. Керимова, Г.М. Лисович, С.А. Николаев, В.Д. Новодворский, В.Ф. Пэйли, К.Т. Тайгашинова және т.б.

М.А. Бахрушина өзінің «Бухгалтерлік есептің басқару есебі» кітабында басқарушылық есепті «ұйымның басқару аппаратын жалпы ұйымды жоспарлау, басқару, бақылау және бағалау үшін пайдаланылатын ақпаратпен қамтамасыз ететін ұйымның бухгалтерлік есептің дербес бағыты» деп анықтайды. Бұл процесс мыналарды қамтиды: анықтау, басқару аппаратының өз функцияларын орындауы үшін қажетті ақпаратты өлшеу, бекіту, жинау, сақтау, қорғау, талдау, дайындау, түсіндіру және беру [3].

Басқару есебі – әрі жүйе, әрі зерттеу саласы. Ол, Бахрушинаның пікірінше, ұйымды басқару жүйесінің маңызды элементі болып табылады және қаржылық есеп жүйесімен қатар жұмыс істейді. Сонымен, жоғарыда келтірілген анықтамаларға сүйене отырып, басқарушылық есеп ұйымның басқару жүйесінің жұмыс істеуі үшін қажетті ақпаратты алуды және жеткізуді қамтамасыз ететін қуатты экономикалық ақпараттық жүйе деп қорытынды жасауға болады.

Басқару мен қаржылық есептің арасында көп ортақ нәрсе бар, олар біртұтас бухгалтерлік есептің өзара тәуелді бөліктері болып табылады. Бухгалтерлік есептің екі түрінің арасындағы байланыс келесідей:

- шешім қабылдау үшін бухгалтерлік есептің екі түрінің ақпараты қолданылады. Осылайша, қаржылық есеп деректері инвесторларға кәсіпорынның әлеуеті мен келешегін, инвестициялаудың орындылығын бағалауға көмектеседі, ал басқарушылық есеп деректерін менеджерлер басқару мәселелерінің кең ауқымын шешу үшін пайдаланады;

- жедел ақпарат тек басқару есебінде ғана емес, қаржылық құжаттарды дайындау үшін де қолданылады. Сондықтан қайталауды болдырмау үшін бастапқы ақпаратты жинау қаржылық және басқарушылық есептің де мүдделеріне сәйкес жүргізілуі керек;

- бухгалтерлік есеп түрлерінің әрқайсысында ортақ әдістерді қолдану (құжаттау, түгендеу, бағалау және калькуляциялау);

- бірыңғай есепке алу объектілері, яғни, екі жүйе де бірдей іскерлік транзакциялармен айналысады. Мысалы, қаржылық есеп жүйесінде элементтік түрде көрсетілген шығындардың түрлері (шикізат пен материалдар, енбекақы, амортизациялық аударымдар) деректері басқару есебінде бір мезгілде қолданылады. Дегенмен, біріктіруші белгілердің болуына қарамастан, бухгалтерлік есептің бұл екі түрі бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді. 1-кестеде келтірілген ақпаратты ескере отырып, айырмашылықтарды жан-жақты қарастырамыз. Осылайша, басқару есебін зерттеу, оны қаржылық есептен бөлек орналастыру мүмкін емес деген қорытынды жасауға болады. Басқару және қаржылық есеп бухгалтерлік есептің дамуының, оның эволюциясының логикалық нәтижесі болып табылады. Олар кәсіпорында біртұтас есеп жүйесінде бар және өзара әрекеттеседі. Қаржылық есеп есеп беру аппаратын негізінен сыртқы пайдаланушыларға: акционерлерге, кредиторларға, жеткізушілер мен сатып алушыларға, мемлекеттің салық және статистика органдарына, сондай-ақ қаржылық есеп деректері инвесторларға кәсіпорынның әлеуеті мен болашағын, инвестициялаудың орындылығын бағалауға көмектеседі.

Кесте 1 – Қаржылық және басқарушылық есептің негізгі айырмашылықтары

№	Ақпарат	Қаржылық есеп	Басқару есебі
1	Бухгалтерлік есептің мақсаты	Қаржылық есептің мақсаты кәсіпорынның қаржылық есептілігін жасау үшін қажетті мәліметтерді қамтамасыз ету болып табылады, олар өз әкімшілігіне де, сыртқы пайдаланушыларға да арналған	Басқару есебі кәсіпорын ішіндегі негізгі коммуникациялық жүйе болып табылады. Оның мақсаты – ұйым басшыларын өндірістік-шаруашылық қызметінің тиімділігін бақылауға, кәсіпорынды басқарудың ішкі мәселелерін шешуге, басқару шешімдерін іздеуге және негіздеуге қажетті ақпаратпен қамтамасыз ету
2	Іс қағаздарын міндетті түрде жүргізу	Қаржылық есептерді жүргізу заң бойынша міндетті болып табылады. Бухгалтерлік қаржылық есеп кәсіпорын басшылығының қалауына қарамастан, талап етілетін нысанда және қажетті дәлдік дәрежесінде жүргізіледі	Басқару есебіне қатысты оны жүргізу қажеттілігі туралы шешімді ұйым басшылығы қабылдайды
3	Ақпаратты пайдаланушылар	Қаржылық есеп пен есеп беру ақпаратын пайдаланушылар негізінен меншік иелері, кредиторлар, инвесторлар, салық органдары, бюджеттен тыс қорлар, мемлекеттік органдар, т.б. сыртқы пайдаланушылар.	Басқару есебінің ақпараты әр түрлі өкілеттілік пен жауапкершілік деңгейіндегі кәсіпорын басшыларына арналған
4	Бухгалтерлік есеп әдістері	Қаржылық есеп әдісінің элементтеріне мыналар жататыны белгілі: құжаттама, түгендеу, бағалау, калькуляциялау, шоттар мен екі жақты жазу, баланс және есеп беру	Бухгалтерлік есепті басқару есебі оның объектілерін көрсету үшін міндетті түрде жиынтықты емес, аталған элементтердің бір бөлігін ғана пайдалана алады
5	Ақпараттың ашықтық дәрежесі	Көптеген кәсіпорындардың қаржылық есептері қолжетім-ді. ҚР «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» заңы жеке, қоғамдық және мемлекеттік қорлар мен жарналар есебінен құрылған ашық акционерлік қоғамдар мен ұйымдарды заңда белгіленген мерзімде жылдық қаржылық есептілікті жариялауға міндеттейді	Басқару есебінің ақпараты үшінші тұлғалардың жеке және заңды тұлғаларына, салық қызметі мен басқа да мемлекеттік органдарға жабық
6	Ақпараттың дәлдігі мен сенімділік дәрежесі	Қаржылық есеп сенімділікке негізделген. Қаржылық есептер сыртқы тұтынушылар үшін дайындалады және қазірдің өзінде аяқталған, тексерілетін және сенімді транзакцияларды көрсетеді	Басқару есебінде ықтималдық есептеулер мен шамамен бағалаулар қолайлы. Бұл жағдайда басқару үшін ақпаратты алу жылдамдығы және оның маневрлік қабілеті бірінші дәрежелі мәнге ие
Ескерту – [3] колданылған әдебиет негізінде құрастырылған			

Басқару есебі жүйесі – шаруашылық жүргізуші субъекті ішінде басқару үшін экономикалық ақпаратты қалыптастыру және пайдаланумен байланысты қызмет саласы. Басқару есебі жүйесінде жасалған мәліметтерді менеджерлер кәсіпорынды басқару мәселелерінің кең ауқымын шешу үшін пайдаланады.

Басқару есебі – құрылымы мен бағыты бойынша күрделі, көп қырлы және біртекті емес жүйе, оның жұмыс істеуі мүмкін болатын тұжырымдамалық негізді нақты тұжырымдауды талап етеді. Басқару есебінің ғылыми тұжырымдамасы оның пәні мен әдісінің мазмұнына зерттеушілердің теориялық көзқарастарының жүйесі; шаруашылық жүргізуші субъектінің нақты экономикалық ортасы жағдайында оны практикалық жүзеге асырудың ең жалпы принциптерін тұжырымдау. Отандық бухгалтерлік есеп ғылымында «басқару есебінің субъектісі» түсінігін бір мәнді тұжырымдау мәселесі шешілмеген күйінде қалып отыр. Е.А. Мизиковскийдің пікірінше, басқарушылық есеп пәні «... басқару шешімдерін жоспарлау, нормалау, шектеу, талдау, бақылау және әзірлеуді» жүзеге асырумен байланысты [2]. Осы мәселе бойынша ұқсас ұстанымды В.В. Пэйли және Н.Д. Врублевский, олар да басқарушылық есеп пәнін жоспарлаумен, реттеумен, бюджеттеумен, өндіріс шығындарын талдаумен және есепке алумен байланыстырады [4]. Жоғарыда келтірілген тұжырымдардан біз басқару есебінің пәнін шаруашылық жүргізуші субъектінің қарапайым қызметінен жоспарланған пайда алу мақсатында ағымдағы және қысқа мерзімді басқару шешімдерін әзірлеуді ақпараттық қамтамасыз ету ретінде анықтаймыз. Басқару есебінің ғылыми концепциясын зерттей отырып, басқарушылық есептің әдістемесі мен әдістемесі ұғымдарын назардан тыс қалдыруға болмайды. Әдіс деп жалпы түрде белгілі бір ғылымның пәнін құрайтын құбылыстарды тану тәсілі түсініледі. Сонымен, бухгалтерлік есеп әдісі – бұл «ұйым мүлкінің қозғалысын, олардың қалыптасу көздерін және экономикалық нәтижелерін зерттеу әдістері мен белгілі бір әдістерінің жүйесі» [1]. Әдебиеттерде басқару есебінің әдісі нені білдіретіні туралы біршама қарама-қайшы пікірлер бар. Сонымен, М.А. Вахрушина басқару есебінде қолданылатын әдістер өте алуан түрлі және оларға мыналар кіреді: есеп әдісінің элементтері, индекстік әдіс, экономикалық талдау әдістері, математикалық әдістер. Басқарушылық есеп әдісі түсінігінің ең толық түсіндірмесі Ю.А. Мишина және И.Е. Мизиковский. Ю.А. Мишин, басқару есебінің әдісі «кәсіпорынның ақпараттық жүйесіндегі өндірістік есеп объектілерінің жағдайын көрсетудің әртүрлі әдістері мен әдістерін» қолдану болып табылады [5].

И.Е. Мизиковский «басқару есебінің әдісі – бұл шаруашылық жүргізуші субъектінің қарапайым қызметінде экономикалық пайда алу мақсатында ағымдағы басқару мен шығындарды тиімді ақпараттық қамтамасыз етуді құрылымдау әдістері мен әдістерінің жиынтығы» деп жазады. Ол «басқару есебі әдісінің құрамына ағымдағы шығындарды басқаруға қатысты ақпараттық массивтерді өнімді түрде жасауға мүмкіндік беретін құралдарды толық қамтуы керек...» фактісіне назар аударады. Жоғарыда келтірілген негіздемелерден біз басқарушылық есеп әдісі кәсіпорынның әдеттегі қызметі саласында экономикалық пайда алу мақсатында ағымдағы шығындарды басқаруды ақпараттық қамтамасыз етудің реттелген әдістері мен әдістерінің жиынтығы болып табылады деп

қорытынды жасауға болады. Егер басқару есебінің әдісі жүйе ретінде қарастырылса, онда оны құрайтын әдістер мен әдістер элементтер ретінде ұсынылуы мүмкін, олардың әрқайсысы шығындарды басқару құралы ретінде пайдаланылуы мүмкін. Әлемдік экономикадағы басқару есебін ұйымдастыру және жүргізу жөніндегі нұсқаулықтардың жобасына сәйкес басқарушылық есептің негізгі міндеттері келесідей болып табылады:

1. Ұйымның ресурстарын есепке алу. Басқарудың негізгі функцияларының бірі ұйымның ресурстарын, оның ішінде материалдық, қаржылық және еңбек ресурстарын пайдаланудың тиімділігін бақылау және арттыру мақсатында жедел, толық және сенімді есепке алуды қамтамасыз ету болып табылады. Кәсіпорынды басқару жүйесінде басқару есебін қолдану менеджерлерді ұйым ресурстарының болуы мен қозғалысын сипаттайтын ақпаратпен қамтамасыз етеді.

2. Қаржылық-шаруашылық қызметін бақылау және талдау. Бұл жерде бақылауды мыналарға бағытталған қызмет деп түсіну керек:

- кәсіпорын қызметіне қатысты қаржылық ақпараттың тұтастығын қамтамасыз ету;
- қызметтің негізгі көрсеткіштерін бақылау және өлшеу;
- жоспарланған нәтижелерге қол жеткізу үшін қажетті түзету шараларын әзірлеу және қабылдау.

3. Жоспарлау. Жоспарлауды жүзеге асыру, соның ішінде

- стратегиялық, тактикалық, операциялық аспектілер, талап етеді
- өткен, бүгін және болашақ туралы ақпарат беру.

4. Болжамды болжау және бағалау. Болжау өткен оқиғаларды талдау және жоспарлау мақсатында олардың санын анықтау негізінде күтілетін болашақ оқиғалардың әсері туралы пікірді білдіреді. Компания басшылығы өнімділік көрсеткіштерінің ықтимал өсу қарқынын, сондай-ақ компанияның нарықтағы тиісті үлесін ұстап тұру мүмкіндігін бағалауы керек.

Қорытынды. Кез келген кәсіпорында басқарушылық есеп жүйесінің рөлі өте үлкен екенін атап өткен жөн. Бұл жүйені енгізу басшыға, басшыларға және барлық қызметкерлерге қажет, өйткені басқару есебін дұрыс құрастырудың маңыздылығы ұйымның болашақ қызметін жоспарлауға және болжауға бағытталған міндеттеріне назар аударуды және басымдықты белгілеу үшін қажетті ақпаратты береді. Тиімді басқарушылық шешімдерді әзірлеу және қолдану компанияның нарықтағы бәсекеге қабілеттілігі мен нақты анықталған кадр саясатын жүзеге асырудың іргелі алғы шарты болады. Басқару есебінің жүйесін енгізудің нәтижелері күткеннен асады, өйткені олар туындайтын мүмкіндіктердің болашағын бағалау үшін аналитикалық ақпаратты қалыптастырады, қабылданған шешімдердің орындалуын бақылаудың қажетті тетіктерін қамтамасыз етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Тайгашинова К.Т. Басқару есебі: Оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2008.
2. Құлпыбаев С., Мельников В.Д. Қаржы негіздері, 2009.
3. Вахрушина М.А. Бухгалтерлік есепті басқару есебі. – М.: IKF Omega-L, 2002.
4. Врублевский Н.Д. Басқару шығындарының есебі: теория және практика: Қаржы және статистика, 2002.
5. Друри К. Басқару және өндіріс есебі: Оқу құралы; Пер. ағылшын тілінен: М.: UNITI-DANA, 2002.

М.Б. Байдаулетов¹, кандидат экономических наук, доцент
А.А. Сейдалиева², магистрант

^{1, 2} Казахский национальный университета имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Значение управленческого учета и отличие от финансового учета

Аннотация. Данная статья исследует различия между финансовым и управленческим учетом и их роли в бизнес-среде. Финансовый учет и управленческий учет являются двумя основными подходами к учету, которые используются в организациях. Финансовый учет фокусируется на внешней отчетности и предоставляет информацию о финансовом состоянии и результативности компании за определенный период времени. Его основная цель – предоставить объективную и достоверную финансовую информацию заинтересованным сторонам, таким как инвесторы, кредиторы и государственные органы. Финансовый учет руководствуется международными стандартами финансовой отчетности (МСФО) или национальными стандартами учета. Управленческий учет, с другой стороны, ориентирован на внутренние потребности управления и помогает принимать стратегические и оперативные решения. Он предоставляет информацию о затратах, доходах, прибыли и эффективности использования ресурсов компании. Управленческий учет может использовать различные методы и инструменты, такие как бюджетирование, калькулирование затрат и анализ производительности. Основное различие между финансовым и управленческим учетом заключается в целевой аудитории и целях использования информации. Финансовый учет ориентирован на внешние стороны и предоставляет общедоступную информацию, в то время как управленческий учет нацелен на внутренние потребности управления и предоставляет информацию для принятия оперативных и стратегических решений. Понимание различий между финансовым и управленческим учетом является важным для эффективного управления организацией. Оба подхода к учету взаимодополняют друг друга и обеспечивают необходимую информацию для различных сторон и процессов в бизнесе.

Ключевые слова: управленческий учет, задачи управленческого учета, научное понимание, финансовый учет, таблица.

M.B. Baydauletov¹, candidate of Economic Sciences, Associate Professor
A.A. Seidaliyeva², undergraduate

^{1, 2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

The significance of management accounting and the difference from financial accounting

Abstract. This article explores the differences between financial and management accounting and their role in the business environment. Financial accounting and management accounting are the two main accounting approaches that are used in organizations. Financial accounting focuses on external reporting and provides information about the financial condition and performance of a company over a given period of time. Its main purpose is to provide objective and reliable financial information to interested parties such as investors, creditors and government authorities. Financial accounting is guided by International Financial Reporting Standards (IFRS) or national accounting standards. Management accounting, on the other hand, focuses on the internal needs of management and helps make strategic and operational decisions. It provides information about the costs, revenues, profits, and resource efficiency of a company. Management accounting can use various methods and tools such as budgeting, costing and performance analysis. The main difference between financial and management accounting lies in the target audience and the purposes for which the information is used. Financial accounting is externally oriented and provides publicly available information, while management accounting is aimed at internal management needs and provides information for operational and strategic decision making. Understanding the differences between financial and management accounting is essential to the effective management of an organization. Both approaches to accounting complement each other and provide the necessary information for various parties and processes in the business.

Keywords: management accounting, management accounting tasks, scientific understanding, financial accounting, table.

K.A. Kurbanova¹, doctoral student

A.M. Akhmad², professor, PhD

A.Z. Nurmagambetova³, associate professor, candidate of economic sciences

^{1,3} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

² University of Darussalam Gontor, Ponorogo, Jawa Timur, Indonesia

ACTUAL ISSUES OF IMPLEMENTING ESG STANDARDS AS A SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE TERRITORY AND BUSINESS

Abstract. Currently, special attention is paid to the country's sustainable development strategy, which also takes into account the green financing system, through the adoption of new bills, concessional lending programs, simplification of the insurance system and tax cuts. Research shows the relevance of ESG banking. Banks view the ESG concept as an effective tool to increase customer and employee loyalty, attract investors and business partners, minimize risks, and adapt business strategies to emerging opportunities. The article considers legal documents on the implementation of the ESG-banking concept as an innovative benchmark for the sustainable development of the territory and agribusiness. The components and components of the ESG-model of the banking system of the agricultural sector are presented. Particular attention is paid to the rating of banks on the implementation of the ESG model. The authors paid special attention to the prospects for the development of ESG banking in relation to Kazakhstani conditions. Therefore, the article may be useful to researchers, managers of Kazakhstani banks and representatives of the agricultural industry, aimed at sustainable business development.

Keywords: ESG banking, agriculture, green standards and insurance, green project criteria, green bonds.

Introduction. The ESG agenda – Environmental, Social, and Corporate Governance – is increasingly coming to the fore in Kazakhstan. The need for widespread implementation of the principles of sustainable development is discussed at all levels. Thus, in November of this year, within the framework of the X Congress of Kazakhstan Financiers, an international conference «ESG – a new paradigm for the development of the financial market» was held in Kazakhstan under the auspices of the Kazakhstan Stock Exchange (KASE), as noted in energyprom.kz.

In 2022, all the necessary legal environment for «green» financing was formed in Kazakhstan, and the transition of the Republic of Kazakhstan to sustainable development is a matter of time. However, it is important to understand that ESG is not a “fashion trend”, but a strategic direction of development that requires long-term plans and serious investments. Accordingly, it is very important that the principles of sustainable development be followed by as many of the largest companies and industry leaders as possible. At the conference, in particular, an extremely positive moment was noted: in the Republic of Kazakhstan, one of the flagships in the promotion of ESG are steel companies.

In the realities of the present time, the strategy of sustainable development of the country and regions is important, aimed at import substitution and taking into account the system of green financing through the adoption of new bills, concessional lending programs, facilitating the insurance system and tax cuts.

Domestic and foreign practice shows the relevance of ESG banking in the financial sector, based on ESG principles, which are the direction of sustainable development of the territory and business, namely:

- Environmental, or environmental protection, determines how much the company cares about the environment and how it tries to reduce the damage caused to it;

- Social, or protecting the interests of society, shows the company's attitude towards staff, suppliers, customers, partners and consumers;

- Governance, or the quality of corporate governance, which implies transparency of reporting, management salaries, a healthy environment in offices, relations with shareholders, anti-corruption measures [1].

The analysis of ESG practices among rated companies showed that banks will determine the ESG agenda in Kazakhstan in the near future. Thus, 80% of companies from the real sector do not take ESG practices seriously, while almost a third of banks from the top 20 have already introduced KPIs for ESG metrics in their lending and investment processes. By the end of 2021, the share of such credit institutions reaches 50%, which significantly accelerates the process of ESG transformation [2].

Banks consider the ESG concept as an effective tool for increasing customer and employee loyalty, attracting investors and business partners, minimizing risks and adapting business strategies to emerging opportunities.

The scientific novelty of the study lies in the fact that the main components of the ESG-banking model in the field of the agricultural sector of Kazakhstan have been identified in order to identify an innovative benchmark for the sustainable development of territories. The purpose of the study was to determine the possibility of an innovative benchmark for the sustainable development of the territory and business through ESG banking [4].

Experimental part. The experimental part of the study consisted of studies by domestic and foreign scientists, official statistics, and scientific articles. Within the framework of the study, the authors used the methods of studying, analyzing, systematizing and generalizing the published approaches of scientists and practitioners. Being in the focus of scientific interest, ESG-banking is considered in the world and Kazakh scientific literature. Despite the large number of works, it is currently necessary to monitor the changing trends in ESG banking, which determines the relevance of the study. In scientific literature, ESG banking is a business model based on the principles of environmental, social and managerial responsibility. It generalizes the concepts of financial impact, green, responsible, social, sustainable, ethical banking, which emerged as an alternative to speculative banking to achieve socially significant goals, including the implementation of sustainable development goals and national goals [5].

There is an opinion that green banking is a banking model that creates opportunities to mitigate the negative impact on the human environment, and also allows the private sector to become an economic beneficiary of environmental activities. ESG banking expands the space of considered risks (environmental,

social, managerial) and their horizon in the interests of present and future generations [6]. The Association of Banks has formed the «Practical Recommendations of the Banking Community on the Implementation of ESG Banking in the Republic of Kazakhstan» in order to spread knowledge about ESG principles among financial market participants. The taxonomy provides for the identification, classification of phenomena and processes for evaluating the results of ESG banking. When justifying ESG banking, the following components are distinguished (Fig. 1):

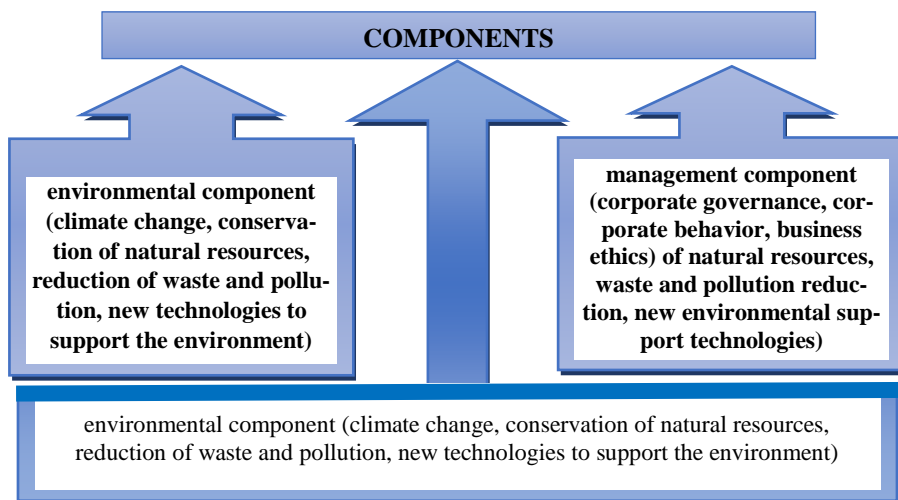

Figure 1. Components of ESG banking

Note – compiled by the authors, source [7]

Currently, a number of local documents have been developed that have an impact on the formation of processes within the framework of green financing.

Environmental topics in terms of the quality of disclosure remain at the same level of development. Many companies have come to the threshold where further development requires qualitative transformations. More and more Kazakh companies follow international standards when disclosing information and more often talk about the UN Sustainable Development Goals. We also see a trend towards the development of integrated reporting, where the sustainability report is not issued separately, but is combined with the commercial annual report, which contributes to a deeper integration of the ESG agenda. Current polls on climate change, diversity and inclusion, and human rights are rarely disclosed. Currently, a number of local documents have been developed that have an impact on the formation of processes within the framework of green financing. Environmental topics in terms of the quality of disclosure remain at the same level of development. Many companies have come to the threshold where further development requires qualitative transformations. More and more Kazakh companies follow international standards when disclosing information and more often talk about the UN Sustainable Development Goals. We also see a trend towards the development of integrated reporting, where the sustainability report is not issued separately, but is combined with the commercial annual report, which contributes to a deeper integration of the ESG agenda. Current polls

on climate change, diversity and inclusion, and human rights are rarely disclosed. Seven of the top 10 companies on the list were here last year as well, and these are organizations that consistently perform well, which is very encouraging. Among the top 10 there are a large number of state companies, and this gives us an idea of the serious plans of Kazakhstan regarding the ESG agenda at the state level. Separately, we want to note the financial sector (namely KazAgroFinance and Halyk Bank of Kazakhstan – which remain the leaders of the financial industry in terms of ESG disclosures) and the mining industry (Kazatomprom, Altynalmas and Inkai JV – as one of the industry leaders). In addition, four representatives of the energy sector are among the leaders at once.

These 10 companies presented the best ESG reporting practices in Kazakhstan in 2022. They are all prepared at a qualitative level, which is an order of magnitude higher than the average for Kazakhstan. All these Reports use international standards (usually GRI) and show fairly strict adherence to them.

Collaboration with banks in the field of sustainability allows companies to minimize their carbon footprint, reduce the impact on nature, as well as implement the best practices in the field of sustainability. In 2021, loans linked to sustainable development indicators were received by Halyk Bank, JSC Industrial Development Fund, and etc. Green agriculture projects are aimed at reducing CH₄ emissions in livestock production. In the crop industry, there are projects on the use of mineral fertilizers with a significant positive effect on soils; and irrigation infrastructure for efficient land irrigation. The taxonomy of green projects contains more stringent requirements that are as close as possible to international ones (types of projects and criteria). In turn, adaptation projects in agriculture are aimed at improving the resource efficiency of the drinking water supply infrastructure, building and modernizing infrastructure for the disposal of waste from water supply and sanitation systems, culverts and hydraulic structures. The requirements laid down in the taxonomy of adaptation projects are much softer and take into account Kazakhstani features and priorities to a greater extent [3]. Green business development and sustainable development of territories is possible with financial support. Cooperation with banks in the field of innovative development is possible in terms of ESG banking. In some respects, these reports are comparable to the global leaders in information disclosure in ESG reporting. However, the leaders of the Rating still have the potential for further development and improvement. The rating of companies for the implementation of the ESG model is presented in Table 1.

Table 1 – Best practices for ESG reporting in Kazakhstan in 2022

Rating 2021	Rating 2020	Company	Rating
1	2	NAC Kazatomprom	A
2	1	NC «KazMunayGas»	B+
3	3	KazTransOil	B+
4	5	Kazakhtelecom	B+
5	11	KazAgroFinance	B+
6	30	AC Altynalmas	B+
7	7	Samruk-Energy	B+
8	-	Joint venture «Inkai»	B
9	12	Karachaganak Petroleum Operating B.V.	B
10	8	People's Bank of Kazakhstan (Halyq Bank)	B

Note – compiled by the authors, source [7]

Thus, ESG is seen as an internal system of practices, controls and procedures that companies adopt to manage, make effective decisions, comply with laws and meet the needs of external stakeholders [8]. Based on the studied opinion of foreign and Kazakh scientists, it can be imagined that the ESG banking model should include the following components (Fig. 2).

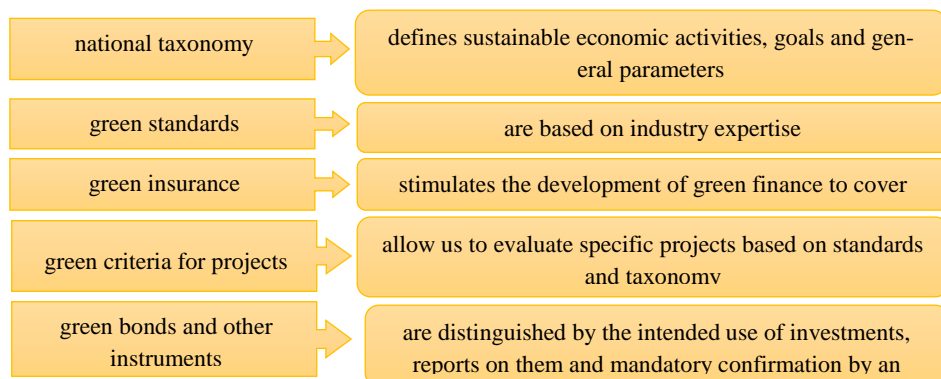

Figure 2. Components of an ESG banking model

Note – compiled by the authors, source [9]

In accordance with the above model, one of the components is green standards. When issuing a loan, the Bank takes into account the desire of the borrower to use the received funds for business development and environmental protection. Already in 2020, according to Shvetsov S., six banks in the Republic of Kazakhstan use ESG standards out of 12 systemically important ones (table 2).

Table 2 – Implementation of ESG standards in Kazakhstani banks

Bank	Characteristics of the implementation of ESG standards
KazAgroFinanc	The company is developing new ESG indices and exchange products, etc.
Halyq Bank	It lends and invests corporate and retail clients according to standards. The bank's share in the market of all investments in this industry in the Republic of Kazakhstan exceeds 60%. The bank is shaping an internal ESG culture: in 2019, containers for the collection of plastic cups, bottle caps and batteries appeared in the offices of large cities, and a collection of unwanted clothes was also organized
Development Bank of Kazakhstan	A dedicated team has been set up to oversee the credit parent group Societe Generale, which takes into account sustainability indicators
First Heartland Jýsan Bank	Implements the Concept of Responsible Banking, drawing on the experience of the EBRD (minority shareholder of the ICB), as well as IFC (World Bank Group). The Bank implements the concept of «green office» and initiatives aimed at minimizing the use of resources, separate waste collection and recycling of spent resources
Otbasy Bank	One of the bank's development goals is sustainable development – in terms of energy and water saving, separate waste collection, paper saving, selection of suppliers that meet the necessary criteria, as well as employee involvement. Since 2019, the Sign Everywhere technology has been introduced, which allows customers to exchange documents using an electronic digital signature (30% of mortgage loans in branches are issued paperless)

Table 2 continue	
Bereke Bank	The bank's development strategy plans to conduct an ESG assessment of new corporate loans, bring all its corporate purchases in line with ESG principles, reduce paperwork by 30% and create a «green office»
Forte Bank	Adheres to the ESG principles of sustainable development in all areas, including the provision of its operations. The bank's own energy consumption for 25% consists of renewable sources due to solar panels located at the head office and the purchase of «green» certificates from Solar Systems
Note – compiled by the authors, source [5; 18-22]	

In addition to green loans, there are ESG loans, in which the interest rate is tied to the fulfillment by the borrower of certain criteria, such as the reuse of recycled materials, the submission of ESG reports. Consultations on integrating ESG into business processes are in the highest demand (23% of respondents), loans tied to sustainable development KPIs are in second place (21%). At the same time, in 2022, loans linked to sustainability indicators and ESG consultations will cover half of customer requests. This indicates that in the near future large borrowers will be increasingly tested for adherence to ESG principles and the availability of relevant internal procedures [2].

Results and discussions. Digital transformation is an integral element and basis of sustainable development. Today we see a trend towards an increasing role of the financial sector in promoting the ESG agenda. As part of our digital transformation efforts, we have created new products such as digital mortgages, digital car loans and online insurance. Thus, we contribute to the achievement of digitalization goals at the state level. A new round of development of the Freedom Group is also due to the emergence of new areas of services and products that are related to ESG banking, responsible finance, circular economy, and so on. By deciding to include elements of new directions in our development strategy, we are not only contributing to the fight against climate change and stabilizing the social environment, but also contributing to a larger standardization of ESG reporting among issuers due to the strong demand from investors and other shareholders for disclosure of non-financial information.

Many countries have already formed their own mandatory regulatory framework for the disclosure of ESG information. Recognizing the need to keep up with international best practice, the Freedom Group separates ESG into a separate area in order to meet the requirements. We intend to become the best financial and digital platform – a single ecosystem, implementing the principles of ESG, increasing customer confidence and making the greatest possible contribution to the creation of a sustainable and prosperous society in Kazakhstan.

Using the potential of introducing green technologies is beneficial to two parties:

- there is an opportunity for the borrower to borrow funds at a reduced interest rate and increase the investor base;
- the bank enhances the reliability of clients and promotes the borrower's implementation of the principle of sustainable development.

First of all, companies that are engaged in the extraction and export of natural fertilizers and raw materials show great interest in ESG lending. Thus, large players are actively involved in the ESG transformation. Thus, by the end of 2021, 15% of respondent banks will have approved sustainable development

strategies or environmental policies, and 62% of those surveyed plan to implement these documents in 2022 and later (Fig. 3).

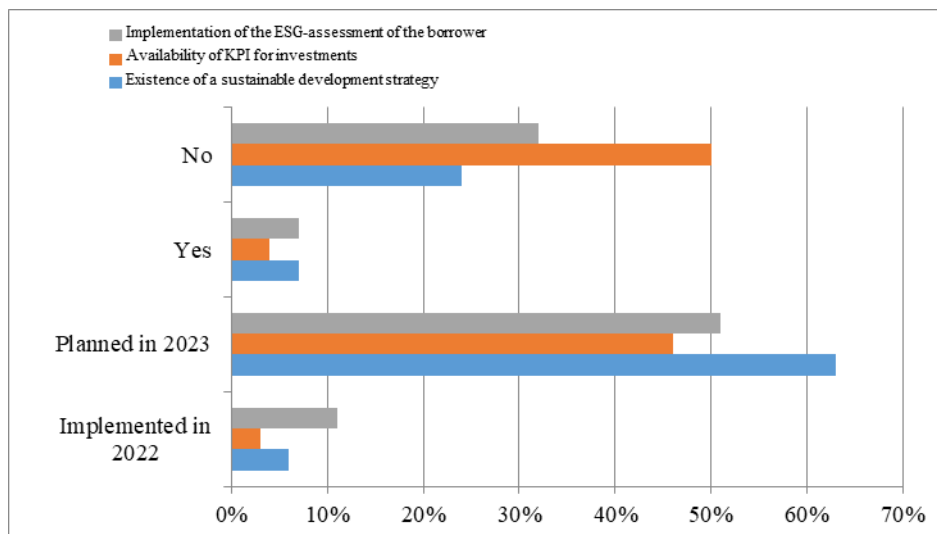

Figure 3. Results of a survey of banks on the use of sustainable development principles for 2021

Note – compiled by the authors, source [2]

The situation is worse in banks with KPIs for sustainable investments, which are implemented by only 4% of respondents in 2021, while 46% of banks see the introduction of such practices as a goal for the coming years, and the remaining half of the respondents are currently not considering the inclusion of such KPIs in its policy. At the same time, the share among the top 20 banks reached 40% by the end of 2021, which will create additional demand for green and social bonds in the financial market.

The next component of the ESG banking model is green insurance. The trend for the financial sector is the assessment of sustainable development risks. Compliance with the principles of sustainable insurance (PSI) involves:

- inclusion of ESG topics in the decision-making process;
- raising awareness of clients and partners of insurers about environmental, social and corporate issues;
- cooperation with regulators and other key stakeholders on ESG issues;
- regular public disclosure of information on the progress of PSI implementation.

Unfortunately, at present, among the signatories of PSI 91 insurance companies, there are no Kazakhstani insurers among them [10].

It should be noted that agribusiness is considered to be a risky lending sector, hence insurance has to be used. If we focus on weather changes, soil fertility, etc., then the risks of lending to agribusiness are high. Therefore, lending should be long-term, in this case, the risks of crop failure will decrease and the agribusiness will have time to modernize. Within 5 years, there will definitely be 2 harvest years that will allow us to return all loans.

ESG risks are systemic and are associated with public goods. Insurance executives do not see the use of ESG as a way to increase profits in the short term. However, non-compliance with the principles of ESG may adversely affect the solvency of insurance companies, policyholders and organizations financed by insurance capital in the long term.

Another opportunity for insurance companies is the use of ESG approaches when creating new insurance products (for example, environmental insurance, aquaculture insurance, renewable energy, etc.). The main ESG factors in relation to the insurance industry are presented in Table 3.

Table 3 – Major ESG Factors in the Insurance Industry

Factors	Characteristic
Environment	Climate change, biodiversity loss, water management, pollution risks
Social	Increasing the availability and quality of financial services for a wide audience, sales ethics, concern for human capital, respect for human rights, assessment of anthropogenic risks to human health, implementation of corporate pension pro-
Managerial	Compliance with regulatory requirements and acts, compliance with the best corporate governance practices, full and timely disclosure of corporate information, compliance with corporate ethics, coordination of interests of all stakeholders
Note – compiled by the authors, source [10]	

Since 2021, the Republic of Kazakhstan has established the main green criteria, according to which projects are considered for environmental friendliness: reduction of carbon dioxide emissions; increasing the recycling of materials; protection and restoration of biodiversity and natural objects, etc.

Financing can be received by projects in agriculture that meet the criteria in the following areas:

- taxonomy of green projects (criteria for green projects);
- taxonomy of adaptation projects (criteria for adaptive projects) (table 4).

Table 4 – Criteria for assessing the taxonomy of agriculture

Criteria	Characteristic
Taxonomy of green projects	
For existing industries – reduction of CH ₄ emissions by more than 20%; for new industries – the effect on the environment and climate	Implementation of livestock projects based on technologies for reducing CH ₄ emissions during the digestive process of cattle
The effect on the environment and climate is determined by the initiator and confirmed by the verifier	Purchasing for the purpose of using mineral fertilizers to increase the efficiency of absorption of nutrients and reduce the entry of harmful substances into the soil and groundwater, as well as greenhouse gases when
	Creation and modernization of irrigation infrastructure for efficient irrigation of agricultural land
	Implementation of projects aimed at increasing the sowing of perennial leguminous crops with the replacement of sowing of other crops
	Implementation of agricultural farming projects on degraded lands
	Implementation of projects aimed at reducing pollutants in diffuse runoff from agricultural lands

Table 4 continued	
Water prepared for irrigation and fertilization of lands meets the requirements of sanitary legislation	Creation and modernization of infrastructure for the use of wastewater for agricultural purposes
Taxonomy adaptation projects	
Emissions and use of CH ₄ as a renewable energy source	Creation and modernization of infrastructure for warehousing and long-term storage of manure
Reducing CO ₂ emissions by at least 20%	Creation and modernization of infrastructure for storage and processing of agricultural products (including elevators, dryers, refrigeration units, etc.)
	Production and purchase of new agricultural equipment, implementation of projects aimed at reducing greenhouse gas emissions in agriculture
Restoration of the neutral acid-base balance of the soil solution pH = 6.5 – 7.0.	Implementation of projects for chemical reclamation of acidic and saline agricultural lands using phosphogypsum or lime
Note – compiled by the authors, source [11]	

In foreign practice, a special tool is Green Bonds (green bonds). Participation in the issue of such bonds can be an excellent solution for maintaining the image of a financial institution, since all proceeds from them go to finance the company's environmental projects. Energy companies are already showing interest in them, developing the topic of wind energy in the Republic of Kazakhstan, as well as metallurgical companies that are investing heavily in reducing harmful emissions into the atmosphere (CO₂, SO₂), reducing river pollution, etc. The benefit from this tool is significant for all participants (Table 5).

Table 5 – Benefits of using the Green Bonds tool

Investor	Company
access to funding; diversification of investors; emergence of new stable and long-term investors; increased demand from the professional community and investors	sustainable financing allows stable development; the company has a competitive advantage; the company has new opportunities for business development; the company meets increased requirements for reporting on environmental, social and governance parameters (ESG)
Funding	Corporate social responsibility and ESG stand-
favorable conditions for issuing green bonds, exceeding subscription limits; rating agencies consider Green Bonds as part of the credit risk assessment procedure; there are proposals to include green bond trading in regular bond trading	green bonds are a great way to create environmental, social and governance awareness in an organization; strengthening the scope of CSR; efforts to promote the theme of environmental, social and management parameters of the company; an opportunity to contribute to the global theme of environmental care
Note – compiled by the authors, source [12]	

However, it is necessary to highlight the disadvantages of using the Green Bonds tool:

- in order to place green bonds, it is necessary to first pass the environmental review procedures;
- regularly report on the stage of project implementation and spending on it;

– the yield of such securities is lower than the yield of conventional bonds.

For responsible investors, banks issue green bonds that are traded on the Kazakhstan Stock Exchange and introduce a green deposit into the deposit line, which allows clients to receive market returns and achieve global sustainable development goals [5].

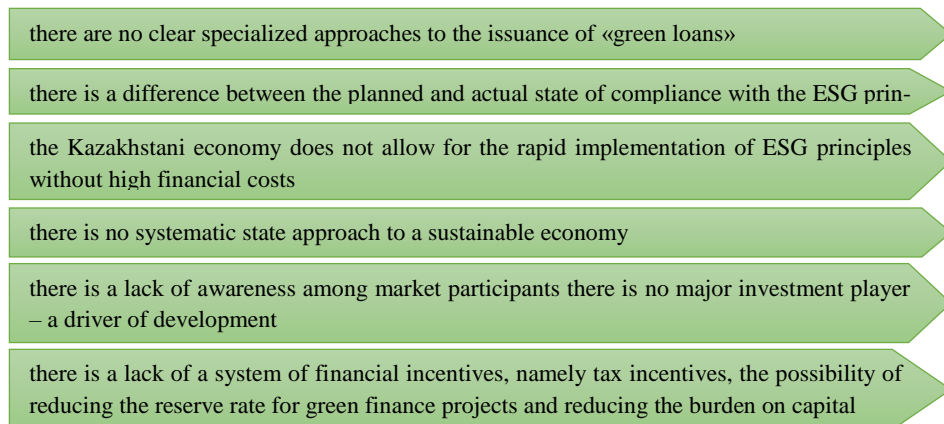

Figure 4. Reasons hindering the development of ESG banking in the Republic of Kazakhstan

Note – compiled by the authors, source [13]

The direction of green and social bonds has not gained distribution precisely in the agro-industrial complex. This is connected with the scarlet number of operating certified organic enterprises in the Republic of Kazakhstan and the reluctance of investors (due to high risks) to invest in the agricultural sector. Possible measures to support this direction can be:

- consideration of subsidizing the coupon rate of green bonds through the formation of an accessible and transparent mechanism for issuers to receive subsidizing the coupon rate;
- introduction of a simplified system for including ESG bonds in the Lombard List of the National Bank of the Republic of Kazakhstan;
- reduction of the tax rate to increase the investment attractiveness of green bonds [14].

Consequently, banks are increasingly active in promoting the overall ESG program in all sectors of the Kazakh economy. ESG banking is seen as an effective tool for increasing customer and employee loyalty, attracting investors and business partners, minimizing risks and adapting business strategies to emerging opportunities. Large Russian banks are implementing ESG standards, thereby becoming drivers of territory and business development.

Conclusion. The driver of sustainable development can be the use of technologies for transforming the financial sector – ESG banking. However, an approved ESG banking model does not exist in a single ideal form that is focused on long-term profits in the real sector of the economy. The transition to ESG banking must be carried out in a complex manner, which requires significant costs. This is due to the consideration of a wide range of risks and a wide planning horizon. It is necessary to form new ones: opportunities (linking strategies

with global priorities); markets; communications (indicators, standards, reporting, technologies); mechanisms of interaction between business, society, government; investment and capital. A special area should be the development and implementation of comprehensive state regulation for the integration of ESG factors in the corporate activities of banks. They should contain requirements, rules and conditions for working with green bonds, green loans and green financing projects. In turn, ESG banking can become an innovative benchmark for the sustainable development of territories and business.

REFERENCES

1. Gruzdeva K.N., Zaborovskaya A.E. (2022). ESG-kontseptsiya kak orientir ustoychivogo razvitiya rossiyskogo bankovskogo sektora [ESG-concept as a benchmark for the sustainable development of the banking sector]. XVI International Conference "Russian regions in the focus of change". – 405-409.
2. Korshunov R., Saraev A. ESG banking for the 1 st half of 2021: Green book. Chapter Raexpert.ru [Electronic resource]. URL: https://raexpert.ru/researches/banks/esg_1h2021 (date of access: 05/10/2023).
3. Pavlova T. How banks influence the environmental and social responsibility of companies. Vedomosti& [Electronic resource]. URL: <https://www.vedomosti.ru/partner/articles/2021/09/03/884772-banki-ekologicheskuyu> (date of access: 05/10/2023).
4. Volkova I.A., Leushkina V.V., Pogrebtsova E.A. (2022) ESG-banking kak innovatsionnyy orientir ustoychivogo razvitiya territorii i biznesa [ESG-banking as an innovative benchmark for sustainable development of the territory and business]. Voprosy innovatsionnoy ekonomiki. 12. (2). – 879-896.
5. Vysokov V.V. (2021). Gibkaya tsifrovizatsiya ESG-bankinga [Flexible digitalization of ESG banking]. Rostov-on-Don: Izd-vo RGEU (RINKh).
6. Dotzour M.G., Manning S. Environmental Banking. A Reprint from Tierra Grande, the Real Estate Center Journal, April. – 2002
7. Practical recommendations of the banking community on the introduction of ESG banking in the Republic of Kazakhstan. pwc.com [Electronic resource]. URL: <https://www.pwc.com/kz/en/assets/esg/esg-disclosure-rating.pdf> (accessed 05/10/2023).
8. Kachura I.S. The growing trend of application and the importance of implementing the concept of environmental, social and corporate governance (ESG) // Young researcher Dona. – 2022. – No. 1. – p. 81-84.
9. «Green» taxonomy. What is it and what are the new criteria for «green» projects. Sber.pro [Electronic resource]. URL: <https://sber.pro/publication/zelenaia-taksonomiia-ctoeto-takoe-i-kakovy-novye-kriterii-dlia-zelionykh-proektov> (date of access: 05/10/2023).
10. Nikitina T. Who became the most «green» insurer. Trends.rbc.ru [Electronic resource]. URL: <https://trends.rbc.ru/trends/green/60537a1a9a79478d90d5aba9> (date of access: 05/10/2023).
11. Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 31, 2021 No. 996. On approval of the classification (taxonomy) of «green» projects to be financed through «green» bonds and «green» loans
12. Nekrasov G. «Green» investments as a new trend in the banking sector [Electronic resource]. URL: <https://bosfera.ru/bo/zelenye-investicii-kak-novyy-trend-v-bankovskom-sektore> (date of access: 05/09/2023).
13. Midler E.A. Methodology for evaluating green banking tools in emerging markets // Scientific notes of the International Banking Institute. – 2021. – No. 3(37). – с. 58-68.
14. Shershneva E.G., Kondyukova E.S., Jafarli L.Ya.K., Nobrega M.A.R. «Green» banking as a format of social responsibility in an eco-oriented economy // Bulletin of UrFU. Series: Economics and Management. – 2018. – No. 4. – p. 670-689. – doi: 10.15826/vestnik.2018.17.4.030.

К.А. Курбанова¹, докторант
А.М. Ахмад², профессор, PhD докторы
А.З. Нурмагамбетова³, экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор

^{1,3}әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Даруссалам Гонтор Университеті, Понорого, Индонезия

Аумақты және бизнесті тұрақты дамыту үшін ESG стандарттарын енгізудің өзекті мәселелері

Түйіндеме. Қазіргі уақытта жаңа заң жобаларын, жеңілдетілген несие беру бағдарламаларын қабылдау, сақтандыру жүйесін жеңілдету және салықтарды азайту арқылы жасыл қаржыландыру жүйесін ескеретін елдің орнықты даму стратегиясына ерекше назар аударылып отыр. Зерттеулер ESG-банкингінің өзектілігін көрсетеді. Банктер ESG тұжырымдамасын клиенттер мен қызметкерлердің адалдығын арттырудың, инвесторлар мен іскери серіктестерді тартудың, тәуекелдерді азайтудың және пайда болатын мүмкіндіктерге бизнес стратегияларын бейімдеудің тиімді құралы ретінде қарастырады. Мақалада ESG-банкинг тұжырымдамасын аумақтың және агробизнесінің тұрақты дамуының инновациялық бағдары ретінде енгізу жөніндегі құқықтық құжаттар қарастырылған. Аграрлық саланың банк жүйесінің ESG-модельдерінің компоненттері мен компоненттері ұсынылған. ESG-модельін енгізу бойынша банктердің рейтингіне ерекше назар аударылды. Авторлар қазақстандық жағдайларға қатысты ESG-банкингтің даму перспективаларына ерекше назар аударды. Яғни, мақала зерттеушілерге, қазақстандық банктердің басшыларына және бизнесті тұрақты дамытуға бағытталған аграрлық сала өкілдеріне пайдалы болуы мүмкін.

Түйінді сөздер: ESG-банкинг, аграрлық сала, жасыл стандарттар және сақтандыру, жасыл жобалық критерийлер, жасыл облигациялар.

К.А. Курбанова¹, докторант
А.М. Ахмад², профессор, доктор PhD
А.З. Нурмагамбетова³, кандидат экономических наук, ассоциированный профессор
^{1,3} Казахский Национальный университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
² Университет Даруссалам Гонтор, Понорого, Индонезия

Актуальные вопросы внедрения ESG стандартов для устойчивого развития территории и бизнеса

Аннотация. В настоящее время особое внимание уделяется стратегии устойчивого развития страны, учитывающей в том числе и систему зеленого финансирования, посредством принятия новых законопроектов, программ льготного кредитования, облегчения системы страхования и снижения налогов. Исследования показывают актуальность ESG-банкинга. Банки рассматривают концепцию ESG как эффективный инструмент повышения лояльности клиентов и сотрудников, привлечения инвесторов и деловых партнеров, минимизации рисков и адаптации бизнес-стратегий к возникающим возможностям. В статье рассмотрены правовые документы по внедрению концепции ESG-банкинга как инновационного ориентира устойчивого развития территории и агробизнеса. Представлены компоненты и составляющие ESG-модели банковской системы аграрной отрасли. Особое внимание уделено рейтингу банков по внедрению ESG-модели. Авторы особое внимание уделили перспективам развития ESG-банкинга применительно к казахстанским условиям. Следовательно, статья может быть полезна исследователям, руководителям казахстанских банков и представителям аграрной отрасли, нацеленных на устойчивое развитие бизнеса.

Ключевые слова: ESG-банкинг, аграрная отрасль, зеленые стандарты и страхование, зеленые критерии проектов, зеленые облигации.

Д.Ө. Дүйсен¹, студент
Г.С. Маргацкая², кандидат экономических наук, профессор
^{1,2} Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

ФИНАНСОВЫЙ РЫНОК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Аннотация Развитию отдельных сегментов финансового рынка, росту его участников и объему сделок способствует совершенствование деятельности финансовых институтов, благодаря чему также на финансовом рынке появляются новые виды услуг. Современный финансовый рынок намного расширил границы своего классического восприятия как системы денежных отношений, обеспечивающих формирование и распределение финансовых активов в экономике специальными институтами и инструментами. Это связано с трансформацией первоначального рынка перераспределения денежных ресурсов в мега-агрегатора финансовых, платежно-расчетных, оценочностоимостных и даже цифровых потоков экономики. Целью моей статьи является на основе анализа ключевых сегментов финансового рынка Казахстана выявить основные проблемы и обосновать перспективы его развития в условиях цифровизации. Для достижения цели работы поставлены следующие задачи: изучить современную инфраструктуру финансового рынка Казахстана; рассмотреть нормы регулирования деятельности участников финансового рынка; проанализировать текущее состояние базовых сегментов финансового рынка; провести оценку возможных рисков при работе на финансовых рынках; обосновать основные направления развития финансового рынка в условиях цифровизации продуктов и услуг. Объектом исследования являются выступают инструменты финансового рынка базовых сегментов финансового рынка Казахстана. Научная новизна заключается в обосновании рекомендаций по минимизации финансовых рисков и цифрового мошенничества в Республике Казахстан.

Ключевые слова: финансовый рынок, банковская система, цифровых потоков экономики, мега-агрегатора финансовых, эффективность инвестиционных процессов.

Введение. Финансовые рынки являются важной составной частью экономики страны. Они обслуживают денежные потоки, направляя их в самые эффективные отрасли экономики, способствуют вовлечению финансовых активов в производственную сферу и интеграции отечественной экономики в международное сообщество. Финансовый рынок представляет собой очень сложный механизм, который пока не описан ни одной теорией до конца. Их существует множество – фундаменталистские, технические, теория случайных блужданий и особняком – теория рефлексивности Сороса [1]. И, несмотря на некоторую неопределенность и множество методов анализа рынка, фондовые ценности – наиболее

привлекательный на сегодня «товар» для множества инвесторов. Посредством финансовых рынков осуществляется межотраслевой, международный перелив капиталов. Механизмы этих рынков в этом отношении значительно эффективнее прямого инвестирования средств и позволяют оптимизировать структуру и динамику общественного воспроизводства. И хотя многие экономисты время от времени пытаются это опровергнуть, это утверждение уже прошло испытание временем.

Функционирование финансового рынка дает возможность упорядочить и повысить эффективность инвестиционных процессов, поэтому в данный момент актуально его развитие в нашей республике. В настоящее время структурная реформа осуществлена во всех сегментах финансового сектора. Банковская система Казахстана отвечает основным международным стандартам банковской деятельности, в стране функционируют финансовые рынки с развитой инфраструктурой. Пенсионная и платежная системы страны являются наиболее продвинутыми в пространстве ЕАЭС. В финансовую систему внедряются передовые информационные технологии, к которым на современном этапе возрос интерес, так как именно выбор правильных финансовых инструментов развивает и укрепляет финансовый сектор государства. А развитие финансового сектора поддерживает устойчивый рост казахстанской экономики, что позволяет Казахстану претендовать на достойное место среди развитых стран в мировой экономике. Таким образом, финансовый рынок выполняет одну из важнейших функций для экономики государства, которая заключается в распределении временно свободных денежных средств между субъектами экономических отношений, которое для развития экономики должно быть эффективным.

Экспериментальная часть. Развитию отдельных сегментов финансового рынка, росту его участников и объему сделок способствует совершенствование деятельности финансовых институтов, благодаря чему также на финансовом рынке появляются новые виды услуг. Современный финансовый рынок намного расширил границы своего классического восприятия как системы денежных отношений, обеспечивающих формирование и распределение финансовых активов в экономике специальными институтами и инструментами. Это связано с трансформацией первоначального рынка перераспределения денежных ресурсов в мега-агрегатора финансовых, платежно-расчетных, оценочностоимостных и даже цифровых потоков экономики. Целью моей статьи является на основе анализа ключевых сегментов финансового рынка Казахстана выявить основные проблемы и обосновать перспективы его развития в условиях цифровизации. Рассмотрим особенности организации финансового рынка в РК. Согласно установленному в РК органами государственного регулирования порядку представления финансовой отчетности структуру финансового рынка можно представить следующим образом (рисунок 1).

Финансовый рынок существует в интересах всего общества в целом, способствует удовлетворению потребностей граждан, сохранению и приумножению благосостояния, стимулируя экономическое развитие государства, посредством накопления свободных денежных средств и преобразования их в инвестиционный капитал, с минимальными рисками.

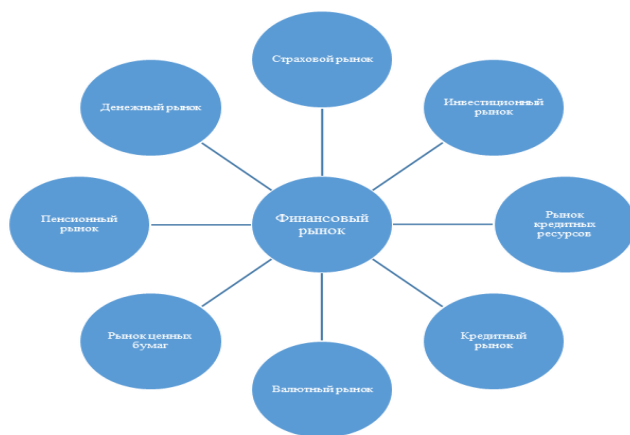

Рисунок 1. Структурная модель финансового рынка

Примечание – составлено автором по данным источника [2]

Исторические наблюдения показывают постоянную неравномерность роста рисков на всех сегментах финансового рынка, что вызывает сложности по их минимизации, особенно в условиях геополитической напряженности через наложение всевозможных санкций экономического характера. Рассматривая финансовый рынок в зависимости от предмета оборота, можно выделить четыре больших сегмента: рынок ценных бумаг; рынок капитала; валютный рынок; рынок деривативов (рынок производных финансовых инструментов). В свою очередь, финансовый рынок делится еще на три вида в зависимости от участников: банковский сектор, страховой и прочие финансовые услуги, именно в третью самую большую группу относят рынок ценных бумаг.

Рассмотрим основные финансовые инструменты и кратко их охарактеризуем, чтобы понять, что каждый из этих инструментов означает. По состоянию на 1 апреля 2023 года страховой сектор Республики Казахстан представлен 26 страховыми организациями, из которых 10 – по страхованию жизни [1]. За последние три года структура рынка не претерпела существенных изменений. Основными тенденциями были выход на рынок новых компаний по страхованию жизни и консолидация компаний по общему страхованию. Отсутствие российских игроков на страховом рынке Казахстана избавило его от передела, подобного тому, что претерпел банковский сектор РК в 2022 году. В составе десятки крупнейших отечественных страховых компаний по итогам года произошло лишь два изменения, причем оба – в самой нижней части топ-10. В 2022 году на отечественном страховом рынке была совершена одна сделка M&A, и именно она стала импульсом для самого быстрого продвижения в списке крупнейших. Компания Freedom Finance Insurance поглотила СК «Лондон-Алматы», что позволило ей подняться с 15-го места по объему активов в секторе на начало 2022 года (ранжирование произведено на основе статистики Нацбанка) до девятой позиции в ренкинге на начало 2023-го. Вторым новичком десятки стала компания KM Life, которая с 14-й строчки поднялась на десятую.

Покинули топ-10 КСЖ «Standard Life» (с девятого места опустилась на 12-е) и СК «Казахмыс» (была десятой, стала 11-й).

Позиции четырех компаний в топ-10 по итогам года не изменились: СК «Евразия» (№ 1), СК «Халык» (№ 4), государственная KazakhExport (№ 5) и КСЖ «Евразия» (№ 8). И еще две пары игроков совершили своего рода рокировки. Компания «Халык-Life» поднялась с третьего на второе место, оттеснив на одну ступеньку вниз компанию Nomad Life. Аналогичная перестановка произошла между шестым и седьмым местами: компания Freedom Finance Life сделала один шаг вверх, а СК «Виктория» опустилась на одну строчку вниз. Продажа СК «Лондон-Алматы» привела к тому, что количество игроков в секторе уменьшилось с 27 до 26, из них 17 – это компании общего страхования (КОС), девять – компании по страхованию жизни (КСЖ). И уже в этом году был завершен процесс миграции компании «Коммекс-Өмір» из отрасли общего страхования в отрасль страхования жизни. Новую лицензию организация получила 1 февраля, а весь ее старый портфель был передан аффилированным СК «Сентрас Иншуранс» (№ 17 по размеру активов) и КСЖ «Сентрас Коммекс Life» (№ 24). Основные параметры сектора продолжают демонстрировать стабильный рост. Ключевым фактором устойчивости страхового сектора являются достаточный запас прочности и устойчивое финансовое положение страховщиков. За последние три года активы страховых компаний выросли на 74,6% до 2 трлн тенге. Это позволило увеличить участие страхового сектора в ВВП страны за последние три года с 1,7% до 2,22%, но проникновение страхования все еще остается на низком уровне (рисунок 2).

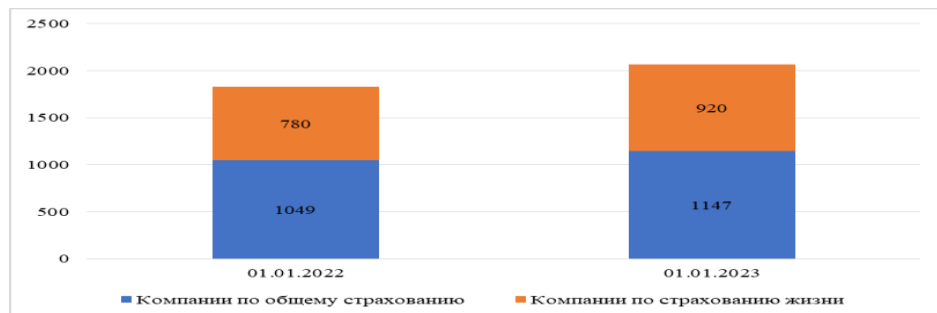

Рисунок 2. Активы страхового сектора (млрд. тг.)

Примечание – составлено автором по данным источника [12]

Тем не менее, показатели страхового сектора оптимистичны. Объем страховых премий увеличился на 69,1% и достиг 642 млрд тенге. Количество договоров страхования выросло в 1,5 раза до 10,3 млн договоров, из которых 86% заключено с физическими лицами. Общий объем страховых выплат увеличился на 23%. В 2022 году объем торгов на рынке ГЦБ значительно увеличился на фоне роста объемов размещений со стороны МФ РК в целях финансирования дефицита бюджета. Государственный долг, торгуемый на казахстанской фондовой бирже, продолжил рост (21% г/г).

Доля участия нерезидентов на рынке ГЦБ продолжила сокращаться. Безрисковая кривая доходности в течение 2022 года сохраняла инвертированную (обратную) форму, демонстрируя увеличение на краткосрочных отрезках и снижение на более длинных отрезках. Индекс доходности корпоративных облигаций (KASE_BMY) за 2022 год вырос на 2,04 б.п. до 12,66. Объем торгов на рынке корпоративных облигаций в 2022 году незначительно вырос $\frac{2}{3}$, но ниже уровня до пандемии. В целом в структуре выпусков ГЦБ РК наблюдается тренд на укрупнение, что способствует улучшению ликвидности рынка ценных бумаг (рисунок 3).

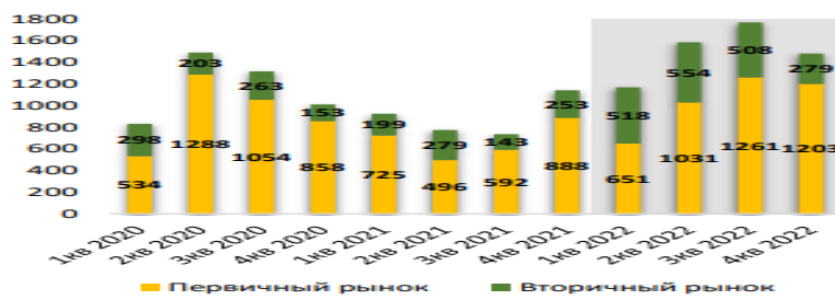

Рисунок 3. Объем сделок на рынке ГЦБ МФ РК (млрд. тг.)

Примечание – составлено автором по данным источника [5]

На вторичном рынке ГЦБ объем торгов за 2022 год составил 1 858,7 млрд тенге, что в 2,1 раза больше $\frac{2}{3}$. Доля торгов нотами НБРК на вторичном рынке составила 39,1 % или 727,8 млрд тенге от общего объема торгов, доля МЕКАМ – 54,3 % или 1 009,1 млрд тенге, доля еврооблигаций Республики Казахстан – 4,7 % или 87,3 млрд тенге, оставшиеся 1,9 % или 34,5 млрд тенге приходятся на сделки с ГЦБ иностранных государств.

По состоянию на 1 января 2023 года банковский сектор РК представлен 21 банком второго уровня, из которых 12 банков с иностранным участием, в том числе 9 дочерних банков. По итогам 2022 года высоколиквидные активы банков второго уровня составили порядка 13,5 трлн тенге, или 30,3% от активов, что позволяет банкам обслуживать свои обязательства в полном объеме (рисунок 4).

Рисунок 4. Динамика активов, ссудного портфеля и займов с просроченной задолженностью банковского свыше 90 дней банковского сектора РК (трлн. тг.)

Примечание – составлено автором по данным источника [2]

Совокупные активы банковского сектора за 2022 год увеличились на 18,4%, до 44,6 трлн тенге (за декабрь 2022 года рост на 3,5%), в основном за счет роста ссудного портфеля на 20,1%. Обязательства банковского сектора увеличились за 2022 год на 18,9%, до 39,3 трлн тенге (за декабрь 2022 года рост на 4,0%), в основном за счет роста вкладов населения на 26,0%. В структуре обязательств банковского сектора основную долю – 80,3%, или 31,6 трлн тенге, занимают вклады клиентов (рисунок 5).

Рисунок 5. Динамика обязательств банковского сектора (трлн. тг.)

Примечание – составлено автором по данным источника [5]

По состоянию на 1 января 2023 года банковский сектор имеет достаточный запас капитала. Коэффициент достаточности основного капитала (κ_1) – 18,5%, коэффициент достаточности собственного капитала (κ_2) – 21,7%, что в среднем по системе существенно превышает установленные законодательством нормативы (рисунок 6).

Кредиты экономике увеличились за 2022 год на 23,3%, до 22,8 трлн тенге (за декабрь 2022 года рост на 2,7%). Объем кредитов в национальной валюте за 2022 год увеличился на 26,4%, до 21,0 трлн тенге (за декабрь 2022 года рост на 2,7%), объем кредитов в иностранной валюте уменьшился на 3,1%, до 1,9 трлн тенге (за декабрь 2022 года рост на 2,8%).

Рисунок 6. Достаточность капитала (трлн. тг.)

Примечание – составлено автором по данным источника [5]

В результате удельный вес кредитов в тенге за 2022 год увеличился с 89,7% до 91,9%. За 2022 год всего было выдано новых кредитов на 24,2

трлн тенге, что на 12,8% больше по сравнению с 2021 годом. При этом в декабре 2022 года выдано 2,6 трлн тенге, что на 7,3% больше, чем месяцем ранее [5].

Результаты. Исходя из проведенного в статье анализа можно сделать выводы:

1. Функционирование финансового рынка дает возможность упорядочить и повысить эффективность инвестиционных процессов, поэтому в данный момент актуально его развитие в нашей республике. В настоящее время структурная реформа осуществлена во всех сегментах финансового сектора. Банковская система Казахстана отвечает основным международным стандартам банковской деятельности, в стране функционируют финансовые рынки с развитой инфраструктурой. Пенсионная и платежная системы страны являются наиболее продвинутыми в пространстве ЕАЭС. В финансовую систему внедряются передовые информационные технологии, к которым на современном этапе возрос интерес, так как именно выбор правильных финансовых инструментов развивает и укрепляет финансовый сектор государства. А развитие финансового сектора поддерживает устойчивый рост казахстанской экономики, что позволяет Казахстану претендовать на достойное место среди развитых стран в мировой экономике. Таким образом, финансовый рынок выполняет одну из важнейших функций для экономики государства, которая заключается в распределении временно свободных денежных средств между субъектами экономических отношений, которое для развития экономики должно быть эффективным.

2. В 2022 году ситуация на внешнем рынке характеризовалась высокой неопределенностью и наличием повышенной волатильности. Геополитический конфликт между Россией и Украиной стал основной причиной большого количества беспрецедентных санкций против России, ухудшения проблем с поставками, что спровоцировало мировой общий рост цен, в том числе на энергоносители. Это усилило наблюдавшееся инфляционное давление в мировой экономике. Мировой фондовый рынок также развивался в условиях неопределенности на фоне глобального кризиса цепочек поставок, рекордных показателей инфляции, ужесточения денежно-кредитных условий мировыми центральными банками, опасения рецессии в мире. Падению индексов фондовых рынков в мире дополнительно способствовал геополитический конфликт между Россией и Украиной. Государственный долг, торгуемый на казахстанской фондовой бирже, продолжил рост. На рынке ГЦБ значительно увеличился объем торгов на фоне увеличения размещений со стороны МФ РК для финансирования дефицита бюджета. Доля участия нерезидентов на рынке ГЦБ продолжает сокращаться. Безрисковая кривая доходности сохраняла инвертированную (обратную) форму, демонстрируя увеличение на краткосрочных отрезках и снижение на более длинных отрезках. На депозитном рынке достигнут исторический максимум по объему депозитов в депозитных организациях. Это обусловлено принятыми мерами по поддержке тенговых вкладов и повышением ставок вознаграждения. Ставки по тенговым депозитам выросли вслед за увеличением базовой ставки. Долларизация в депозитных организациях снижается: долларизация юридических вкладов достигла минимума за последние 9 лет, долларизация депозитов физических лиц – минимума с

июля 2007 года. Повышение базовой ставки привело к росту ставок по кредитам юридических лиц. При этом ставки по кредитам физических лиц реагировали слабо на изменение денежно-кредитных условий. Общий объем кредитов экономике (остаток) продемонстрировал рост: рост потребительского кредитования был связан с высокими инфляционными ожиданиями, ипотечного кредитования – с льготными ипотечными программами. Рост кредитов юридических лиц ускорился по сравнению с итоговым значением предыдущего года. Увеличение зафиксировано практически во всех отраслях [6].

В 2022 году геополитическая обстановка повлияла не только на фондовый рынок и банковский сектор, страховые компании тоже почувствовали трудности и хаос, царящий на мировой арене. АРРФР внес ряд лояльных изменений в регуляторные нормы. Введенные в отношении России санкции могли и могут оказать влияние на страховой сектор Казахстана в части переоценки инвестиционных инструментов и понижения рейтингов перестраховочных компаний, находящихся в РФ. Поэтому регулятором предусмотрены меры для поддержки казахстанских страховщиков в части послаблений по выполнению пруденциальных нормативов страховыми организациями из-за снижения рейтинга эмитентов и увеличения курса валют на 10% и выше.

3. По состоянию на 1 апреля 2023 года страховой сектор РК представлен 26 страховыми организациями, из которых 10 – по страхованию жизни [6]. За последние три года структура рынка не претерпела существенных изменений. Основными тенденциями были выход на рынок новых компаний по страхованию жизни и консолидация компаний по общему страхованию. Отсутствие российских игроков на страховом рынке Казахстана избавило его от передела, подобного тому, что претерпел банковский сектор РК в 2022 году. В составе десятки крупнейших отечественных страховых компаний по итогам года произошло лишь два изменения, причем оба – в самой нижней части топ-10. Основные параметры сектора продолжают демонстрировать стабильный рост. Ключевым фактором устойчивости страхового сектора являются достаточный запас прочности и устойчивое финансовое положение страховщиков. За последние три года активы страховых компаний выросли на 74,6% до 2 трлн тенге. Это позволило увеличить участие страхового сектора в ВВП страны за последние три года с 1,7% до 2,22%, но проникновение страхования все еще остается на низком уровне.

4. В 2022 году объем торгов на рынке ГЦБ значительно увеличился на фоне роста объемов размещений со стороны МФ РК в целях финансирования дефицита бюджета. Государственный долг, торгуемый на казахстанской фондовой бирже, продолжил рост (21% г/г).

Доля участия нерезидентов на рынке ГЦБ продолжила сокращаться. Безрисковая кривая доходности в течение 2022 года сохраняла инвертированную (обратную) форму, демонстрируя увеличение на краткосрочных отрезках и снижение на более длинных отрезках. Индекс доходности корпоративных облигаций (KASE_BMY) за 2022 год вырос на 2,04 б.п. до 12,66. Объем торгов на рынке корпоративных облигаций в 2022 году незначительно вырос 2/2, но ниже уровня до пандемии.

1. По состоянию на 1 января 2023 года банковский сектор РК представлен 21 банком второго уровня, из которых 12 банков с иностранным участием, в том числе 9 дочерних банков. Совокупные активы банковского сектора за 2022 год увеличились на 18,4%, до 44,6 трлн тенге (за декабрь 2022 года рост на 3,5%), в основном за счет роста ссудного портфеля на 20,1%. По итогам 2022 года высоколиквидные активы банков второго уровня составили порядка 13,5 трлн тенге, или 30,3% от активов, что позволяет банкам обслуживать свои обязательства в полном объеме. Обязательства банковского сектора увеличились за 2022 год на 18,9%, до 39,3 трлн тенге (за декабрь 2022 года рост на 4,0%), в основном за счет роста вкладов населения на 26,0%. В структуре обязательств банковского сектора основную долю – 80,3%, или 31,6 трлн тенге, занимают вклады клиентов. По состоянию на 1 января 2023 года банковский сектор имеет достаточный запас капитала. Коэффициент достаточности основного капитала (к1) – 18,5%, коэффициент достаточности собственного капитала (к2) – 21,7%, что в среднем по системе существенно превышает установленные законодательством нормативы.

2. В последние годы сектор финансовых технологий пользуется популярностью среди инвесторов, что отражается в существенных объемах венчурных инвестиций в проекты данного направления. Во многом данный тренд был усилен событиями 2020 г., когда мир столкнулся с Covid-19, и необходимость цифровизации удовлетворения клиентских потребностей затронула многие индустрии.

Заключение. В Казахстане рынок финансовых технологий активно развивается, в особенности сектора платежей и кредитования, но большинство подсекторов финтех-рынка все еще находятся на ранней стадии развития. Казахстан в настоящее время является одним из мировых флагманов по доле проникновения безналичных платежей, а инициативы по развитию Международного Финансового Центра Астаны и создания на его базе финтех-хаба способствуют созданию среды для роста количества стартапов в данном секторе. Согласно данным МФЦА, финтех являлся третьим по популярности сектором с точки зрения объема привлеченных инвестиций на площадке МФЦА по итогам 2021 года. Уникальное географическое расположение страны дает возможность рассматривать рынок Казахстана как потенциальный региональный хаб в Центральной Азии, открывая двери для развития на рынках соседних стран. Занимая 15-ое место в мире по уровню цифровизации, страна имеет все возможности для активного развития финтех-рынка. Однако на данный момент, геополитическая неопределенность в регионе является главным риском для всех рынков.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Обзор финансового рынка 2022 год. Отчет национального банка РК www.nationalbank.kz
2. Интернет-источник <https://dknews.kz/ru/chitayte-v-nomere/231207-meryu-preduprezhdayushchego-haraktera>

3. Маргацкая Г.С., Маргацкий Р.В. Финансовые рынки и посредники : Учебное пособие / Маргацкая Г.С., Маргацкий Р.В. – Алматы: Университет "Туран", 2017 – 300 с. – ISBN 9786012140781

4. Не простой, но плодотворный год: как развивается страховой рынок Казахстана <https://dknews.kz/ru/finansy/260498-ne-prostoy-no-plodotvornyy-god-kak-razvivaetsya>

5. Какие изменения произошли на страховом рынке Казахстана по итогам 2022 года <https://kz.kursiv.media/2023-02-16/kakie-izmeneniya-proizoshli-na-strahovom-rynke-kazahstana-po-itogam-2022-goda/>

6. Официальный сайт Ассоциации финансистов Казахстана <https://afk.kz/>

Д.Ө. Дүйсен¹, студент

Г.С. Маргацкая², экономика ғылымдарының кандидаты, профессор
^{1,2} «Туран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

Қазақстан Республикасының қаржы нарығы: жағдайы және даму болашағы

Түйіндеме. Қаржы нарығының жекелеген сегменттерінің дамуына, оның қатысушыларының өсуіне және мәмілелер көлеміне қаржы институттарының қызметін жетілдіру ықпал етеді, соның арқасында қаржы нарығында қызметтердің жаңа түрлері пайда болады. Қазіргі қаржы нарығы экономикадағы қаржы активтерін арнайы институттар мен құралдармен қалыптастыруды және бөлуді қамтамасыз ететін ақша қатынастары жүйесі ретінде өзінің классикалық қабылдауының шекараларын едәуір кеңейтті. Бұл қаржы, төлем-есеп айырысу, о-құндылық және тіпті экономиканың цифрлық ағындарының мега-агрегаторына д-кен ресурстарын қайта бөлудің бастапқы нарығының өзгеруіне байланысты. Мақаланың мақсаты Қазақстанның қаржы нарығының негізгі сегменттерін талдау негізінде негізгі проблемаларды анықтау және цифрландыру жағдайында оның даму перспективаларын негіздеу болып табылады. Жұмыс мақсатына жету үшін келесі міндеттер қойылды: Қазақстанның қаржы нарығының қазіргі заманғы инфрақұрылымын зерделеу; қаржы нарығына қатысушылардың қызметін реттеу нормаларын қарастыру; қаржы нарығының базалық сегменттерінің ағымдағы жай-күйін талдау; қаржылық аудандарда жұмыс істеу кезінде мүмкін болатын тәуекелдерді бағалауды жүргізу; өнімдер мен қызметтерді цифрландыру саласында Қаржы нарығын дамытудың негізгі бағыттарын негіздеу. Зерттеу объектісі Қазақстанның қаржы нарығының базалық сегменттерінің қаржы нарығының құралдары болып табылады. Ғылыми жаңалық М-Қазақстан Республикасындағы қаржылық тәуекелдер мен цифрлық алаяқтықты инимизациялау бойынша ұсынымдарды негіздеуде жатыр.

Түйінді сөздер: Қаржы нарығы, банк жүйесі, экономиканың цифрлік ағындары, қаржы МЕГА-агрегаторы, инвестициялық процестердің тиімділігі.

D.O. Duysen¹, student

G.S. Margatskaya², candidate of Economic Sciences, Associate Professor
^{1,2} Turan University, Almaty, Kazakhstan

Financial market of the Republic of kazakhstan: state and prospects of development

Abstract The development of individual segments of the financial market, the growth of its participants and the volume of transactions is facilitated by the improvement of the activities of financial institutions, which also makes new types of services appear on the financial market. The modern financial market has greatly expanded the boundaries of its classical perception as a system of monetary relations that ensure the formation and distribution of financial assets in the economy by special institutions and instruments. This is due to the transformation of the initial market for the redistribution of monetary resources into a mega-aggregator of financial, monetary, valuation, and even digital flows of e-commerce. The purpose of my article is based on the analysis of the key segments of the financial market of Kazakhstan to identify the main problems and justify the prospects for its development in the conditions of digitalization. To achieve the goal of the work, the following tasks are set: to study the modern infrastructure of the financial market of K-Azakhstan; to consider the regulations governing the activities of participants in the financial market; analyze the current state of the basic segments of the financial market; to assess possible risks when working in financial markets; to substantiate the main directions of financial market development in terms of digitalization of products and services. The object of the study are financial instruments of the financial market of the basic segments of the financial market of Kazakhstan. The scientific novelty lies in the substantiation of recommendations on the minimization of financial risks and digital fraud in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: financial market, banking system, digital flows of the economy, mega-aggregator of financial, efficiency of investment processes.

С. Киргизбаев, студент

Алматинский технологический университет, г. Алматы, Казахстан

ИЗУЧЕНИЕ ИЗОМОРФНЫХ ФРЕЙМВОРКОВ JAVASCRIPT И ОДНОСТРАНИЧНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ

Аннотация. Конечная цель нашего проекта – создание приложения электронного магазина. Для этого мы используем фреймворк React JavaScript для создания интерфейсов, а хранение данных будет осуществляться в базе данных Strapi SqlLite CMS. Взаимодействие с базой данных будет осуществляться через REST API. Мы надеемся, что наше приложение будет полезным и удобным для пользователей. Одностраничное приложение (SPA) впервые появилось в начале 2010 года. Эта концепция означает, что SPA находится между веб-сайтом и приложением. Этот тип разработки использует веб-сайт и динамически извлекает данные без перезагрузки дополнительных страниц. Общими примерами SPA-приложений являются Gmail, Facebook Netflix, AirBnB и Pinterest. Для создания одностраничных приложений используются современные фреймворки, такие как React, Vue и Angular. Эти технологии сделали веб-разработку проще и эффективнее. Появление фреймворков сделало возможным создание сложных проектов, сочетающих в себе большое количество различных элементов.

Ключевые слова: одностраничное приложение, SPA, веб-сайт, динамические данные, фреймворки, React, Vue, Angular, изоморфный JavaScript.

Введение. Термин «изоморфный» JavaScript был введен в 2011 году и активно используется в сообществе веб-разработчиков; изоморфный JavaScript – это код, который одинаково работает как на стороне сервера, так и на стороне клиента. Появление этого подхода к разработке позволило улучшить недостатки простых SPA-приложений [1].

Актуальность темы исследования с момента появления одностраничных приложений разработчики улучшили производительность и эффективность своих веб-сайтов. Однако появились и некоторые недостатки SPA, такие как проблемы с настройкой SEO и высокая нагрузка на браузер. С появлением гомоморфного подхода к разработке недостатки SPA были преодолены, а производительность сайта еще больше повысилась за счет уменьшения количества запросов данных. С первым запросом, отправленным на сервер, клиент получает созданный на сервере сайт и может использовать его, не дожидаясь дополнительной загрузки данных [2].

Цель данной работы – изучить и использовать тот же тип JavaScript и его фреймворк для создания одностраничных приложений.

Проблема: Изоморфный JavaScript и одностраничные приложения

Экспериментальная часть. Мы разработали диаграмму, чтобы продемонстрировать, как работает наше SPA с двумя объектами: сервером и

клиентом. При первом запросе мы получаем HTML, содержащий всю логику. После этого все последующие запросы получают AJAX, а данные отправляются в виде JSON-файлов. На диаграмме это проиллюстрировано взаимодействием между сервером и клиентом 1.

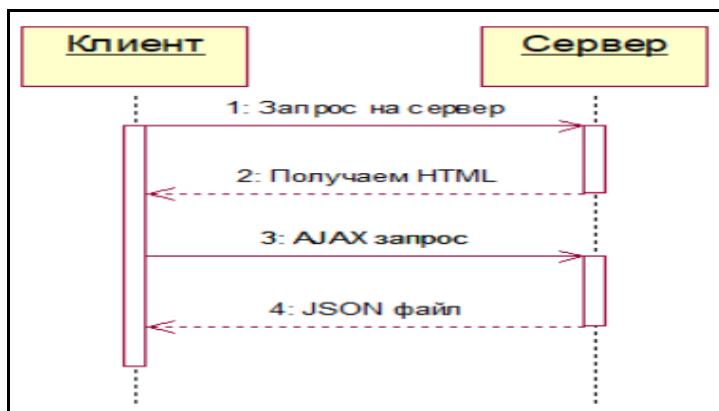

Рисунок 1. Принцип работы SPA [3]

Программная реализация.

Мы использовали мощный фреймворк Next.js, который стал незаменимым инструментом при создании веб-приложений на основе React. Он решает проблему с отрисовкой на стороне сервера, делая его очень удобным для нашей задачи. После установки Next.js, мы получили папку с необходимыми данными для работы фреймворка.

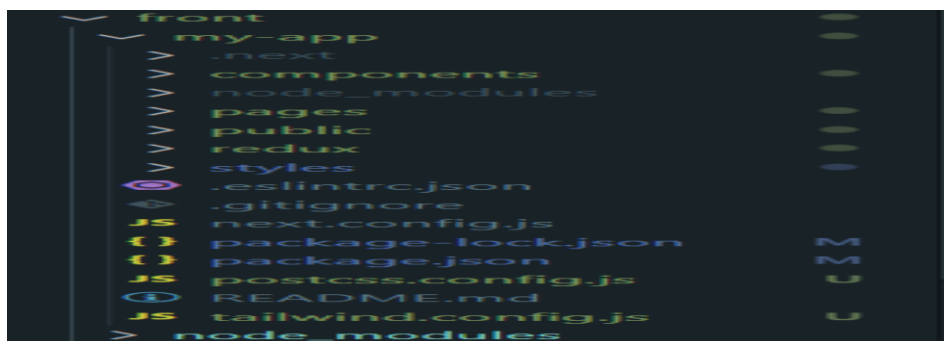

Рисунок 2. Структура проект Next.js [4]

Структура проекта включала несколько папок:

- «next»: содержала сервер, через который проходили запросы и обработка маршрутов. В этой папке также находился Webpack – другой фреймворк, который собирал разные модули JavaScript в один.
- «components»: использовалась для хранения компонентов, из которых создавался пользовательский интерфейс.
- «node_modules»: содержала все дополнительные плагины, необходимые для разработки.

- «pages»: была важной папкой, так как в ней хранились страницы приложения и создавались маршруты, по которым можно было переходить из одной страницы в другую.
- «public»: содержала картинки.
- «styles»: в ней находились файлы со стилями CSS проекта.

Виртуальный DOM представляет собой копию реального документа, которую React использует для сравнения и выявления изменений. Как только изменения были обнаружены, React обновляет только соответствующие части реального документа, а не весь документ полностью, что делает процесс отрисовки быстрее и более эффективным. Этот процесс проиллюстрирован на рисунке 3.

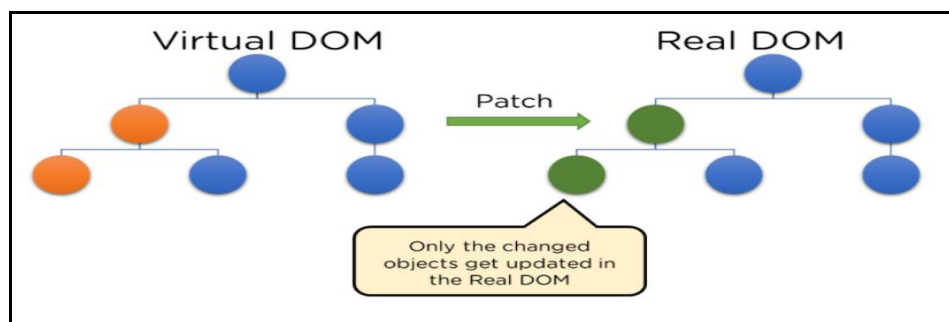

Рисунок 3. Архитектура работы React [5]

Основные принципы создания интерфейса

Мы использовали фреймворки React и Tailwind для CSS в создании интерфейса. Tailwind – это гибкий CSS фреймворк, который облегчает создание стилей с помощью классов и селекторов. Он может быть настроен под требования проекта, что особенно полезно в больших проектах. На рисунке 4 показаны стили для компонента поиска товаров интернет-магазина, где каждый класс содержит свойства из CSS. Такой подход упрощает создание интерфейса и улучшает его производительность.

```

<input
  className='p-2 border-2 border-cyan-700 rounded-2xl outline-blue-500'
  type='text'
  placeholder='Поиск товара'
  value={productName}
  onChange={(e) => setProductName(e.target.value)}
/>
<button
  onClick={showProduct}
  className='px-5 py-2 ml-5 rounded-3xl border-cyan-700 font-medium border-2'
  disabled={productName == ""}>
  Поиск
</button>

```

Рисунок 4. Пример использования Tailwind [6]

Для использования стилей Tailwind в CSS документе можно использовать параметр `@apply`. Теперь вы можете прописывать стили Tailwind в одном классе и использовать его где угодно в проекте. Это отличается от использования стилей в HTML, где вам нужно добавлять стили в каждый новый объект, что может быть громоздким и трудоемким процессом (см. рисунок 5). Использование Tailwind с параметром `@apply` может значительно ускорить процесс разработки и улучшить производительность вашего проекта.

```
.phone-item {
  @apply flex flex-col justify-between flex-shrink w-64 h-[400px]
  border-2 border-slate-300 py-2 mx-5 my-5 ease-in-out duration-300 hover:shadow-lg hover:scale-110 cursor-pointer;
}
.description-item {
  @apply flex justify-between border-b-2 border-dashed pt-1;
}
```

Рисунок 5. Пример использования Tailwind в CSS [7]

Была выполнена разработка интерфейса на основе компонентного подхода с использованием фреймворка React. Компонентный подход упрощает поддержку и изменение существующих компонентов. На странице с описанием компонентов (рисунок 3) представлен единый интерфейс, состоящий из различных компонентов. Используя такой подход, ранее созданные компоненты могут быть использованы повторно в других целях, при этом добавляя новый функционал и стили. Например, на рисунке 5 компонент поиска товаров используется в различных местах приложения, где это необходимо.

Разметка HTML сочетает в себе JavaScript и CSS, что ускоряет процесс разработки и упрощает изменение и обновление компонентов в дальнейшем

```
<div className='phone-item '>
  <div className=' overflow-hidden '>
    <img
      src={` http://localhost:1337${item.attributes.description.data.attributes.images.data[0].attributes.url} `}
      alt=''
      className='object-contain w-full h-72'
    />
  </div>
  <div className='px-2 '>
    <p className='flex justify-between text-blue-600/100 text-xl'>
      {item.attributes.model} <span>{item.attributes.year}</span>
    </p>
  </div>
</div>
```

Рисунок 6. Компонент смартфона [8]

Для вывода товаров в нашем приложении используется метод `map`, который принимает массив с данными в формате JSON и выводит их на интерфейс. Этот метод используется в React, а для отображения элементов на странице используется специальный синтаксис JSX.

Он хранит компонент `header`, `main` и `footer`. `Header` нужен для представления меню, `footer` для обозначения нижней границы страницы, а `main` будет содержать в себе другие компоненты в зависимости от страницы. То

есть main будет динамический меняться. Для того чтобы layout работал на все приложения, необходимо подключить его в основной компонент app. Где импортируется макет и используется в качестве компонента. Рисунок 9 демонстрирует добавление элемента layout в основной компонент. Тег `<Components>` оборачивается в ранее созданный компонент макета под тегом `<Layout>`.

```
import Header from "../Header";

export default function Layout({ children }) {
  return (
    <div className='container max-w-screen-xl mx-auto relative min-h-screen'>
      <Header />
      <main>{children}</main>
      <footer className='w-full h-10 bg-gray-700 absolute bottom-0 left-0 right-0 block'>
        {""}
      </footer>
    </div>
  );
}
```

Рисунок 7. Макет для страниц

На рисунке 8 обозначены компоненты макета, которые меняются динамически в зависимости от страницы и от товара. Также на рисунке 3.5 показана страница товар со всеми данными, которые получают из Json файла пришедшие по API [6]. Здесь имеется слайдер и информация представлена в виде таблицы.

Все данные меняются динамически благодаря работе React. Он следит за состоянием приложения и меняет все зависимости при изменении данных. Это особенность свойственно React и поэтому это является его главным преимуществом. Расчет стоимости идет по специальному алгоритму, прописанному в логику страницы. Это делается для упрощения работы, чтобы не менять данные с помощью запроса, а менять их в самом приложении.

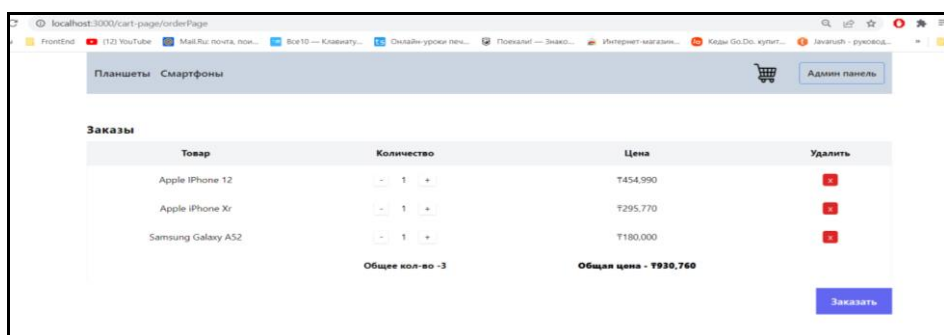

Рисунок 8. Страница заказов

Настройка CMS Strapi

Мы использовали Strapi CMS для создания контента на нашем сайте. Strapi CMS – это веб-приложение, предоставляющее удобный интерфейс для создания и управления контентом. Он состоит из нескольких компонентов, доступных через левое меню на главной странице админ панели.

Content Manager – это страница, на которой можно добавлять данные в коллекции, созданные в Content-Type Builder. Кроме того, Strapi предоставляет библиотеку плагинов, каждый из которых решает определенную задачу. Эти плагины могут быть установлены из магазина плагинов, встроенного в Strapi.

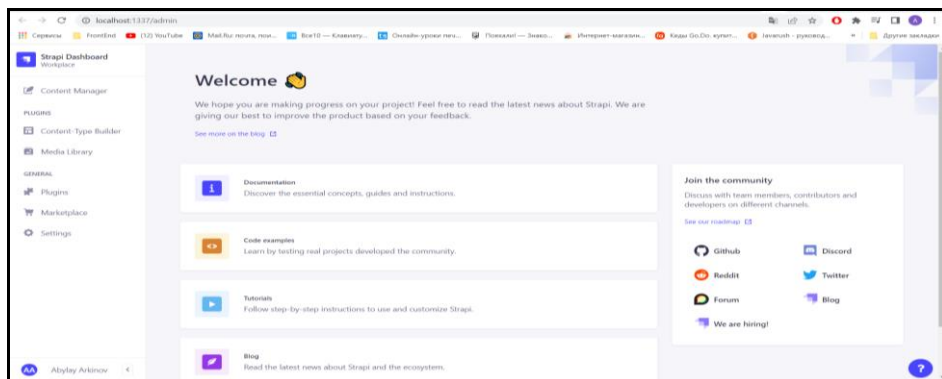

Рисунок 9. Админ панель Strapi

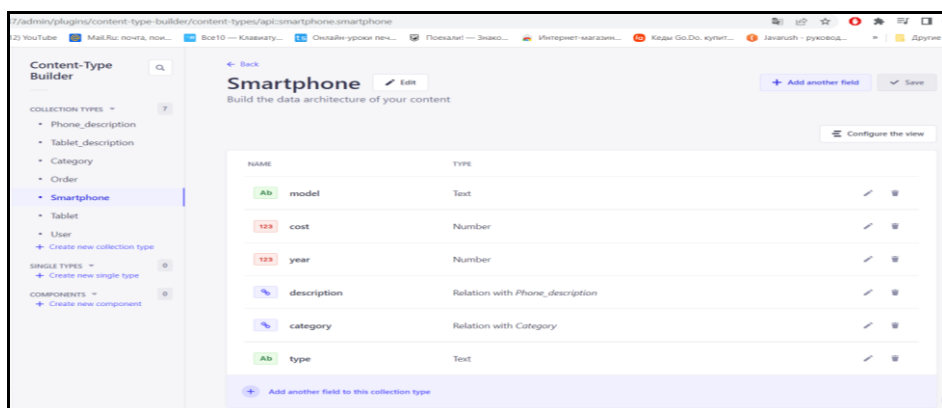

Рисунок 10. Коллекция smartphone

Мы начали добавлять данные в созданную коллекцию через страницу content manager (см. рисунок 10). Отображены добавленные товары с названием, id, стоимостью и категорией. Мы также создали связи с данными из других таблиц, чтобы при запросе выводить товары вместе с связанной с ними информацией [9].

В Strapi доступно большое количество типов данных. Среди них наиболее часто используемыми являются text, number, date и media. Тип text используется для хранения данных в виде строк, number – для целых чисел, а date – для дат. Тип media позволяет хранить фотографии, которые также доступны через API. Кроме того, можно настроить дополнительные параметры фото, такие как размер изображения. В поле Boolean отображается кнопка переключения для управления булевыми значениями (например, Yes или No, 1 или 0, True или False). Поле JSON позволяет конфигурировать данные в формате JSON, хранить объекты или массивы JSON.

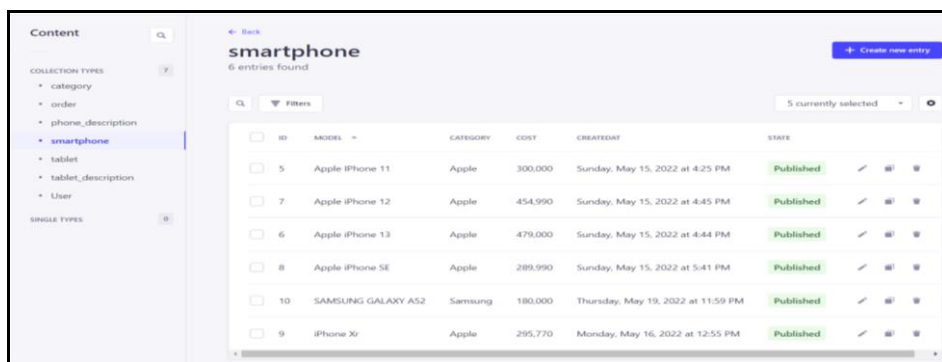

Рисунок 11. Данные в коллекции smartphone [10]

Рисунок 12 демонстрирует поля для заполнения данных, которые ранее были созданы и также справа в меню указываются отношения, то есть данные из других таблиц, которые связаны с конкретной моделью телефона.

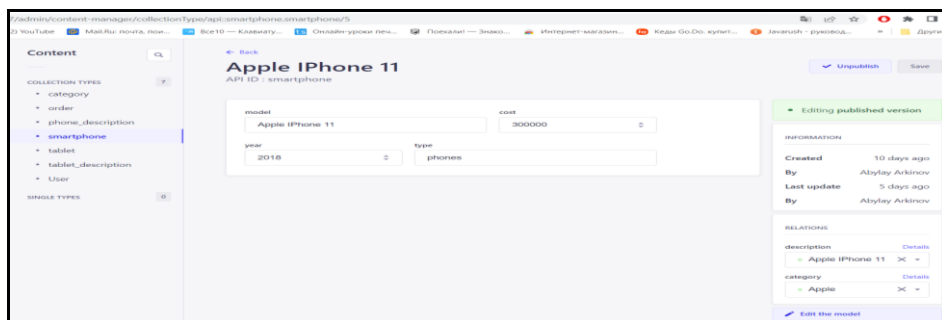

Рисунок 12. Поля для заполнения коллекции

Ниже на рисунке 18 показана коллекция смартфона, где имеются 2 связи. Это связь с коллекциями категории и описанием товара. Так как у каждого товара своя категория и описание. Для определения необходимо создать соответствующие коллекции и добавить их в качестве связующей сущности [11].

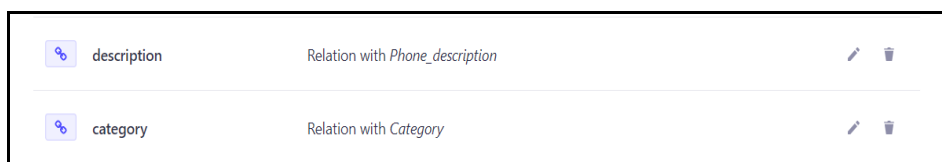

Рисунок 13. Связи в коллекции смартфонов

При добавлении связей в Strapi можно выбрать различные виды связей (рисунок 13), которые включают:

- один-к-одному (1:1): в этом отношении один столбец в таблице указывает только на один столбец в другой таблице.
- один-ко-многим: это отношение включает таблицу, которая указывает на несколько или много таблиц.

- **многие-ко-многим:** эта связь включает столбец в таблице, указывающий на другие столбцы в другой таблице.
- **односторонние:** в этой связи столбец указывает или связывает другой столбец в таблице, но другой столбец не указывает обратно на столбец из первой таблицы.
- **многосторонние:** эта связь включает столбец в таблице, указывающий на множество записей в другой таблице, но записи, на которые указывает, не указывают обратно или не ссылаются на запись.
- **полиморфный:** это отношение включает столбец в таблице, который может связываться с различными столбцами в других таблицах, так что модель/таблица может быть связана с различными моделями/таблицами в полиморфных отношениях.

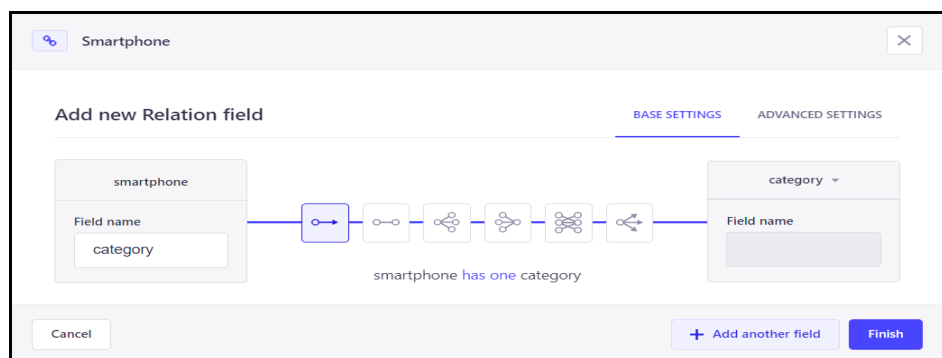

Рисунок 14. Виды связей в Strapi

Проект в основном использует связи один-к-одному или один-ко-многим, которые были созданы мной. Это связано с тем, что у каждого товара есть свое уникальное описание, которое не может быть использовано у другого товара. Я создал дополнительные коллекции, и они выводятся в веб-приложении.

Заключение. Мы создали изоморфное single page application с использованием фреймворка React и фреймворка Next.js для его изоморфности. Для построения пользовательского интерфейса мы использовали CSS фреймворк Tailwind, который позволил задавать стили без создания CSS файлов. Для отправки API запросов мы использовали JavaScript библиотеку axios, которая упрощает API запросы и уменьшает количество кода.

Для создания и хранения данных мы использовали CMS систему Strapi, которая хранит данные в виде коллекции, используя базу данных SQLite. При создании новых данных автоматически создается API с доступом к этой информации. Система находится локально, то есть ее можно запускать и поддерживать с локального компьютера. При работе добавления товаров в корзину мы использовали библиотеку Redux для React. Использование Redux упростило логику функционала и позволит легко расширить программу в будущем, если потребуются изменения. Мы также разработали диаграммы с описанием работы обычного SPA и изоморфного. После этого мы привели доказательства изоморфности приложения, с конкретными цифрами времени его загрузки. Мы также выделили плюсы и минусы каждого подхода, с подробным описанием.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Описание работы SPA приложений. URL: <https://developer.mozilla.org/en-US/docs/Glossary/SPA>
2. Описание изоморфного JavaScript. URL: <https://habr.com/ru/post/548382/>
3. Официальная документация по React. URL: <https://reactjs.org/>
4. Сайт с документацией Next.js. URL: <https://nextjs.org/>
5. Официальная документация CMS Strapi. URL: <https://docs.strapi.io/>
6. Фаулер М. UML. Основы. 3-е издание. Символ-Плюс, 2005.
7. Хоган, Брайан HTML5 и CSS3. Веб-разработка по стандартам нового поколения / Брайан Хоган. – М.: Книга по Требованию, 2014. – 272 с.
8. Современный учебник JavaScript. URL: <https://learn.javascript.ru/>
9. Хэррон, Дэвид Node.js Разработка серверных веб-приложений на JavaScript / Дэвид Хэррон. – М.: ДМК Пресс, 2014. – 144 с.
10. Крокфорд, Д. JavaScript. Сильные стороны / Д. Крокфорд. – М.: Питер, 2013. – 117 с
11. Макфарланд, Дэвид JavaScript и jQuery. / Дэвид Макфарланд. – М.: Эксмо, 2012. – 688 с.
12. Макфарланд, Дэвид JavaScript. Подробное руководство / Дэвид Макфарланд. – М.: Эксмо, 2009. – 608

С. Кыргызбаев, студент

Алматы технологиялық университеті, Алматы қ, Қазақстан

Изоморфты javascript шеңберлерін және бір беттік қосымшаларды зерттеу

Түйіндеме. Біздің жобаның түпкі мақсаты – электронды дүкен қосымшасын құру. Ол үшін біз интерфейстерді құру үшін React JavaScript шеңберін қолданамыз және деректерді сақтау Strapi sqlite CMS дерекқорында жүзеге асырылады. Дерекқормен өзара әрекеттесу REST API арқылы жүзеге асырылады. Біздің қолданба пайдалы және пайдаланушыларға ыңғайлы болады деп үміттенеміз. Бір беттік қосымша (SPA) алғаш рет 2010 жылдың басында пайда болды. Бұл тұжырымдама SPA веб-сайт пен қолданба арасында екенін білдіреді. Өзірлеудің бұл түрі веб-сайтты пайдаланады және қосымша беттерді қайта жүктеместен деректерді динамикалық түрде шығарады. SPA Қосымшаларының жалпы мысалдары – Gmail, Facebook Netflix, AirBnB және Pinterest. Бір беттік қосымшаларды құру үшін React, Vue және Angular сияқты заманауи құрылымдар қолданылады. Бұл технологиялар веб-дамуды жеңілдетіп, тиімдірек етті. Жақтаулардың пайда болуы көптеген әртүрлі элементтерді біріктіретін күрделі жобаларды жасауға мүмкіндік берді.

Түйінді сөздер: бір беттік қосымша, SPA, веб-сайт, динамикалық деректер, құрылымдар, React, Vue, Angular, изоморфты JavaScript.

S. Kirgizbaev, student

Almaty Technological University, Kazakhstan, Almaty

Learn isomorphic javascript frameworks and single-page applications

Abstract. The ultimate goal of our project is to create an e-store application. To do this, we use the React JavaScript framework to create interfaces, and data storage will be carried out in the Strapi SQLite CMS database. Interaction with the database will be carried out through the REST API. We hope that our application will be useful and user-friendly. The one-page application (SPA) first appeared in early 2010. This concept means that the SPA is located between the website and the application. This type of development uses a website and dynamically retrieves data without reloading additional pages. Common examples of SPA apps are Gmail, Facebook Netflix, AirBnB and Pinterest. Modern frameworks such as React, Vue and Angular are used to create single-page applications. These technologies have made web development easier and more efficient. The emergence of frameworks has made it possible to create complex projects that combine a large number of different elements.

Keywords: single-page application, SPA, website, dynamic data, frameworks, React, Vue, Angular, isomorphic JavaScript.

Авторлар туралы мәлімет

Актуреева Э.А. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Ардақханұлы А. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Ахмад А.М. – профессор, PhD докторы, Даруссалам Гонтор Университеті, Понорого, Индонезия

Әбугалиев Ы.М. – магистрант, «Нархоз» университеті, Алматы қ., Қазақстан

Әминов А.Б. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Байдаулетов М.Б. – экономика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Бақтыбай Б.А. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Барышева С.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Бегалиева Н.Ж. – компания басшысы, «NUR-VERITAS» ЖШС, Алматы қ., Қазақстан

Гумар Н.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Дүйсен Д.Ө. – студент, «Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

Кожаметова М.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Нархоз» университеті, Алматы қ., Қазақстан

Курбанова К.А. – докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Қырғызбаев С. – студент, Алматы технологиялық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Маргацкая Г.С. – экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, «Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

Наурузкулова С.Б. – экономика магистры. М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Нурғалиева Г.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а., әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Нурмагамбетова А.З. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Рустамова Р.Ш. – магистрант, «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сабырова М.Б. – магистрант, «Нархоз» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сарсеналы С. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сейдалиева А.А. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Серікқызы А. – магистрант, «Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

Төрбек К.М. – магистрант, «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сведения об авторах

Актуреева Э.А. – старший преподаватель, Казахский Национальный университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Ардақханұлы А. – магистрант, Казахский Национальный университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Ахмад А.М. – профессор, доктор PhD, Университет Даруссалам Гонтор, Понорого, Индонезия

Әбугалиев Ы.М. – магистрант, Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Әминов А.Б. – магистрант, Казахский Национальный университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Байдаулетов М.Б. – кандидат экономических наук, Казахский Национальный университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Бақтыбай Б.А. – магистрант, Казахский Национальный университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Барышева С.К. – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Бегалиева Н.Ж. – руководитель компании, ТОО «NUR-VERITAS», г. Алматы, Казахстан

Гумар Н.А. – кандидат экономических наук, и.о. доцента, Казахский Национальный университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Дүйсен Д.Ө. – студент, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Киргизбаев С. – студент, Алматинский технологический университет, г. Алматы, Казахстан

Кожаметова М.К. – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Курбанова К.А. – докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Маргацкая Г.С. – кандидат экономических наук, профессор, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Наурузкулова С.Б. – магистр экономики, Таразский региональный университет им.М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Нурғалиева Г.К. – кандидат экономических наук, и.о. доцента, Казахский Национальный университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Нурмагамбетова А.З. – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Казахский Национальный университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Рустамова Р.Ш. – магистрант, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Сабырова М.Б. – магистрант, Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Сарсеналы С. – магистрант, Казахский Национальный университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Сейдалиева А.А. – магистрант, Казахский Национальный университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Сериккызы А. – магистрант, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Турекбек К.М. – магистрант, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Информация о членах редакционной коллегии

Искаков Узан Мулдашевич – заслуженный деятель РК, член Евразийской ассоциации оценки качества образования, доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Алиев Мурат Капбарович – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Сатмурзаев Асан Адасбекович – доктор экономических наук, профессор, Казахстан

Шимшиков Жангельды Ерденевич – кандидат экономических наук, профессор, директор Центра социально-экономических исследований – филиала РКП «Институт Экономики» КН МОН РК, Казахстан

Барышева Салима Кожаметовна – кандидат экономических наук, доцент, Университет «Туран», Казахстан

Тлеужанова Данагуль Амангелдиновна – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

Сырлыбаева Назгуль Шенгелбаевна – кандидат экономических наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Досжан Райгүл Дүкенбайқызы – PhD, ассоциированный профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Гамидуллаева Лейла Айваровна – доктор экономических наук, профессор кафедры управления и экономической безопасности Пензенского государственного университета, Пенза, Россия

Пукала Ричард – PhD, профессор, Государственной высшей школы технологий и экономики, Университет в Ярославле, Польша

Требования к содержанию и оформлению статей

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан по экономическим наукам, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

Журнал рассчитан на работников ВУЗов и научных учреждений, магистрантов и докторантов, государственных и общественных деятелей, руководителей органов управления, финансовых структур. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Основные разделы журнала «Транзитная экономика»:

- ВОПРОСЫ ТЕОРИИ
- ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ
- МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА
- ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Журнал осуществляет прием научных статей для публикации от преподавателей ВУЗов, научных работников, экономистов-практиков и докторантов.

Условия размещения публикаций в журнале

Для публикации в журнале «Транзитная экономика» принимаются статьи на казахском, русском и английском языках, содержащие ранее не опубликованные проблемные, обзорные, дискуссионные статьи в области экономических наук.

К оформлению статей предъявляются следующие требования

Предлагаемые к публикации статьи должны отражать научную новизну, практическую ценность исследуемой проблемы, содержать глубокий экономический анализ, заканчиваться аргументированными выводами, предложениями авторов. Необходимо соблюдать единообразие терминов, обозначений, условных сокращений и символов, избегать повторов.

Объем статьи, включая список литературы, таблицы и рисунки с подписанными надписями, аннотации, не должен превышать 15 страниц печатного текста. Минимальный объем статьи – 5 страниц.

На первой странице указывается Международный рубрикатор научно-технической информации (МРНТИ) – слева в верхнем углу; далее на языке статьи.

Аннотация дается в начале текста на том языке, на котором цитируется статья (150-200 слов). Аннотация на казахском и английском языках. Перед каждой аннотацией написать фамилию и инициалы, название статьи на соответствующем языке аннотации. Ключевые слова на казахском, русском, английском языках внизу аннотации на соответствующем языке аннотации.

Аннотация является кратким изложением содержания научного произведения, дающая обобщенное представление о его теме и структуре.

Ключевые слова должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи. Для каждого конкретного материала задайте 5-6 ключевых слов в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

Авторы, информация об авторах, название статьи, аннотация и ключевые слова указываются на 3-х языках.

Литература приводится в порядке цитирования в конце статьи. В тексте указать ссылки на литературу в квадратных скобках.

Статьи публикуются казахском, русском, английском языках

Последовательность представления материала:

- МРНТИ;
- название статьи;
- инициалы и фамилия автора;
- ученая степень, ученое звание, почетное звание;
- должность, место работы;
- контактная информация, которая может быть размещена в открытом доступе (для каждого автора: e-mail, город, страна проживания), а также контактные телефоны для связи с редакцией журнала;
- расширенная, структурированная аннотация (на трех языках) 150-200 слов;
- ключевые слова (на трех языках не более 5, строчными буквами, через запятую);
- текст статьи (рисунки и, таблицы и т.д.) (кроме обзорной) должен включать следующие разделы: введение, экспериментальная часть, результаты и обсуждения, заключение, список использованных источников;
- список использованных источников (не менее 5).

Статьи, оформление которых не соответствует указанным требованиям, к публикациям не принимаются. Статьи будут приниматься к публикации после тщательного отбора. Редакция оставляет за собой право сокращать статьи и вносить поправки.

Текст статьи должен быть набран на компьютере в формате doc (MicrosoftWord 97/2000; XP 2003), шрифт текста – Times New Roman, формат бумаги А4, размер кегля – 12 пт. Межстрочный интервал – одинарный. Выравнивание по ширине. Абзацный отступ – 0,8 см. Поля верхнее – 2, нижнее – 2, левое – 2, правое – 2.

Статьи не должны быть перегружены рисунками и графиками.

В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков. Рисунки должны быть четкими, чистыми. На рисунки и таблицы в тексте должны быть ссылки.

Редакция журнала не несет ответственность за содержание статьи, за несоответствие текста и литературы, за источники, использованные в тексте статьи. Редакция журнала надеется на компетентность, профессионализм и ответственность авторов статьи за содержание текста и литературы статьи.